

Barcelona

ME TRO PO LIS

Revista d'informació
i pensament urbans

Núm. 75
Estiu 2009
Preu 3€

Quadern central

Ciutats, energia i canvi climàtic

**Entrevistes amb Avishai Margalit i
David Rieff**

**La ciutat entre la desposseïció
i la reconquesta**

Decreixement contra decadència

La ciutat perduda

Epicur i la bombolla gastronòmica

Amb articles d'Ana Alba, Ramon Alcoberro, Jordi Borja, Anil Markandya, F. Xavier Medina, Isabel Núñez, Javier Pérez Escotado, Ferran Sáez Mateu, Daniel Vázquez Sallés, Joan Vergés Gifra, Harald Welzer.

Editorial

La naturalesa, prehistòria de la ciutat

Manuel Cruz
Fotos Albert Fortuny

Hi ha ciutats la imatge prèvia de les quals inclou els seus habitants, i altres que, per raons en principi difícils de determinar, són fantasiejades buides. Després, quan el somni de conèixer-les es materialitza, quan es té l'oportunitat de visitar-les, les persones que hi viuen passen a ser un element inesquivable: ja no es pot pensar en aquests indrets sense recordar els seus veïns. Hi deu haver alguna cosa de simptomàtica en aquest procés. Un urbanista probablement ho atribuiria a la influència d'un model de ciutat com les del sud dels Estats Units (Phoenix, Dallas o Atlanta), que són pràcticament per definició *urbs sense gent*, ciutats plenes de túnels i passadissos, pensades per ser utilitzades sense participar en l'esfera pública. Ciutats dissenyades valorant la mobilitat per sobre de la comunitat, en què les persones desapareixen fins i tot del nostre camp visual –o, en el millor dels casos, queden relegades a la condició d'imatges fugaces, de mers perfils borrosos a través d'alguna finestreta.

Alguna cosa d'això hi deu haver. Però és més probable que aquesta predisposició inicial a no incloure les persones en la representació de la seva ciutat tingui a veure amb una altra cosa. Potser funcioni perquè està molt a prop de la fantasia de l'home contemporani: la ciutat és *la nova naturalesa*. L'antiga naturalesa és ja tan sols la nostra prehistòria, quelcom que convé que conservem per raons que estan a mig camí entre la malenconia i la supervivència, però que ocupa tot un altre lloc en la nostra representació imaginària del món. Ja no és *l'exterior* que envolta els espais humanitzats (un exterior que encara semblava estar present en expressions com "sortir a la muntanya d'excursió"), sinó a l'inrevés. I, així, parlem de *reserves naturals* o proposem lleis que regulin *l'accés a la natura* (expressió que inverteix la imatge clàssica: és ara la naturalesa la que es troba rodejada –si bé potser fóra millor dir assetjada– per la ciutat).

La ciutat és avui, com diria un filòsof, *allò donat*: allò amb què s'ha de comptar, la realitat de la qual no

queda més remei que partir. Mantenint això, s'està fent un pas més enllà de la simple afirmació que tot el que s'esdevé, s'esdevé a la ciutat: s'està pensant que el concepte de societat ha estat absorbit pel de ciutat, tal com sembla provar-ho el fet que en el nostre llenguatge ordinari el terme *la societat sense més*, com apareixia per exemple en els discursos dels anys seixanta, tendeix a desaparèixer –i, quan no ho fa, arrossega unes connotacions ingènuament anacròniques–. Ara tot és ciutat. Quedaria confirmada així la vella intuïció de Marx: de la mateixa manera que tota la història es troba continguda en l'antitesi ciutat-camp, així també el destí de la ciutat moderna resumeix el futur de la humanitat.

Tanmateix, anomenant aquesta situació "fantasia de l'home contemporani", tal com s'ha fet fa un moment, s'intentava deixar anar alguna reserva respecte d'aquest panorama. Efectivament, d'una banda resulta equívoc pensar la ciutat sota la figura de la naturalesa perquè, a diferència d'aquesta, la ciutat és un producte, un resultat de la nostra activitat. Aquesta afirmació és rigorosament òbvia, però no obstant això sembla quedar oblidada en aquesta consideració, tan freqüent en l'home del carrer, de la ciutat com un entramat de serveis i possibilitats al seu abast, que es troba allí amb la mateixa barreja de necessitat i disponibilitat amb què a la natura es troben els arbres o els ocells. D'altra banda, l'absorció de la idea de societat per la de ciutat també pot donar lloc als seus propis equívocs, com per exemple suposar que la problemàtica vinculada al concepte absorbit ha quedat superada. Però no es tracta tant que deixem de pensar en els vells problemes de la societat per passar a preocupar-nos pels problemes de les grans ciutats, com que aquells han de ser pensats en aquest nou marc teòric, la qual cosa significa revisar alhora i conjuntament les formes tradicionals d'entendre els conflictes socials i la idea de ciutat. Ben mirat, és precisament a això al que es consagra aquesta revista.

Barcelona METRÒPOLIS
número 75, estiu 2009

Editor

Direcció de Comunicació Corporativa i Qualitat de l'Ajuntament de Barcelona.
Director: Enric Casas.

Edició i producció

Imatge i Serveis Editorials.
Director: José Pérez Freijo.
Passeig de la Zona Franca, 66. 08038 Barcelona.
Tel. redacció: 93 402 31 11 · 93 402 30 91

Adreces electròniques

bcnrevistes@bcn.cat
www.bcn.cat/publicacions
www.barcelonametropolis.cat

Direcció

Manuel Cruz.

Direcció editorial

Carme Anfosso.

Edició de textos

Jordi Casanovas.

Gestió editorial

Jeffrey Swartz.

Gestió de redacció

Jaume Novell. Tel. 93 402 30 91 · Fax 93 402 30 96.

Coordinació Quadern central

Jordi Ortega.

Col·laboradors habituals

Martí Benach, Jordi Coca, Bernat Dedéu, Sergi Doria, Daniel Gamper, Gregorio Luri, Eduard Molner, Lilian Neuman, Jordi Picatoste Verdejo, Karles Torra, Jaume Vidal.

Col·laboradors en aquest número

Hany F. Abd-Elhamid, Ana Alba, Luis Albentosa, Ramon Alcoberro, Francisco Beltrán, Jordi Borja, Eduard Bru i Bistuer, Àngel Duarte, Monica Frassoni, Carles Geli, Leónidas Osvaldo Girardin, Akbar A. Javadi, Mario López-Alcalá, Gregorio Luri, Anil Markandya, F. Xavier Medina, Emilio Menéndez, Nelson Morgado Larrañaga, Cristina Narbona, Isabel Núñez, Mercedes Pardo Buendía, Mónica Pérez de las Heras, Javier Pérez Escototado, Gabriel Pernau, Luis Picas Asmarats, Ferran Sáez Mateu, Nicholas Stern, Eric Suñol, Matthew Tree, Miquel Trepal i Celis, Daniel Vázquez Sallés, Joan Vergés Gifra, Harald Welzer.

Consell d'Edicions i Publicacions

Carles Martí, Enric Casas, Eduard Vicente, Jordi Martí, Jordi Campillo, Glòria Figuerola, Víctor Gimeno, Màrius Rubert, Joan A. Dalmau, Carme Gibert, José Pérez Freijo.

Disseny original

Enric Jardí, Mariona Maresma.

Disseny i maquetació

Santi Ferrando, Olga Toutain.

Fotografia

Albert Armengol, Josep Casanova, Dani Codina, Laura Cuch, Albert Fortuny, Antonio Lajusticia, Guido Manuilo, Enrique Marco, Christian Maury, Pere Virgili.

Il·lustracions

Guillem Cifré, Pilar Villuendas.

Arxius

Age Fotostock, Corbis, Cover, Fira de Colònia, Iberdrola, Magnum Photos, Prisma Archivo, Reuters.

Correcció i traducció

Tau Traductors, L'Apòstrof SCCL, Daniel Alcoba.

Edició de web

Miquel Navarro.
Manfatta SL.

Administració

Ascensió García. Tel. 93 402 31 10

Distribució

M. Àngels Alonso.
Tel. 93 402 31 30 · Passeig de la Zona Franca, 66.

Comercialització

Àgora Solucions Logístiques, SL. Tel. 902 109 431
info@agorallibres.cat

Dipòsit legal

B. 37.375/85 ISSN: 0214-6223

Els articles de col·laboració que publica Barcelona METRÒPOLIS expressen l'opinió dels seus autors, la qual no ha de ser necessàriament compartida pels responsables de la revista.

Consell de redacció

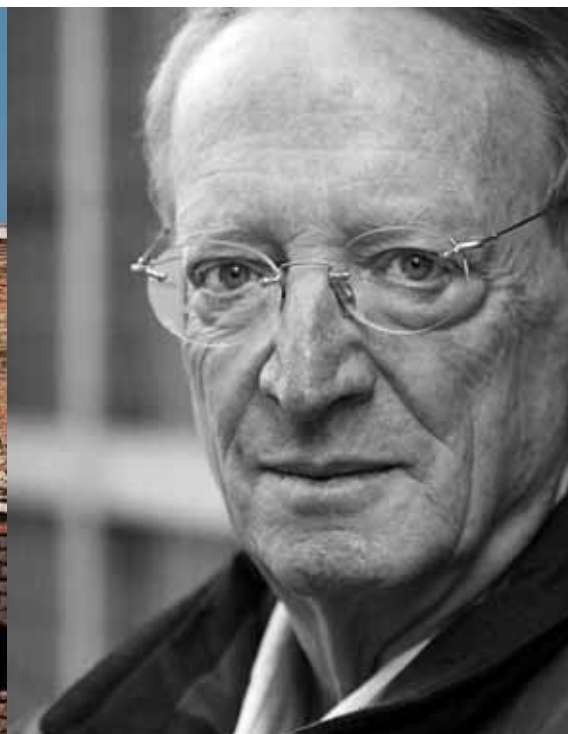
Carme Anfosso, Jaume Badia, Mireia Belil, Fina Birulés, Judit Carrera, Enric Casas, Carme Castells, Manuel Cruz, Daniel Inglada, Jordi Martí, Francesc Muñoz, Ramon Prat, Héctor Santcovsky, Jeffrey Swartz.

Comitè assessor

Marc Augé, Jordi Borja, Ulrich Beck, Seyla Benhabib, Massimo Cacciari, Victòria Camps, Horacio Capel, Manuel Castells, Paolo Flores d'Arcais, Nancy Fraser, Néstor García Canclini, Salvador Giner, Ernesto Laclau, Carlos Monsiváis, Sami Naïr, Josep Ramoneda, Beatriz Sarlo, Fernando Vallespín.

Fe d'errates

El nom correcte del coautor de l'article Sabotatge cultural: la resistència creativa, que va aparèixer a la secció "Metropolítica" del número 74 de la revista, és Israel Rodríguez Giralte.

1 Editorial

Manuel Cruz

Plaça pública

4 Des de l'altra riba

Ciutats imaginades i ciutats imaginàries
Ferran Sáez Mateu

6 La mirada de l'altre

Barcelona, Valparaíso i les seves identitats
Nelson Morgado Larrañaga

8 El dit a l'ull

La ciutat perduda
Isabel Núñez

10 Metropolítica

Decreixement contra decadència
Ramon Alcoberro

16 Massa crítica

Avishai Margalit: "La ideologia s'ensorra quan no s'avé amb la psicologia"
Entrevista de Joan Vergés Gifra

26 D'on venim / A on anem

Epicur i la bombolla gastronòmica
Javier Pérez Escotado
L'urbs com a espai gresol: cuines i gastronomia
F. Xavier Medina

33 Històries de vida

Temps de canvis. Temps d'incerteses
Gabriel Pernau

38 Veu convidada

La ciutat, entre la desposseïció i la reconquesta
Jordi Borja

Quadern central

Ciutats, energia i canvi climàtic

52 Què estem aprenent?

Jordi Ortega

54 Dos escenaris davant del canvi climàtic

Harald Welzer

62 Distorsions en el mercat d'emissions

Luis Albentosa

68 Poden ajudar-nos les polítiques?

Eric Suñol

70 El lent camí cap a les energies renovables

Emilio Menéndez

72 Canvi climàtic: un repte i una oportunitat

Anil Markandya

76 La revolució de les inversions verdes

Luis Picas Asmarats

78 La intrusió d'aigua marina a les ciutats costaneres

Hany F. Abd-Elhamid i Akbar A. Javadi

81 La crisi, catalitzadora de sostenibilitat urbana

Mario López-Alcalá

84 Preservar la biodiversitat, també a la ciutat

Miquel Trepal i Celis

86 La política climàtica de la UE encara es pot salvar

Monica Frassoni

88 El desenvolupament net a l'Amèrica Llatina

Leónidas Osvaldo Girardín

90 El canvi "climàtic" de Barack Obama

Mónica Pérez de las Heras

92 Propostes / respostes

La crisi, una oportunitat cap al futur, per Cristina Narbona. *El canvi climàtic com a risc sociològic*, per Mercedes Pardo Buendía. *Sostenir el creixement i protegir el món*, per Nicholas Stern

Ciutat i poesia

98 La meua oda a Barcelona

Joan Margarit

Observatori

100 Paraula prèvia

CSI Barcelona: el cas de la ciutat esquerdada
Carles Geli

103 Zona d'obres

Obras completas de Manuel Azaña. Vida y tiempo de Manuel Azaña (1880-1940), per Ángel Duarte. *Urbanización. Paisajes comunes, lugares globales*, per Eduard Bru i Bistuer. *Odio Barcelona*, per Matthew Tree. *Los enemigos del comercio*, per Francisco Beltrán.

108 Arts plàstiques

Flavio Morais, reciclatge que es recicla. Miquel Fuster i els fantasmes del passat. L'humor per fer un món millor
Jaume Vidal

110 Teatre

Els orígens d'un aniversari feliç
Eduard Molner

111 Arts al carrer

Roger Aixut o l'art de reinventar instruments
Martí Benach

112 Música

La consagració tel·lúrica de Roger Mas
Karles Torra

113 Cinema

Isaki Lacuesta, a la recerca dels rastres perduts
Jordi Picatoste Verdejo

114 Racons vius

Els dimecres poètics de l'Horiginal
Gregorio Luri

116 En trànsit

Entrevista amb David Rieff, per Ana Alba

120 Nova memòria

La Plaça del Monestir
Daniel Vázquez Sallés

Portada i contraportada

Fotos: Jose Casanova
Albert Armengol

Quan la ciutat fantasiejada per un cert tipus de turisme ja no té res a veure amb els gustos i les necessitats de la gent que hi viu de debò, es produeix una asimetria que, si ultrapassa certs límits, pot arribar a tenir efectes catastròfics.

Ciutats imaginades i ciutats imaginàries

Text **Ferran Sáez Mateu** Universitat Ramon Llull

Fa quatre o cinc anys, en l'habitualment distesa darrera sessió d'un curs de postgrau, vaig mantenir una conversa informal amb un grup d'estudiants estrangers. Hi havia una noia nord-americana, una neerlandesa, una alemanya, dos nois de Mèxic DF, un italià i més persones la nacionalitat de les quals ara no recordo. La majoria feia més d'un any que vivien a Barcelona i, pel que vaig poder comprovar, tenien uns coneixements de la ciutat que anaven molt més enllà de les esquemàtiques coordenades turístiques habituals. Havien canviat nombroses vegades de domicili, fins que van trobar "el que buscaven". La majoria s'havia instal·lat al barri de Gràcia, o a indrets amb unes característiques urbanes semblants. La idea d'aquest article va sorgir d'un comentari en aparença banal, però que en realitat contenia una enorme càrrega de profunditat. "Vam venir [a Barcelona] perquè és una gran metròpoli europea, però ens hi vam quedar perquè podíem viure en un poblet mediterrani [el barri de Gràcia]".

Certament, qualificar el barri de Gràcia com a "poblet mediterrani" resulta, si més no, agosarat. En tot cas, i deixant de banda els matisos semàntics, resulta interessant i significativa la distinció entre la *motivació inicial* (la ciutat imaginada) que els va portar a Barcelona i la *decisió posterior* (la ciutat imaginària) d'establir-s'hi d'una manera més o menys estable. Òbviament, no cal ni dir que estem parlant d'un *target* humà molt concret: persones amb una bona preparació acadèmica, expectatives laborals raonables i, en aparença, pocs problemes de supervivència material. Vull dir que el que hem assenyalat més amunt no val per a l'equatorià que ve a fer de paleta, ni per al nigerià que es dedica a la venda ambulat, ni per a la dona magribina que fa feines domèstiques. Estem parlant d'una altra cosa, i això convindria que quedés clar. Aquest no és el context per especificar la diferència entre valors materials i valors postmaterials teoritzada pel sociòleg nord-americà Ronald Inglehart, però la deixem sobre la taula.

Per què una persona que es desplaça fins a una gran metròpoli acaba buscant, al capdavant, un poblet, mentre que molta gent que viu en petites poblacions simula la vida de l'urbanita per sentir que també forma part activa del vertigen del món actual? A començaments de la dècada del

1990, l'assagista francès Jean-Didier Urbain va analitzar aquesta estranya pregunta en un assaig irreverent i de vegades hilarant, però alhora ple d'intuïcions de molta volada, que duia per títol *L'idiote du voyage*, publicat per Plon (n'hi ha la traducció a l'espanyol a Endymion amb el títol *El idiota que viaja. Historias de turistas*, de l'any 1993). La tesi central és curiosa i està prou ben argumentada. El turista, en les seves múltiples i canviants versions –que van del clàssic consumidor estival de paella i sangria a l'estudiant Erasmus, passant per l'assistent a congressos que allarga la seva estada un cap de setmana, i mil variacions més sobre el mateix tema–, no es vol reconèixer com a tal. No l'accepta gairebé mai, la seva veritable identitat. Sap que durant uns dies és un simple element en l'engranatge de la indústria més important del món, el turisme, però es nega a admetre-ho. Segons Jean-Didier Urbain, la raó d'aquesta actitud en aparença absurda rau en la mitificació de la figura del "viatger", pròpia de l'era victoriana i d'altres contextos colonials i postcolonials. Però la cosa no acaba aquí: el suposat "viatger", per la seva banda, no era res més que una mistificació igualment risible de determinades conductes de l'heroi romàntic. Schliemann descobreix Troia al segle XIX, Carter i Carnarvon troben la tomba de Tutankamon als anys vint, etc. Posteriorment, una legió de noiets de casa bona –en general, vinculats familiarment als alts oficials dels exèrcits colonials– simulen fer el mateix fins ben bé el final de la dècada dels anys seixanta del segle passat, quan la fi del colonialisme coincideix amb l'eclosió del turisme de masses. El darrer "viatger" que s'adscriu a aquesta tradició, tot i que amb motivacions diferents, és el *hippy* que creu haver *descobert* (!) Kàtmandu o, tant hi fa, Formentera.

A partir d'aquell precís moment, el turista s'autoubica mentalment en una trajectòria històrica més o menys vergonyosa, una línia descendent que va de les heroiques exploracions romàntiques fins a les sòrdides excursions *low cost* que s'ofereixen en qualsevol lloc del món. La incapacitat d'admetre aquesta identitat –en les seves diferents facetes– genera, simultàniament, la reinvençió dels llocs que es visitaran. El viatger imaginari (és a dir, el turista o passavolant que

© Guillem Cifré

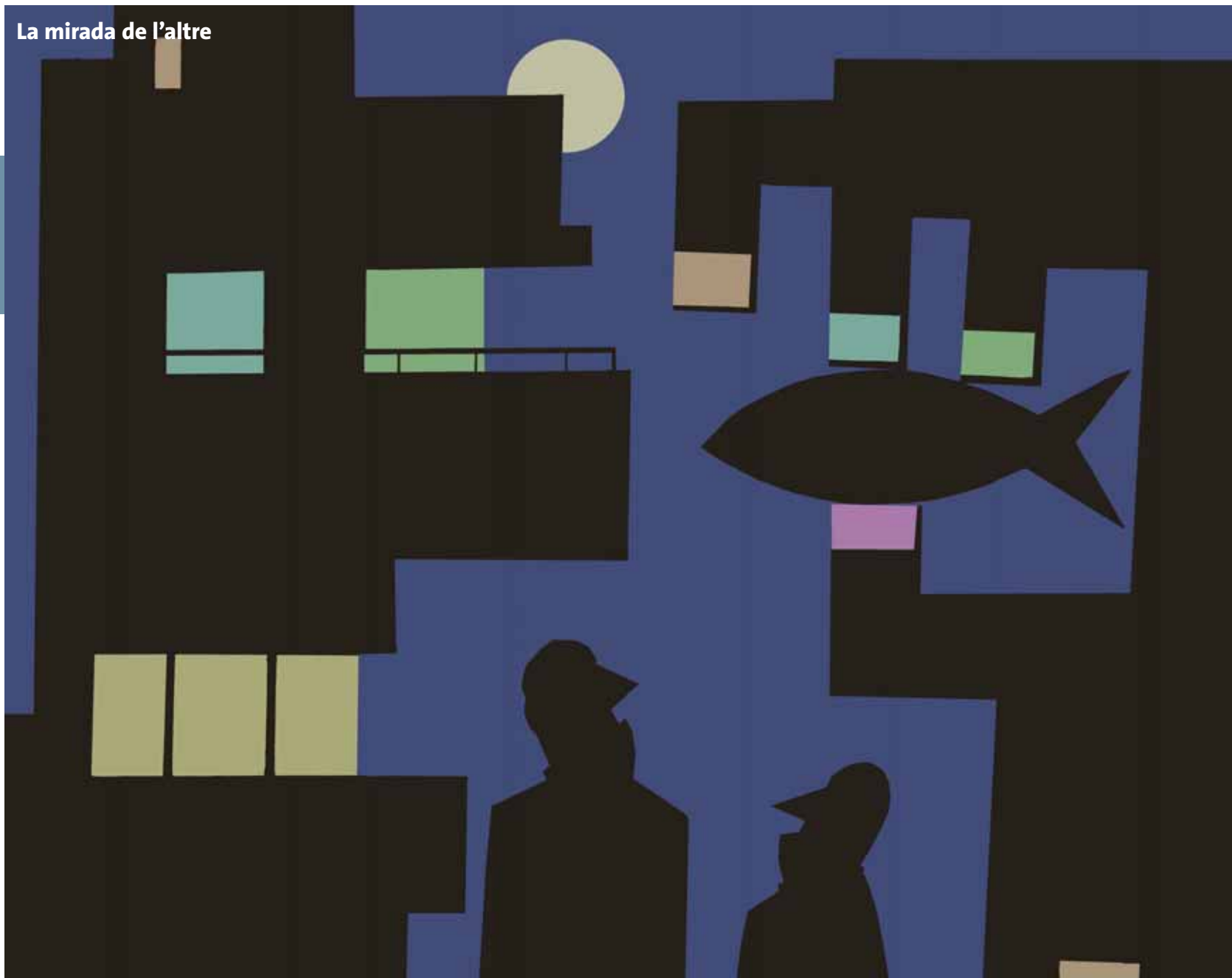
no s'accepta a si mateix com allò que és en realitat) obre pas, així doncs, a la ciutat igualment imaginària. De fet, l'acaba construïnt més enllà de la seva pròpia ment. I això, per raons òbvies, té conseqüències urbanístiques importants i del tot tangibles. El problema –ai!– arriba quan la ciutat fantasiejada per un cert tipus de turisme ja no té res a veure amb les expectatives, els gustos i les necessitats reals de la gent que hi viu de debò tot l'any, o tota la vida. Si aquesta asimetria ultrapassa uns certs límits, la conseqüència pot tenir un efecte catastròfic: la sensació d'haver deixat de formar part d'un projecte col·lectiu que es percep com una cosa aliena en el millor dels casos, i directament hostil en el pitjor.

Sobre les vicissituds de la ciutat imaginada en relació amb la imaginària, Joan Ramon Resina va publicar fa ben poc un assaig que recorre tots els fotogrames de la pel·lícula des de fa 125 anys, aproximadament; és a dir, des de l'Exposició Universal del 1888 fins al Fòrum de les Cultures del 2004. Es diu *La vocació de modernitat de Barcelona. Auge i declivi d'una imatge urbana* (Galàxia Gutenberg). Els novel·listes i els polítics, els botiguers i els urbanistes, els turistes voluntaris i els immigrants expulsats per la necessitat del seu lloc d'origen, tots ells, sense excepcions, han anat imaginant una metròpoli a mida. Els darrers són potser la legió d'estu-

dants-turistes adscrits al programa Erasmus, que un bon dia creuen haver descobert un “poblet mediterrani” entre la Diagonal i la Ronda de Dalt i l'endemà estan convençuts d'haver localitzat la capital mundial de la música electrònica.

L'any 1992, durant les Olimpíades, es va produir una insòlita i feliç coincidència entre les expectatives i necessitats dels barcelonins (la ciutat imaginada) i les que s'havien anat formant milions de turistes d'arreu del món (la ciutat imaginària). Tot plegat semblava una conjunció astral d'aquelles que triguen segles a tornar-se a produir. L'èxit fou rotund, indiscutible. La temptació de repetir-lo, tot i saber que per moltes raons era impossible, també. I així, amb només dotze anys de diferència, va arribar el Fòrum. “La naturalesa de l'esdeveniment –diu Resina– era irrellevant: el que importava era que tingués ressò internacional”. Però no en va tenir cap. Fou un fracàs, tan rotund i indiscutible com l'èxit de les Olimpíades.

Hi ha ciutats imaginades, com la de Cerdà, i ciutats imaginàries, com les de les guies turístiques. Molt rarament poden arribar a convergir però, en general, no tenen res a veure. Els *hippies* que anaven a Kàtmandu l'any 1970 volien espiritualitat; els habitants de la ciutat, clavegueres. Esperem que a Barcelona no s'acabi produint una diferència d'expectatives tan preocupant. M

La integració del ciutadà en la societat urbana futura estarà estretament lligada al sentit d'identitat amb el lloc on habita. El disseny de la ciutat afecta la condició psíquica de les persones.

Barcelona, Valparaíso i les seves identitats

Text **Nelson Morgado Larrañaga** Arquitecte ETSA Barcelona. Vicepresident del Col·legi d'Arquitectes de Xile

Barcelona i Valparaíso són dues ciutats diferents pel que fa a dimensió, potencialitat i riquesa, però ambdues estan enfrontades de la mateixa manera al problema de la identificació dels seus habitants amb les noves intervencions urbanes, tan llunyanes de les seves històries ciutadanes i també tan alienes.

Les experiències urbanístiques de Barcelona han obert un camp a noves experiències d'intervenció urbana que ens són d'una gran utilitat en el desenvolupament urbà de Valparaíso, encara que es tracti de dues realitats distintes. Els nous processos de transformació urbana i les noves idees per intervenir en la ciutat s'han d'analitzar per extreure de les seves aportacions el que és valuós. Aquests processos representen un canvi d'escala de la petita a la gran actuació en què la prequalificació urbana exigeix pensar la ciutat des de si mateixa, amb els seus atributs i mancances.

Valparaíso s'enfronta al repte, entre d'altres coses, de resoldre gran part del seu front marítim. Barcelona va viure aquest procés en encarar la definició del seu front marí, que durant molt de temps havia estat una aspiració, i el fet d'acceptar aquest repte, a més d'obrir-la al mar, l'ha obligada a requalificar l'espai obsolet i a buscar la forma d'integrar i

vertebrar les àrees residencials populars. Aquesta experiència mostra la varietat i riquesa instrumental del planejament i disseny de les ciutats, que cada ciutat, com ara Valparaíso, ha de fer servir d'acord amb les seves circumstàncies administratives i econòmiques.

Avui dia la nostra història quotidiana és plena de paradigmes deguts al fet que el desenvolupament tecnològic, Internet i altres descobriments fan possible un desenvolupament inimaginable, on la riquesa adquireix nivells incommensurables, on es manté que el món és més petit, on tots estem comunicats i en fraccions de segon estem en contacte amb qualsevol indret del món.

Així doncs, podem passar en pocs minuts d'observar les belleses i grandeses humanes, d'admirar les grans obres d'art i de delectar-nos amb Mozart, a veure les misèries humanes, com la guerra, la fam o les violacions dels drets humans, per assenyalar-ne només algunes. Per contra, no coneixem el nostre veí, el nostre pròxim, encara que la majoria de nosaltres vivim en ciutats densament poblades, però en un permanent autisme.

No coneixem el que passa al nostre voltant, ignorem la nostra història local, malgrat saber que estem en el món global, però és un altre món, un món en què el grau d'adherència o identificació és gairebé nul; no és el món del dia a dia.

La ciutat i la seva construcció, el seu disseny i urbanisme prenen llavors la forma d'aquest veí, d'aquesta persona que té un sentiment de pertinença a un territori, on res no és aliè, ans al contrari, on tot li pertany, tant els elements tangibles com l'imaginari col·lectiu, l'intangible, en què sorgeixen amb força les tradicions, les llegendes, els mites; és a dir, aquesta història, la seva història.

Avui dia, veure ciutat i construir ciutat no és només una resposta natural i òbvia dels arquitectes, urbanistes i planificadors, sinó que respon a la necessitat d'aquest imaginari comú col·lectiu d'ubicar-se en un temps i en un indret determinat, recollint les seves petites històries i vivències comunes, és a dir, el seu reconeixement d'identitat personal i social.

No hi ha dubte que, en el cas de la ciutat de Valparaíso, la ciutat compta amb l'avantatge de ser un territori singular: uns turons que abracen i arreceren el mar; la seva boja trama urbana, que no té cap disseny, sinó que és un "fer col·lectiu constant" que respon a les necessitats dels seus habitants durant la seva petita i llarga història de construcció; el barri, expressió "de territori humà" que acull aquest ciutadà simple i comú, que es troba tots els dies mirant al mar des dels seus turons, on es veu l'influx determinant dels immigrants que van arribar a aquestes latituds i van construir una identitat peculiar, que fa que aquests habitants tinguin un segell d'identitat pròpia.

El nostre desafiament és poder revitalitzar i reconstruir en el dia a dia aquest imaginari col·lectiu, aquest segell que distingeix el ciutadà d'aquesta ciutat, el qual, sense saber definir aquesta identitat, de manera màgica, es reconeix com a "porteny".

Certament, posem l'èmfasi a treballar en el que és quotidià, a rescatar aquest patrimoni intangible de Valparaíso.

Aquest patrimoni que vivim als bars, a les botigues de queviures, a les festes del barri, i aquesta olor inoblidable de calamars fregits dels barris de Barcelona.

Nosaltres, els urbanistes que hem tingut el privilegi de viure ambdues realitats, hem de fer una anàlisi crítica del que s'ha executat i hem de poder resoldre problemes, de distinta escala, però d'opcions similars.

Faig aquesta reflexió motivat per les respostes que vaig rebre a Barcelona de barcelonins de soca-rel que, en ser preguntats què opinaven sobre les zones creades pels grans projectes urbans de la Vila Olímpica i de la zona del Fòrum, em van respondre que ells, de vegades, les visitaven com a turistes, ja que els seus barris i els seus bars eren els de l'Eixample, Sarrrià, Gràcia, etc. D'altra banda, molts dels pisos d'aquestes zones han estat adquirits per inversors i ignoro el grau d'ocupació permanent de les seves edificacions.

La qualitat i la vitalitat de la futura vida urbana depenen principalment de l'harmonia entre l'entorn físico-natural i el cultural.

La integració del ciutadà en la societat urbana futura estarà estretament lligada al sentit d'identitat amb el lloc on habita i la ciutat en què es desenvolupa. És obvi i natural que el disseny de la ciutat afecti la condició psíquica dels ciutadans, sobretot d'aquells com ara els barcelonins i portenys que s'identifiquen intensament amb la seva ciutat i més intensament encara amb el seu barri, entenent per barri una zona amb una tipologia urbana comuna en la qual existeixen una identitat local, una història i/o una vocació que el caracteritza.

El ciutadà sempre estarà influït pel medi ambient que l'envolta, l'espai circumdant.

La tasca realitzada per l'Institut del Paisatge Urbà i la Qualitat de Vida és una experiència innovadora que ha tingut una gran influència en els programes de rehabilitació urbana de Valparaíso i que ha contribuït a la creació del programa "Valparaíso, ponte en forma".

A Barcelona, aquesta tasca s'ha centrat en tres eixos d'actuació que es complementaven i estaven destinats, entre d'altres fins, a millorar la qualitat de vida dels ciutadans. La rehabilitació, l'ordenament i la difusió –els tres eixos al voltant dels quals s'han desenvolupat els treballs de l'institut– s'han portat a terme en col·laboració estreta amb la ciutadania. Ara bé, des de la meua perspectiva, crec que l'institut té un gran repte per assolir, que podria ser un quart eix: la identitat.

Cal elaborar un programa per a aquestes zones que els doni vida i característiques de barri, amb identitat, història i vocació que les caracteritzin, i a més, que els barcelonins vagin integrant-les a la seva identitat de ciutat. A Valparaíso ens enfrontem a la tasca d'intervenir en els barris, que es defineixen per turons, sense trencar aquest valor derivat del sentiment de pertinença a cadascun d'ells que tenen els seus habitants. A Barcelona la tasca és conferir identitat i permanència als nous barris. Hem de crear un nou marc de referència que pugui treure profit de l'herència rebuda i de les potencialitats disponibles. Estic convençut que, en el cas de Barcelona, aquesta serà una tasca que es resoldrà d'una manera innovadora i exemplar.

A més de les grans torres, a Sant Gervasi han destruït petites cases amb jardins amagats. Del districte han desaparegut els ocells, la frescor i el silenci. Hi ha una impressió generalitzada d'un ressentiment històric de l'Administració municipal contra Sant Gervasi.

La ciutat perduda

Text **Isabel Núñez** Escriptora

Durant els últims anys he vist com es degradava el paisatge de Sant Gervasi. El llistat de patrimoni a protegir era molt reduït al barri, com si els responsables municipals ja haguessin previst no posar límits al gran negoci que implicaria la lliure destrucció d'aquesta part de la ciutat. Com entendre, si no, que un nombre tan gran de torres i mansions modernistes i noucentistes hagi mort sota les excavadores?

A més de les grans torres enderrocades, han destruït petites cases, amb jardins invisibles amagats al darrere. Eren jardins rodoredians, amb arbres històrics i hospitalaris, on es posaven els ocells. Aquests jardins no han desaparegut només per la cobdícia dels propietaris i constructors, sinó, sobretot, per la normativa que obliga a fer aparcaments sota les cases. El pati de l'illa on visc tenia l'encant caòtic d'aquest barri: ara és ple d'edificis mediocres, amb formigó i sense verd. Des d'un balcó del carrer Sant Màrius, una veïna regava un jardí abandonat, amb palmeres i esbarzers com els de *La bella dorment*; recordo la seva desolació el dia que hi van entrar els bulldozers.

Amb els jardins, han desaparegut els ocells i la frescor –abans, en sortir dels ferrocarrils, la temperatura baixava dos

o tres graus amb relació al centre i el silenci dominava. Ara, Sant Gervasi és el districte més sorollós de la ciutat¹, però no hi ha consciència del dret al silenci diürn. Només es parla del soroll nocturn, com si la gent, alienada, sentís una aversió contra aquells que es diverteixen, però aprovés el soroll “justificat” de les obres i del trànsit. La Guàrdia Urbana m’ha confirmat que Barcelona, a diferència d’altres ciutats d’Europa, no té limitació de decibels per a les obres: poden fer tot el soroll, sempre que s’ajustin als horaris diürns.

Hi ha la impressió, generalitzada, d’un ressentiment històric de l’Administració socialista contra Sant Gervasi, potser pel vot tradicional a CiU o per una apreciació inexacta de la composició social dels seus habitants, que inclou sectors benestants (Mandri, Ganduxer, Tres Torres), però també una densa població de menestrals, professionals, petits botiguers, joves i immigrants que comparteixen pisos i molta gent gran empobrida que no arriba a final de mes, segons l’associació de veïns. Les autoritats municipals són unànimes: la gent que viu a Sant Gervasi no es pot queixar. Més greu que les mancances de biblioteques i recursos municipals és el fet que l’Ajuntament no sols no ha posat cap límit a la destrucció del paisatge i la qualitat de vida, sinó que hi contribueix (tala d’alzines centenàries a Collserola per fer-hi una muntanya russa; tala imminent dels lledoners de la plaça de Joaquim Folguera per a la línia 9; tala de palmeres, plàtans i acàcies a l’avinguda Diagonal per fer-hi passar el tramvia; tala del setanta per cent dels arbres dels Jardins de Vil·la Florida per fer-hi un aparcament). A altres ciutats d’Europa, els traçats dels transports i les obres respecten els arbres.

El paisatge d’un barri de la ciutat pertany a tots i no només als qui hi viuen. Tots podem passejar pel Turó Parc per la Diagonal, encara que no hi tinguem la casa. Al Turó Parc, les obres que han compactat el terra, sense deixar pasadissos interns per airejar les arrels, causen la mort de magnífics arbres històrics, perquè l’Administració municipal no va consultar cap expert. Parcs i Jardins ha deixat de ser una institució protectora del verd per esdevenir talladors d’arbres i perpetradors d’unes podes que els experts qualifiquen de destrosses: afavoreixen infeccions, malformacions, invasions de paràsits i sovint la mort dels arbres.

D’aquest context de frustració per la pèrdua de la bellesa històrica i la degradació de l’entorn, va sorgir la història del ginjoler. Era l’arbre del carrer, sobresortia del jardí d’una torre bonica, donava ombra i omplia la vorera d’unes flors enganxoses i d’uns fruits que jo no havia identificat. Un dia, la meva cosina V., que havia viscut a la Xina, em va dir: “El teu carrer em recorda Beijing, pel ginjoler”. Aquesta revelació va ser el disparador. El ginjoler era protagonista d’una d’aquelles escenes simbòliques de la infantesa que configuren la meva autoficció, l’esquelet de la meva psicoanàlisi i l’ètica que em vaig construir. De petita, a l’escola, saltàvem el mur emblanquinat d’un petit pati on hi havia un ginjoler i, un dia, de menjar tants gínjols vaig fer una indigestió. En arribar a casa, la meva tia Rottenmeyer em va pegar i, abans de

tancar-me, com feia, a l’habitació de la caldera, em va dir, en castellà: “¡Eso te pasa por comer azufafas!” I aquesta paraula exòtica, que donava al gust vermell i dolç un aire misteriosament àrab, es va associar a la meva ment a un lloc de rebel·lió sensual, amb la claror del sol de setembre en aquell pati prohibit.

Quan la V. i jo vam visitar el ginjoler, ja tenia un cartell d’enderrocs. Vaig escriure al meu bloc la ràbia pel futur del ginjoler i per la ciutat perduda. La traductora Isabel Lacruz em va oferir l’experiència jurídica de traductora europea. Vam revisar l’expedient al districte i vam descobrir que, per concedir la llicència d’enderroc, un responsable de Parcs i Jardins havia signat que hi havia una moixera en lloc d’un ginjoler. Un ginjoler i una moixera no s’assemblen gens, però així el propietari podia construir tranquil.

La gerent del districte ens va dir, amb condescendència, que la Constitució protegeix la propietat privada. Jo vaig objectar que la Constitució també protegeix el patrimoni verd. “I per què voldria l’Ajuntament més espais verds?”, va preguntar ella, “perquè hi aparquin les motos i caguin els gossos?”. Era “massa tard” per salvar Sant Gervasi, va dir; “no guanyareu”.

Els experts van anar apareixent. Vam saber que el nostre ginjoler era l’exemplar més gran documentat a Europa, bicentenari i valuós. Enrique Vila-Matas ens va fer un article titulat “El fin de Barcelona” a *El País*. Oriol Bohigas en va fer un altre² demanant la placeta per al nostre arbre. Imma Mayol em va respondre que trasplantarien l’arbre. Vam presentar tres informes d’enginyers tècnics i de botànics per demostrar que l’arbre no sobreviuria al trasplantament i que, si ho fes, la poda radical per treure’l del carrer el convertiria per sempre en un bonsai. Van venir de TV3, del programa de Josep Cuní. Després, les ràdios. Finalment, l’arbre va ser declarat d’interès local, tot i que l’Ajuntament amenaça de construir a la part baixa del terreny i, segons l’expert Joan Bordas, això el mataria.

Havíem tocat un punt sensible. Ho he vist de nou amb el manifest per salvar els plàtans, palmeres i acàcies de la Diagonal, o els lledoners de Joaquim Folguera (la plaça serà aviat una petita Lesseps, esventrada, sense frondositat, un altre desert de formigó i soroll): l’han firmat personalitats significatives de la ciutat i la cultura.

Potser els polítics, allunyats de la sensibilitat de les ciutats, immersos en la cultura del formigó, han perdut la confiança dels seus interlocutors? Potser aquesta actitud arboricida, insensible a la sequera, al canvi climàtic i a la sostenibilitat, és dolorosament contrària a les promeses de l’esquerra?

Notes

¹ *El País*, 30 de novembre de 2008, i *La Vanguardia*, 15 de setembre de 2008.

² “L’exemple del ginjoler”, *El Periódico de Catalunya*, 11 de juliol de 2007.

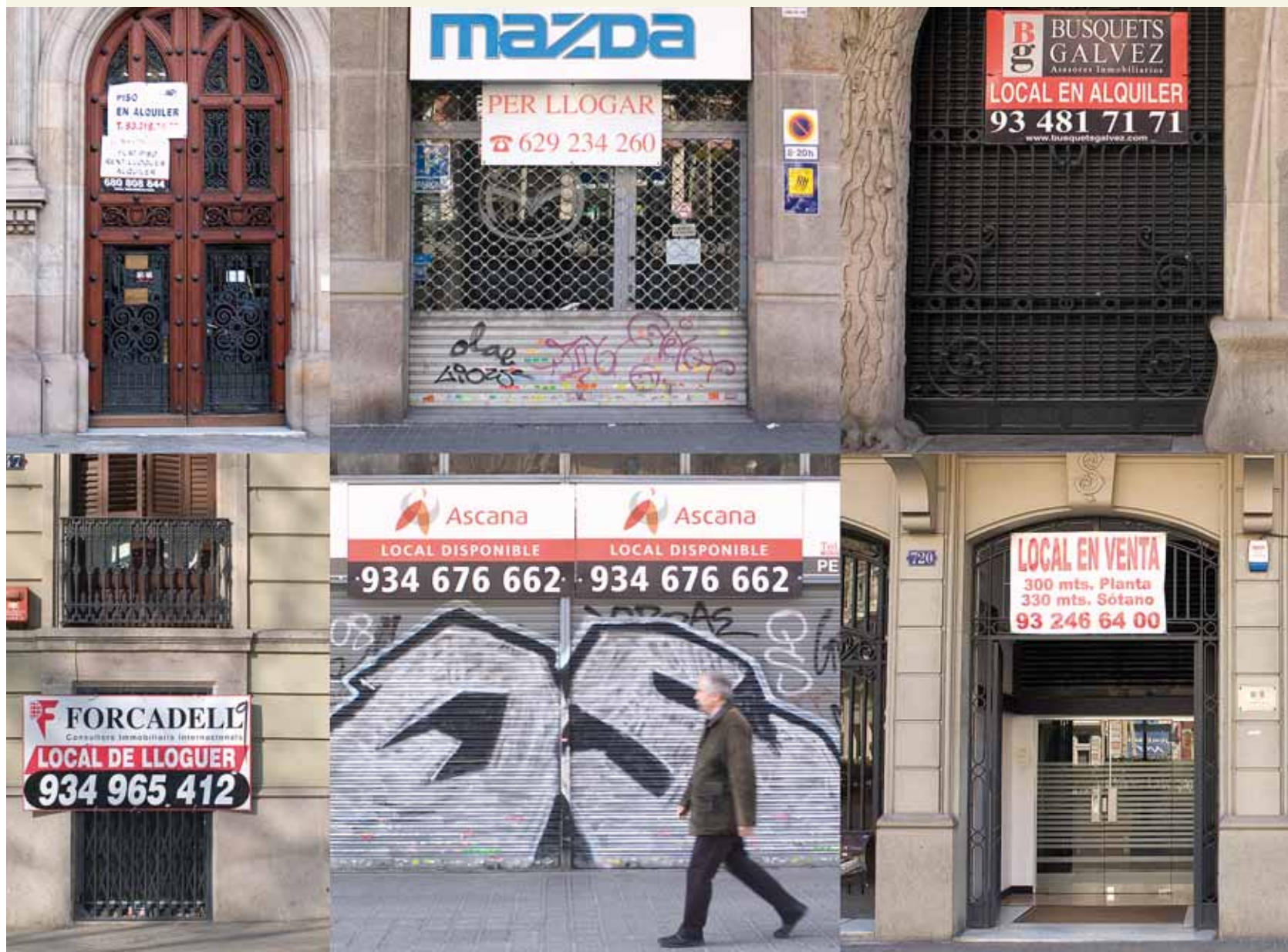
Pensar el decreixement no significa una ruptura amb el creixement, sinó amb la ideologia de l'acumulació. Decréixer vol dir optar per una revaloració de les coses i de la nostra relació amb l'entorn. Si ens preguntéssim què val el nostre equilibri emocional, seria senzill de comprendre que, arribats a un cert nivell, tenir "més" pot arribar a ser menys.

Decreixement contra decadència

Text **Ramon Alcoberro** Professor d'ètica a la Universitat de Girona.

Administrador del web www.alcoberro.info

Fotos **Albert Armengol**

Als filòsofs no els agrada gaire l'economia perquè mostra la part més brutal dels humans. O, més ben dit, no els agrada la moral de l'avarícia (pecat cristià) que hi ha sota una economia conservadora i, sobretot, detesten la pressuposició antropològica liberal que s'arrossega com si es tractés d'un dogma en l'àmbit econòmic. Convencionalment, els economistes liberals pressuposen que la seva ciència es fonamenta en l'existència d'un individu-model que s'anomena *homo oeconomicus*, que de manera aproximada podem descriure com l'egoista intel·ligent. En teoria, els mercats es regeixen per les decisions preses per un subjecte definit ni més ni menys que com a "maximitzador de les seves opcions, racional en les decisions i egoista en el comportament". El mercat hipotèticament racional gira al voltant de les decisions que pren aquesta abstracció de la conducta humana que actua com a calculador hiperacional a l'hora de triar entre les seves diverses opcions. I per reblar el clau hauria d'estar "completament boig" –tal com diu Adam Smith– qui no actués conscienciosament en profit propi.

El debat sobre la naturalesa humana que hi ha per sota de les consideracions dels economistes liberals és apassionant. Si tot home cerca la felicitat –argüeixen els economistes clàssics– i suposant que el diner dóna la felicitat perquè permet la seguretat i la possessió, llavors l'individu humà hauria de ser definit en termes d'acumulació. Aquest seria el món real per molt que els filòsofs –al cap i a la fi uns purs tocacampanes– expliquin que els humans també poden ser solidaris i que tenen virtuts comunitàries no explicables des d'una teoria de l'acumulació racional. Els filòsofs, però, s'ho passen bé fent frases com "som *homo sapiens*, no *homo oeconomicus*", malgrat que actuen d'una manera tan racional i acumulativa com qualsevol. Acumular i créixer constitueix "la llei i els profetes" del liberalisme, però és el que fa tothom –també un lector de Pierre Bourdieu– amb millor o pitjor consciència. Entenguem-nos: un *homo oeconomicus* no és un avar. Com a màxim, l'avar en seria un antecedent, perquè l'avarícia, mal que bé, és una passió amb un punt cec, mentre que la bona economia està basada en el càlcul racional i la

L'antidot contra un decreixement caòtic consisteix a treure'ns del damunt neoriquismes absurds. Davant d'un model basat en la incentivació permanent del consum i de l'acumulació de béns, decreixer significa optar per revaluar la nostra relació amb l'entorn. Al peu d'aquestes línies, botiga d'electrodomèstics. A les pàgines anteriors, expressió gràfica de la crisi immobiliària, una de les manifestacions de la recessió actual.

gestió prudent. L'avarícia té alguna cosa de vici de l'Antic Règim perquè resulta de poca volada, massa immediata i previsible. Plutarc deia que “beure apaga la set, menjar satisfà la fam, però l'or mai no satisfà l'avarícia”. El vell avar pensava en termes d'acumulació, sense emprar el diner necessàriament per a res pràctic. Per a un *oeconomicus*, que és fill de la Il·lustració, en canvi, l'economia és fluida i ja no es tracta de vendre l'ànima, sinó de treure'n el màxim rendiment. I per a això es necessita ben poc: bàsicament, comparar alternatives i ser coherent en l'elecció, escollint sempre aquella opció en què el guany supera la despesa. Això i res més és ser “racional”.

La difícil economia del filòsof

Un bon *oeconomicus*, però, no es deixaria encegar per l'or, ni per les *subprimes*, perquè té clar que el món econòmic és regit per lleis d'estratègia racional a més llarg termini. Com deia aquell sobre l'ànima, com a màxim, accediria a llogar-la. És obvi que el filòsof moral fa poca diferència entre l'actitud de l'avar i la de l'*homo oeconomicus*, quan els qualifica d'idiotes morals, perquè confonen riquesa amb felicitat i confonen la part pel tot. En el capítol 4 d'*Utilitarisme*, Mill ja va explicitar que “el diner no es desitja per aconseguir un fi, sinó com una part del fi; [però] de ser un fi per a la felicitat s'ha convertit en el principal ingredient d'alguna concepció individualista de la felicitat”.

Al filòsof li agradaria una economia moral que no se centrés en la productivitat, sinó en la felicitat, i no deixa de preguntar-se, amb certa ingenuïtat, per què com més creixement econòmic augmenta també el consum d'antidepressius. A més (sembla que d'això se'n diu “òptim de Pareto”), resulta que a partir d'una certa quantitat d'ús d'un bé, el plaer que se n'extreu comença a decaure perillosament, de manera que un augment d'acumulació no produeix necessàriament un augment de felicitat. En altres paraules, si tenim un jersei, comprar-ne o aconseguir-ne un altre dobla el nostre benestar; però quan algú té trenta jerséis, un de nou no el fa més feliç i, com a màxim, li significa un problema a l'armari. En aquestes condicions, la pregunta del filòsof és senzilla: un cop assolit un cert nivell de benestar/felicitat, paga la pena esforçar-se més o seria millor viure tranquil, dedicat, potser, a gaudis immaterials o, com a mínim, poc expressables quantitativament?

La qüestió, és clar, podria ser descartada per cínica, però no deixa de ser significativa. És quasi un tòpic recordar que en grec hi havia dues paraules per referir-se a l'activitat que avui anomenem economia: l'*oikonomia* era senzillament l'administració prudent de la casa –i, per extensió, de la ciutat com a “casa gran”–, mentre que la *krematistiké* tenia alguna cosa de deshonor perquè només oferia una acumulació sense qualitat de vida. Els savis en economia diuen que

“Quan es discuteix sobre ètica, l'economista liberal té algun argument contra el filòsof moral. Si des de la revolució industrial ha triomfat la ideologia del creixement, no és pas per casualitat. Forma part de la lògica mateixa de la Il·lustració”.

quan la *krematistiké* s'escapa de tot control, l'únic que es pot esperar és un període de creixement especulatiu i, al final, un decreixement salvatge, en forma de crisi econòmica. El filòsof, ja se sap, està mal preparat per acceptar les impureses i la ganga del món.

Quan es discuteix sobre ètica, l'economista liberal té, però, algun argument contra el filòsof moral. Si de la revolució industrial ençà ha triomfat la ideologia del creixement, no és, de cap manera, per casualitat. Forma part de la lògica mateixa de la Il·lustració la promesa d'una vida millor en la terra i no al cel. I el creixement del pastís és l'única manera coneguda d'assegurar això. Demanar a la gent un “empobriement voluntari” té fins i tot un punt de crueltat quan el record històric de la misèria i la fam, especialment en països com el nostre, enriquits de fa quatre dies, resulta encara tan proper. En última instància, suposar que un “ordre moral” és en principi preferible a l'ordre econòmic implica donar per fetes moltes coses, com ara saber que aquest ordre està fet a la mesura humana i no a la mesura dels sants i dels profetes. Cosa que el filòsof té, com a mínim, difícil de demostrar.

Créixer, decreïxer, sostenir-se?

Però en el debat actual sobre pensament ecològic, el filòsof està deixant de trobar-se sol i incomprès. No tan sols Daniel Kahneman i la seva economia del comportament han demostrat la centralitat dels factors emocionals en les decisions econòmiques. També els estudis sobre “economia ètica” més tradicionals (que es preguntaven sobre responsabilitat social, banca ètica, cooperativisme...) han obert pas al debat sobre decreixement, encetat a França per Serge Latouche, amb l'antecedent dels estudis de l'economista romanès, trasplantat als Estats Units, Nicholas Georgescu-Roegen, autor de *The Entropy Law and the Economic Process* (1971).

Són cada cop més els economistes convençuts que el model clàssic de creixement ens porta a un cul-de-sac. No es pot créixer indefinidament dins un sistema finit (com és el planeta Terra), perquè s'exhaureixen inevitablement els recursos. El creixement produeix treball i riquesa (almenys riquesa a curt termini), però també malmet el futur del planeta i ens porta a la destrucció de l'entorn (que és un capital disponible que estem destruint), de manera que estem actuant sobre la base de “pa per avui i fam per demà”. Sense creixement econòmic augmenta la pobresa, però amb creixement econòmic augmenta la destrucció del planeta. I fins ara no sabem com sortir d'aquesta contradicció.

Ara com ara s'enfronten tres models macroeconòmics: les polítiques de creixement, el desenvolupament sostenible i les polítiques de decreixement.

Les polítiques de creixement avui corresponen a la lògica de l'*oeconomicus*: es caracteritzen per incentivar el consum, d'una manera més o menys keynesiana; és a dir, amb una participació directa del poder públic a través de polítiques que fan impossible l'estalvi dels particulars (“el rendista és el comptecorrentista”), obligant a consumir per no perdre el valor dels diners. Consumir produeix llocs de treball i cal consumir no-importa-què, emprant si cal tota mena d'eines de control psicològic (màrqueting). Les obres públiques (carreteres, transvasaments) ajuden les grans empreses, es potencia el transport privat i, sobretot, es treballa amb un concepte clau: “obsolescència programada”; les coses s'han de fer malbé ràpidament per poder gastar més: la moda i els mitjans de comunicació actuen com a aliats en la tasca de fer créixer el consum, creant necessitat. La pregunta és si aquesta posició, considerada a llarg termini, pot tenir continuïtat i, sobretot, quina mena de felicitat deriva d'aquesta opció vital.

Però si la sendera del creixement presenta dubtes –i no a Barcelona, sinó arreu del món–, potser és hora de pensar una alternativa de “decreixement” reformista: una opció personal per la simplicitat voluntària que, tant si agrada com si no, estarà vinculada a la cultura, al respecte prioritari per la gent que pateix i a un estil de vida encara minoritari, però potser convenient. El decreixement està precedit per una llarga temporada d'experiències pilot sobre grups minoritaris que practiquen una sobrietat voluntària. Convindrà discutir-ho de moment com a opció acadèmica, més que com a opció política, per la mateixa obsolescència del concepte de creixement en època de canvi climàtic i d'energia cara (per no parlar de crisi bancària). La pregunta és si l'ètica (el cervell racional) pot imposar-se al cervell rèptil i acumulatiu.

El vaixell de Marsella

Facin el favor de no acusar-me d'antipatriòtic si els dic que uns dels dies més depressius que he vist a Barcelona als darrers anys va ser el quinze de maig de 2008, quan va arribar al port de la ciutat un vaixell cisterna procedent de Marsella ple d'aigua potable per abastir una ciutat que vivia una sequera crònica i amb por encara més crònica. No es tracta de flagel·lar-se; però aquell dia alguna cosa es va trencar interiorment en molta gent, comprovant la feblesa dels equipaments i la manca gravíssima de suports institucionals i de complicitats polítiques d'una “gran encisera” (“amb tos pecats, nostra, nostra!”) en hores baixes.

El cicle del mite olímpic (va ser bonic mentre va durar) acabava a mans d'una de les sequeres més brutals i inusuals que aquest país ha patit en els darrers cent cinquanta anys. Si el filòsof fos hegel·lià, diria que l'antítesi s'estava imposant

a la tesi. Després, és clar, el clima imprevisible es va “normalitzar” (catalana paraula per als impossibles!) i els meus conciutadans van oblidar el vaixell de Marsella. Si hem après alguna cosa del malson de la sequera, és que en els nostres càlculs no tot poden ser sumes. Alguns somnis de creixement porten en secret l’anunci d’una crisi encara més desequilibrada i decadent (per irreversible) que l’educada proposta del filòsof que suggereix que potser algun dia hauríem de saber assumir els nostres límits.

Els malsons de l’arribada de l’AVE, els problemes climàtics, l’apagada del juliol de 2007, la difícil reconversió d’una ciutat industrial en una de postindustrial (en termes de 22@), etc., a part de posar-nos davant el desagradable escenari de la pèrdua de moltes complicitats que creïem tenir i que després no van funcionar, convé que ens serveixin per preguntar-nos com ens hem de situar d’ara endavant en un nou horitzó en què la ciutat s’ha mostrat vulnerable i no s’ha agradat a si mateixa.

Decreixement: paraula lletja o necessitat?

Prou sé que decreïxer és una paraula forta, que per als benpensants sona quasi a insult i que, a més, venint d’un país que fa trenta anys estava “en via de desenvolupament”, decreïxer pot semblar fins i tot cruel. Però em sembla urgent posar-nos a pensar el decreixement abans que una crisi ambiental ens l’imposi per via d’urgència, i qui sap si de manera violenta. Abans que la ciutat es torni excessivament agressiva i sigui impossible gaudir de la vida perquè és massa cara, convé que pensem quin és el “cost/ciutat” que estem disposats a suportar (pel que fa a contaminació, incomoditats, etc.) abans que simplement calgui dir prou. Fer-se partidari d’un decreixement ordenat no significa que m’hagi tornat partidari de la vida al camp (al cap i a la fi, quan els barcelonins arriben a l’Empordà no fan altra cosa que portar-hi Barcelona), ni encara menys que reclami “ciutat verda” (prou sé que les ciutats són grises) o que em faci il·lusió qualsevol *rousseauisme*, poc o molt ingenu.

Senzillament sóc dels qui pensen que hem de posar voluntàriament uns límits al creixement abans que l’obsessió per créixer no esdevingui un malson, més o menys curt d’aigua.

Assumeixo que la mateixa paraula “decreixement” té alguna cosa de depressiu. Educats en la teoria del “més és millor” i convençuts que només les coses grosses són poderoses, proposant-nos decreïxer sembla com si volguéssim justificar *a priori* una derrota. Però atenció, objectors del mot: el “nostre” decreixement no té res a veure amb la “seva” recessió econòmica. Més aviat al contrari. És el creixement el que produeix crisi. Una crisi econòmica té alguna cosa de sobtat, de brutal fins i tot des del punt de vista emocional. Decréixer vol dir posar-se a pensar l’aterratge suau, posant l’èmfasi en el benestar de les persones i en la qualitat de vida.

S’entra en crisi sense que quasi ningú ens previngui i de vegades amb una rapidesa que bloqueja o impedeix pensar a mitjà termini; es decreix, en canvi, premeditadament, optant lliurement per un model diferent, que afavoreix les relacions humanes i la qualitat de vida per sobre del productivisme. No es tracta, tampoc, de fer pedagogia amb la catàstrofe. Si hi ha recessió és per un error de model, no per

un disseny còsmic. Simplement, s’ha triat un model econòmic pensat per maximitzar el creixement –per confondre gran amb grandios– i no per procurar el benestar de les persones. Però, simplement, arribats a un nivell de consum determinat, el que es pot esperar del model són contradiccions, perquè el consum ja no serveix per resoldre necessitats, sinó que en provoca.

La crisi o l’aterratge suau?

Per tant, esperar que el decreixement ens arribi d’una manera brutal (com a conseqüència de desfetes econòmiques, o vinculant-lo amb un atur incontrolable, per exemple) resulta, a més de cruel, perfectament injustificat. Un dels pitjors errors dels ecologistes és la seva absurda “pedagogia de la catàstrofe”. La història demostra que davant les catàstrofes el que triomfa és l’egoisme més galopant, o en el pitjor dels casos, la solució totalitària d’un Hitler o un Stalin. Quan parlem de decreixement la proposta és molt diferent: no es tracta de confessar (derrotats) que la ciutat “no pot”, sinó de proclamar (orgullosos) que la ciutat “no vol”. Davant un decreixement amb tinta negra (atur, tancament de fàbriques), cal prendre’s temps per pensar un decreixement cívica que tingui cura d’una ciutat amable, que posi els drets dels ancians i dels infants per sobre dels drets dels automòbils, dit sigui (si cal) amb un punt de demagògia.

Creixement i decreixement no són conceptes que entrin mútuament en contradicció. Més aviat al contrari: hi ha perill d’un decreixement caòtic si continuem pensant en una economia que ha perdut de vista l’escala humana, i l’antídot és saber decreïxer en condicions i treure’ns de sobre *neoriquismes* absurds, que, ja posats a dir-ho, atempten directament contra un model de vida plural i mediterrani. Un model potser més pobre en diners però valorativament molt més ric si es mesura en aquella magnitud del capital social que s’anomena el benestar comunitari.

Pensar el decreixement no significa una ruptura amb el creixement, sinó amb la ideologia de l’acumulació. Decréixer vol dir optar per una revaloració de les coses i de la nostra relació amb l’entorn. Si ens preguntéssim què val el nostre equilibri emocional, potser seria molt més senzill comprendre que arribats a un cert nivell tenir “més” pot arribar a ser menys.

Comprenc que un discurs pel decreixement planteja un atemptat als bons costums de l’economia, però arribats a un cert punt, convé preguntar-se si el “nivell de vida” no s’està tornant incompatible amb la qualitat de vida. Podem promocionar experiències comunitàries (de barri, de ciutat) que no s’hagin de valorar necessàriament pel seu nivell de despesa material, sinó per la felicitat o per les emocions que puguin desplegar-se en la comunitat?

La tria real que s’albira en l’horitzó no és entre creixement i decreixement, sinó entre recessió (decreixement salvatge) i decreixement (cívica). És clar que el miratge del creixement continuarà essent un discurs oficial i no pas per cap suposada hipocresia dels polítics, sinó perquè encara circula el tòpic socialdemòcrata segons el qual l’única manera de disminuir la pobresa consisteix a fer que creixi el pastís. “Créixer” és un sedant de la tensió social, diuen els

Decréixer és negar-se a considerar-ho tot des del punt de vista d’una economia que ignora el dolor dels individus. Cal prendre’s un temps per pensar un decreixement cívica que tingui cura d’una ciutat amable, que posi els drets de nens i ancians per sobre dels drets dels automòbils.

manuals. Segons la teoria econòmica oficial, només el creixement garanteix la disminució de les desigualtats i, com que som més rics, disminueix la urgència de plantejar-nos el problema del repartiment. O de la justícia, per dir-ho en termes clàssics. Decréixer podria ser problemàtic perquè posa al centre mateix la indepassable qüestió dels criteris de justícia. Però, ara que no m'escolta ningú, pitjor seria un escenari d'energia cara, atur, reivindicació política i vagues "antirics", per dir-ho d'alguna manera.

Decreixement voluntari o recessió?

Convé preguntar-nos què triaríem: un decreixement tranquil o una pressió social insostenible? La pregunta que ens hem de fer és si les conseqüències de canviar el model serien pitjors que les de mantenir un sistema que pensa en les persones com a eines, que promou l'ús d'antidepressius i que, en definitiva, ens converteix en àtoms negant-nos la dimensió qualitativa i comunitària. Decréixer no hauria de voler dir "fer bé" (bé per al medi ambient, per exemple) allò que el capitalisme fa de forma malhumorada i trista. Ben al contrari: és anar contra una lògica de l'acumulació que produeix infelicitat als individus concrets i alegries a les estadístiques.

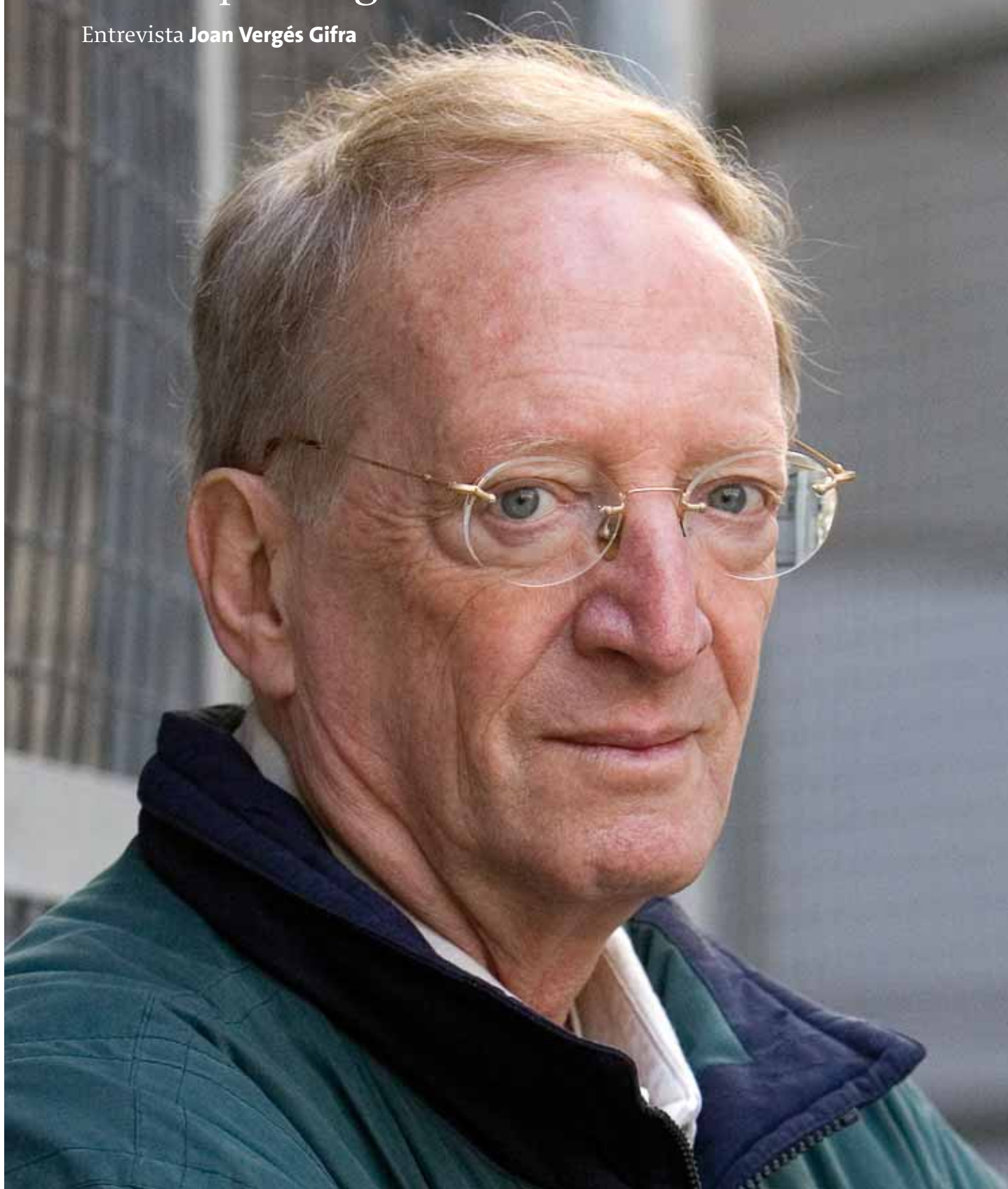
Decréixer és optar pel desenvolupament de la qualitat i per les persones concretes (per la gent del meu barri), contra els discursos buits de la solidaritat abstracta. Decréixer és negar-se a considerar-ho tot des del punt de vista d'una economia que sap sobre números i ignora el dolor dels individus. Decréixer és alliberar-se de la necessitat que avui es diu automòbil i televisió i optar per la lectura (un entreteniment sense publicitat), pel teatre al carrer i per la conversa. Decréixer és plantejar-se quin sentit té el telèfon mòbil i per què hem de consumir verdures produïdes amb pesticides. Decréixer és optar pel tren, pel consum local, pel menjar vegetarià (o, com a mínim, per disminuir el consum de carn). Decréixer és negar-se a acceptar que tota la realitat es resumeix només en forma d'economia. O, si ho preferiu, és lluitar contra la confusió mental. Com va suggerir Epicur, per augmentar la felicitat potser el millor és disminuir les necessitats. Els vells savis mai no fallen.

Massa crítica

Avishai Margalit

“La ideologia s’ensorra quan no s’avé amb la psicologia”

Entrevista Joan Vergés Gifra

Avishai Margalit (Afula, Israel, 1939) és professor jubilat de la Universitat Hebrea de Jerusalem, on ha desenvolupat la major part de la seva carrera professional, i actualment, és professor de filosofia a l'Institute for Advanced Study de la Universitat de Princeton (EUA). A banda d'escriure un gran nombre d'articles sobre temes de filosofia moral i política, Margalit és autor de cinc llibres. Amb la seva dona, Edna Ullman-Margalit, va publicar *Isaiah Berlin: A Celebration* (1991). Més endavant, va treure *The Decent Society* (1996; n'hi ha la traducció al castellà a Paidós), segurament el llibre que més celebrat li ha donat i una de les aportacions més originals en filosofia política de la dècada passada. La idea del llibre és que la literatura política està mal enfocada. La filosofia política s'ha ocupat gairebé exclusivament de la qüestió de la justícia. Tanmateix, hauríem de centrar-nos en la idea de decència, una noció normativa aplicable en condicions socials no ideals i, per tant, molt més urgent. Posteriorment va publicar, conjuntament amb Moshe Halbertal i Naomi Goldblum, *Idolatry* (1998; n'hi ha la traducció al castellà a Gedisa), llibre en el qual s'aborda la importància del concepte d'idolatria en les religions monoteistes i les cultures resultants, com ara la cristiana, la musulmana i la jueva. Un tercer llibre important en la carrera de Margalit és *Occidentalism* (que va escriure el 2004 amb Ian Buruma; n'hi ha la traducció al castellà a Península). Constitueix, d'alguna manera, la rèplica especular de l'obra *Orientalisme*, d'Edward Said. A *Occidentalism*, Margalit i Buruma identifiquen els estereotips que articulen l'odi cap a Occident i mostren com sovint aquests estereotips provenen d'Occident mateix. Finalment, Margalit també ha publicat *The Ethics of Memory* (2004; n'hi ha la traducció al castellà a Herder), en el qual es planteja la pregunta de si hi ha una ètica de la memòria; és a dir, si se'ns pot jutjar moralment en relació amb el record o l'oblit que tenim de les persones i dels fets passats. L'entrevista que reproduïm a continuació va tenir lloc el 13 de febrer passat a Barcelona, l'endemà que Avishai Margalit fes una conferència titulada "Llibertat i llar" en el marc d'un cicle sobre la figura d'Isaiah Berlin al CaixaFòrum.

En la conferència que va fer a propòsit d'Isaiah Berlin, va parlar de la llibertat i de sentir-se a casa. Berlin, quan va teoritzar sobre la llibertat, va distingir entre la llibertat negativa –la llibertat com a absència d'interferència d'altri– i la llibertat positiva –la llibertat com a autorealització o autocontrol. Tanmateix, segons vostè hi hauria un altre sentit de llibertat, un sentit de ser lliure que tan sols pot donar-se a casa. Ens en podria fer cinc cèntims, si us plau?

Efectivament, Berlin ja s'hi havia capficat, amb el problema, però jo intento conceptualitzar un sentit de llibertat que podem anomenar "llibertat psicològica". Hi ha un sentit de llibertat, la llibertat política, que té a veure amb la relació entre l'individu o la col·lectivitat i el Govern o l'Estat. Hi ha un altre sentit de llibertat, social i psicològica, que té a veure amb com els altres ens poden constreñer com a individus. Estic constret pels altres, pel que pensaran de mi. Em constreñen a no sortir al carrer despullat, per exemple, perquè em fa por com em miraran. Aquest és un constreñiment social o psicològic. La idea és que la noció de llar, d'estar a casa, té a veure amb aquesta noció de constreñiment social, més que no pas amb la noció de constreñiment polític. Però, per crear "casa", una casa nacional, necessites mitjans polítics. No ho sé; si els catalans no tinguessin autonomia, si no tinguessin possibilitats d'expressar-se, si no es sentissin a casa a Espanya, aleshores patirien pel fet de no creure que són a casa. I voldrien disposar de mitjans polítics per poder-s'hi sentir. Una de les lluites que han tingut els catalans ha estat la de defensar la llengua pròpia, els costums propis, a fi de poder viure en un lloc en què se sentissin a casa, com a catalans.

Tanmateix, el nacionalisme, quan s'ha preocupat per la llibertat s'ha preocupat principalment per la llibertat entesa com a emancipació, no?

Bé, el nacionalisme ha passat per diferents etapes. La primera etapa va ser l'etapa emancipatòria, contra el monarquisme autoritari, etcètera. Va ser una etapa progressista. Després va venir una altra etapa, una etapa reaccionària, marcada per la xenofòbia, per l'agafar-se solament a la pròpia nació, una etapa que acaba en imperialisme, la idea que l'objectiu de la nació és conquerir-ne d'altres. Així doncs, el nacionalisme pot ser un moviment emancipatori, d'alliberament de la dominació estrangera, o bé un moviment reaccionari. Pot anar en totes direccions, com tots els altres moviments i ideologies. Tota ideologia corre el risc d'acabar essent allò oposat al que havia començat essent. El nacionalisme està en tensió amb el liberalisme perquè aquest parla de l'home universal, que és un concepte il·lustrat. I el nacionalisme parla d'una comunitat de persones que pertanyen a una nació. Hi ha una tensió, aquí. Però tensió no vol dir contradicció.

“El nacionalisme està en tensió amb el liberalisme perquè aquest parla de l’home universal, que és un concepte il·lustrat. I el nacionalisme parla d’una comunitat de persones que pertanyen a una nació. Hi ha una tensió, aquí. Però tensió no vol dir pas contradicció”.

Hi ha hagut intents de vincular el liberalisme i el nacionalisme, certament. A Israel mateix, per exemple, Yael Tamir’. Què creu, que el nacionalisme pot ajudar el liberalisme? O no, que qualsevol intent de vincular ambdues ideologies debilitarà més aviat el liberalisme?

Li ho explicaré: una de les coses a les quals Berlin va prestar molta atenció i per la qual es va mostrar molt preocupat és el fet que, segons ell, el liberalisme és la ideologia correcta, però és una ideologia amb una psicologia errònia. Hi ha alguna cosa naïf en la manera com els liberals tracten la psicologia dels éssers humans. Per això va arribar a creure que de vegades els membres de l’antiil·lustració i els romàntics havien copsat millor la psicologia humana que els pensadors liberals. El principal desafiament és crear un liberalisme amb una psicologia humana convincent. L’atractiu del nacionalisme no és tan sols de caràcter ideològic. Els nacionalistes van encertat-la amb la qüestió de la pertinença de la gent, amb la idea de crear una comunitat. Sens dubte, hi ha una tensió, aquí. Pot passar que una minoria nacionalista vulgui imposar-se sobre tota la resta de la societat. Potser és el que passa al País Basc, on bàsicament es vol tallar la relació amb Espanya i hi ha un percentatge baix de gent que pot parlar el basc –no sé si el 15% o el 16%, però no és pas com aquí a Catalunya, on el català el sap el 60%, el 75%, el 80% de la població o més–. Aleshores, hi ha un perill de fanatisme i xenofòbia i, tot i que ets una minoria, et converteixes en una minoria totalitària perquè vols imposar la teva voluntat. Així doncs, no hi ha una recepta universal. Has de mirar els casos, les situacions particulars. Has de mirar les condicions. Jo sóc un socialdemòcrata, no em diria liberal. Però aquí els socialdemòcrates tenen el mateix problema que els liberals. És cert, tanmateix, que, a diferència dels socialistes revolucionaris, els socialdemòcrates se situen en una comunitat particular i intenten millorar-la a través de mitjans socialdemocràtics. El principal repte a què han de fer front ambdues ideologies, liberalisme i socialdemocràcia, és disposar d’una psicologia creïble que s’avingui a la ideologia. Si la psicologia no s’avé a la ideologia, aleshores la ideologia s’ensorra. Això és el que ha passat en moltes ocasions.

Aquest seria el cas del comunisme, potser?

Penso que sí. A veure, la naturalesa humana no és una naturalesa fixa. En part és construïda i en part ve donada. Hi ha dues intuïcions bàsiques. Li diré què entenc per psicologia i per què penso que els socialdemòcrates van entendre bé

alguna cosa, aquí. Hi ha una explicació de la psicologia humana, des del punt de vista de l’interès polític, centrada en la virtut, en la idea que cal millorar el caràcter de les persones. Jo no hi crec, en això; no crec que les persones tinguin caràcter. El que crec és que en la majoria de casos les persones reaccionen davant de les situacions. Li posaré un exemple famós del que vull dir. Fa una colla d’anys, a Princeton, van agafar persones d’un seminari religiós i els van dir que havien d’anar a fer una conferència sobre la paràbola del bon samarità. A la meitat els van dir que havien de marxar de seguida a fer la conferència. A l’altra meitat, els van dir que tenien temps encara. En el camí que conduïa al lloc on suposadament es feia la conferència hi havia una persona que aparentment necessitava ajuda, tirada a terra. Aquells que tenien temps van ajudar-lo, van ser bons samaritans. Aquells que no tenien temps no li van prestar cap atenció. Bé, es tracta d’una manipulació trivial. Però el que ensenya és que ser un bon samarità o no, no depèn del caràcter. Si tens temps lliure i no estàs sota pressió, pots comportar-te com a tal. Si no, no. Com reaccionem a la situació? No depèn del caràcter. Pensi en el fet de ser valent: de vegades seràs valent en una situació, però no en una altra. No hi ha ningú valent en tots els casos. Els socialdemòcrates han vist la importància d’això. A Escandinàvia, la gent es comporta millor, però no pas perquè siguin millors persones, sinó per les circumstàncies. No actues bé en virtut del caràcter, sinó de l’entorn. Aquesta és la intuïció bàsica, i em penso que és una intuïció correcta. Els socialdemòcrates no es proposen canviar la naturalesa humana. El comunisme era una ideologia que es proposava crear un home nou. Bé, el comunisme va bascular entre totes dues perspectives.

Aquesta perspectiva sobre la psicologia humana, no va contra la comprensió que té el liberalisme de l’individu, la importància que concedeix a l’individu?

Hi ha una ambigüïtat en el liberalisme i en altres pensaments sobre l’individu. L’individu pot ser el supòsit bàsic, el destinatari de les institucions socials. O bé, pot ser l’assoliment més gran. Jo faig servir l’individu en el primer sentit. Com a supòsit bàsic del pensament social: si fas res en la societat, no ho fas sinó per a individus; és important donar-los l’oportunitat de desenvolupar-se, d’educar-los. Una cosa és crear unes condicions, un entorn en el qual l’individu pot arribar a desenvolupar-se. Una altra cosa és actuar directament sobre ell.

© Pere Virgili

Així doncs, discreparia de la finalitat que té la política per a Aristòtil, o per als perfeccionistes.

Crec que les persones poden esdevenir millors, poden perfeccionar-se. Però la manera d'esdevenir millor és vivint en millors entorns. Això és el que pots fer políticament. El que fas socialment o en les relacions amb els altres individus és una altra cosa. El principal desafiament per als socialdemòcrates és el tema de la solidaritat. Per tal de generar una acció comuna, necessites solidaritat. Quina és la base de la solidaritat? Però deixi'm plantejar-ho des del principi. L'eslògan de la Revolució Francesa va ser llibertat, igualtat i fraternitat. Tot el pensament polític ha girat al voltant de la llibertat i de la igualtat. Els liberals diuen que la llibertat és el que més compta, els socialistes diuen que ho és la igualtat, i els socialdemòcrates sostenen que cal trobar l'equilibri adequat entre tots dos ideals. Estic fent una caricatura de com han anat les coses, però bé. L'únic concepte que no es va pensar adequadament va ser el de fraternitat. Sonava a sentimentalisme, no seriós i naïf. Però és la noció més important. A fi d'aconseguir la llibertat i la igualtat, necessites l'acció col·lectiva, necessites la solidaritat. Aquest va ser el principal problema per a la ideologia de la classe obrera. Què motivarà la gent perquè sigui solidària? Lenin va pensar que la solidaritat quedava determinada principalment per les relacions de producció. Totes les persones de la classe obrera, de totes les nacions, sentiran solidaritat per

Avishai Margalit (Afula, Israel, 1939), professor a l'Institute for Advanced Study de Princeton, ha escrit un gran nombre d'articles sobre filosofia moral i política i cinc llibres, entre ells *The Decent Society*, una de les aportacions a la filosofia política més originals de la dècada passada.

membres de la seva classe. Però la Primera Guerra Mundial va ser un desastre per al moviment obrer perquè de sobte va quedar clar que els treballadors no pensaven en primer lloc en termes de classe, sinó de nació. Els socialdemòcrates mantenen una posició complicada en aquest assumpte. Perquè es pensen que la solidaritat té a veure amb la classe obrera i amb la nació i manté alguna relació amb la classe obrera internacional. Aquesta doble lleialtat els fa sospitosos. Al socialdemòcrata sovint li toca posar a prova el seu patriotisme, la lleialtat a la nació. Per això els socialdemòcrates no se'n solen sortir, en la guerra. Per exemple, els socialdemòcrates francesos durant la guerra d'Algèria. Sempre hi ha una tensió entre aquestes dues lleialtats. Però no crec que puguis resoldre la solidaritat en abstracte.

D'acord, però recentment tota una colla de pensadors, els anomenats "cosmopolites", reclamen una solidaritat global, no? Plantegen la necessitat de buscar una justícia global. Aquest és el problema, justament. Ningú no pot estar en

contra de la justícia global. Argumentar en contra de la justícia global és com argumentar en contra de l'amistat. La qüestió és quin electorat tirarà endavant la justícia global. El problema amb el cosmopolitisme és que el cosmos no té política. No hi ha cap cos polític aquí. El cosmopolitisme, o bé fa referència a Nova York i al seu estil de vida, els seus restaurants, una multitud de gent que ve de totes les parts del món, o bé significa alguna cosa seriosa. I aleshores la qüestió és quin tipus de política hi correspon. És a dir, qui vota, qui pren les decisions... Un govern mundial? Això seria un desastre total, perquè portaria al despotisme. El problema amb el cosmopolitisme no és l'ideal. És la concepció que tenen de la política. Sé què és el cosmos, però no què és la política del cosmos.

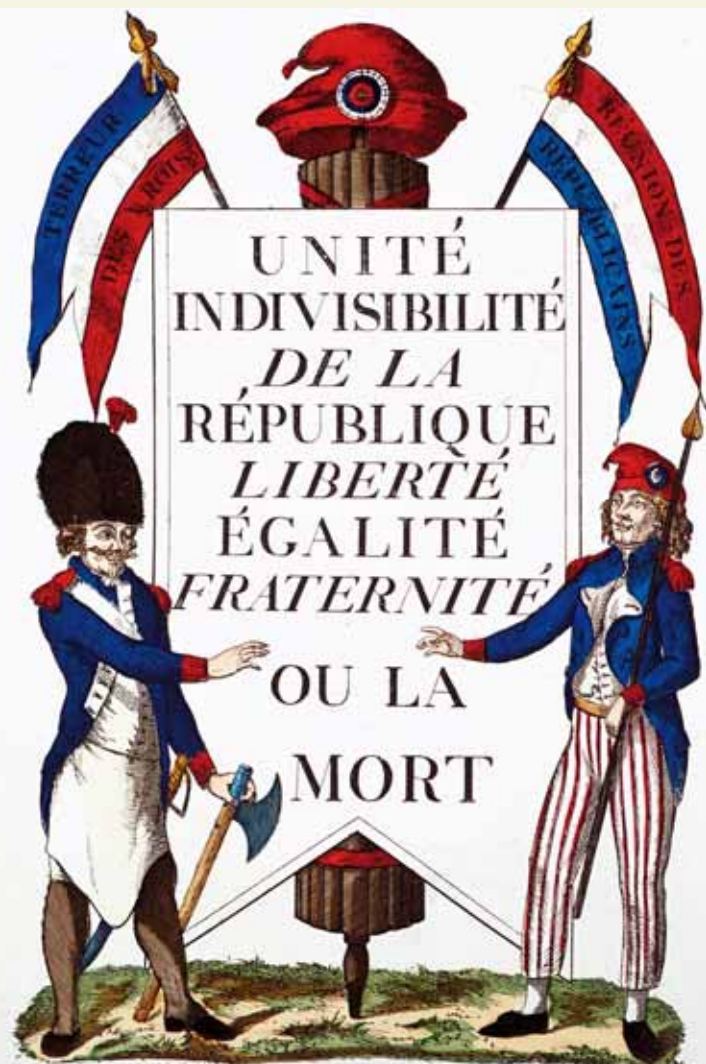
El problema, potser, és que també tenen una psicologia errònia?

El que vull dir és que, llevat que tot canviï dramàticament... A veure, tot el que diem està condicionat històricament. Vés a saber, potser la tecnologia farà que les fronteres ja no tinguin sentit, i altres coses tampoc. No puc veure quina política tenen, els cosmopolites. Potser és una crida buida a fer del món una gran Nova York, però Nova York té límits, té un alcalde, té semàfors, etcètera. O agafi el cas de Catalunya. Es tracta d'una societat coherent, formada a partir d'una història de lluites, en tensió amb el Govern cen-

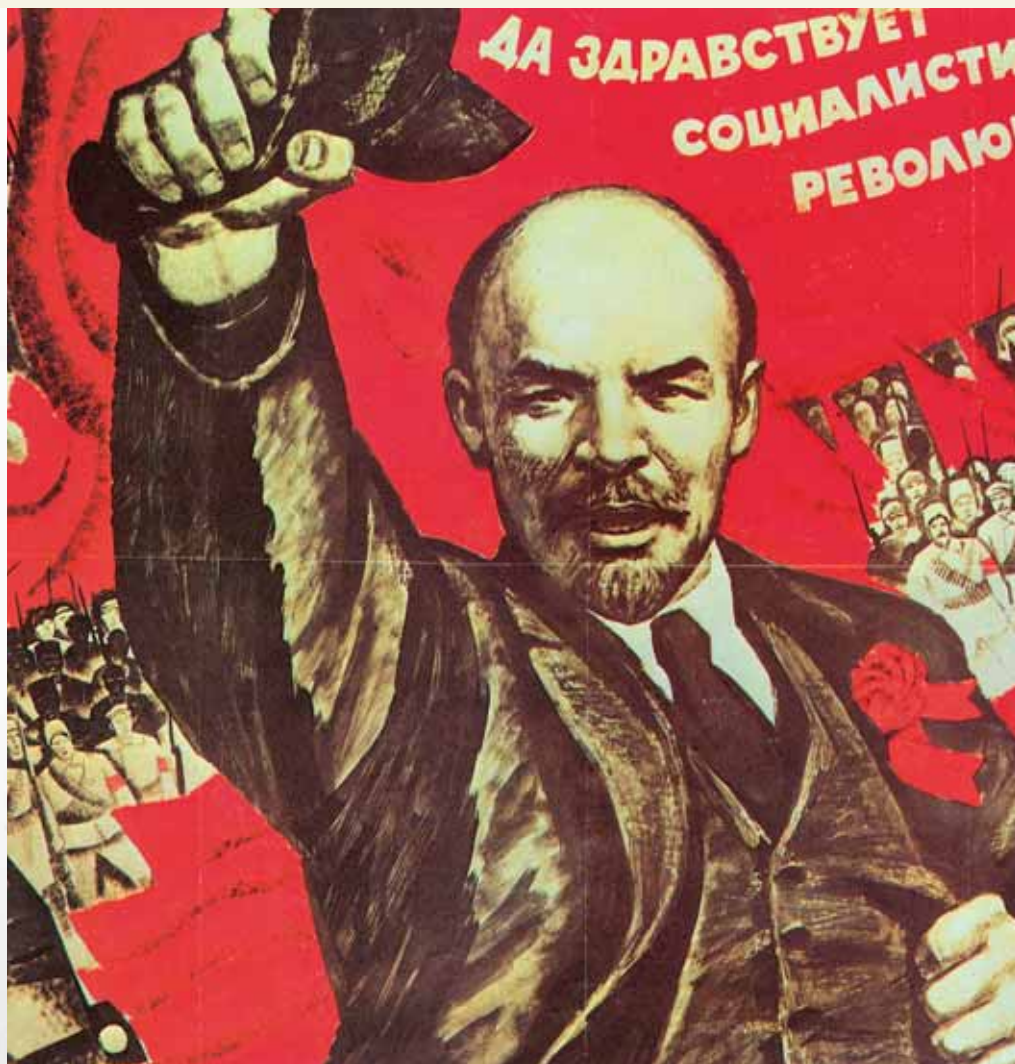
tral, en lluita contra el règim de Franco, etcètera. En ella hi ha el Barça, per exemple, que és un club internacional però amb una suport molt fort de caràcter nacional. Aquesta és la combinació desitjable, disposar d'una nació que també acull els altres. La contribució dels holandesos al Barça ha estat molt significativa. La qüestió és si tens una societat oberta o no, com tractar els altres: si els tractes com a simples mercenaris o com a elements que poden acabar formant part de la societat. No poso tant l'accent en el nacionalisme com en una altra noció més profunda, a saber, la de comunitat de memòria. El que configura una comunitat és una memòria, la comunitat està unida per una memòria. El que uneix els catalans no és només la llengua, és una memòria. La memòria col·lectiva és crucial a l'hora de cimentar la solidaritat. I sense solidaritat es fa molt difícil posar en marxa una acció política. La qüestió de la justícia global, si significa donar més diners al Tercer Món i evitar l'explotació, qui pot estar-hi en contra? Però el problema que hi veig no és l'ideal. És la política.

M'agafó a la idea de memòria que acaba d'utilitzar. Certament, vostè dona una importància cabdal a la noció de memòria o record. En el llibre *Ètica del record* vostè distingeix entre memòria comuna i memòria compartida². Memòria comuna és el record que tenen diferents persones de les mateixes experiències; en

Per a Margalit, el concepte de fraternitat, com a sinònim de solidaritat, és l'element més important del triple eslògan de la Revolució Francesa, ja que per aconseguir la llibertat i la igualtat cal la solidaritat. Per al comunisme, la solidaritat està determinada per les relacions de producció, de manera que tots els obrers són solidaris dels seus iguals de classe, sigui quina sigui la seva nació. A sota, cartell de la Revolució Francesa i pòster de Vladimir Kalenski amb la figura de Lenin i el lema "Visca la revolució socialista!" (1968).

© Leemage / Prisma

© The Granger Collection, NYC / Prisma

“No poso tant l’accent en el nacionalisme com en una altra noció més profunda, la comunitat de memòria. El que uneix els catalans no és només la llengua, és una memòria. La memòria col·lectiva és crucial per cimentar la solidaritat, i sense solidaritat es fa molt difícil engegar una acció política”.

aquest sentit, és una memòria acumulativa. En canvi, la memòria compartida és la integració de les diferents perspectives en una versió única. La idea és molt interessant. Ara bé, pensi en el cas nostre, el cas espanyol i català. Com sap, el Parlament espanyol va aprovar fa poc la Llei de la memòria històrica, que ha despertat molta polèmica. Per a alguns, es tracta de fer justícia als morts, a aquells que no van poder ser enterrats dignament, etcètera. Per a d’altres, recordar per llei episodis dolorosos com la Guerra Civil o la dictadura franquista no ajudarà a la conciliació, sinó que reobrirà ferides. Aquest seria un cas del que vostè ha dit en algun altre lloc relatiu al fet que la qüestió política més important no és la relació entre la llibertat i la igualtat, tal com s’ha dit sovint, sinó la relació entre la justícia i la pau.

Es tracta d’un cas molt interessant. Evidentment, els records poden dividir i poden generar polèmica. Una vegada vaig tenir la pensada de crear un institut sobre memòria compartida discutida que servís perquè parts enfrontades sobre la memòria poguessin discutir-la. Per exemple, israelians i palestins, serbis i croats, etcètera. Es tractaria d’arribar a acords sobre què va passar, posar-ho en llibres de text, ensenyar-ho. Crec que hi ha necessitat d’una memòria compartida discutida, que historiadors de les diverses parts enfrontades es trobin i diguin què va passar en realitat. Moltes vegades els desacords tenen a veure amb què va passar realment i, per tant, què hem de recordar.

Però creu que és una qüestió fàctica, doncs, en el fons, el que cal resoldre? No hi ha sempre valoració en el record?

Gran part del desacord rau en la determinació dels fets. Es sorprendria de fins a quin punt discrepen pel que fa als fets. No estic suggerint pas que hi hagi una interpretació neutral pel que fa a valoració dels fets. El que suggereixo és la necessitat d’arribar a un acord sobre què va passar, quins fets tingueren lloc. Si les parts enfrontades arriben a un acord en aquest sentit, aleshores pots redactar llibres de text, ensenyar-los, etcètera. Ara bé, és cert que hi ha un problema de justícia transitòria. Quan passes de Franco a una democràcia liberal, què fas amb el passat? Portes a judici els que van abusar del poder en el règim anterior? En aquest punt, no em sento inclinat a resoldre els assumptes del passat per la via judicial. Tanmateix, cal fer memòria. De totes maneres, la memòria torna. Normalment hi ha un buit temporal. Els jueus que foren expulsats

d’Espanya van trigar setanta anys a fer-se’n càrrec i començar a recordar-ho. El mateix va passar amb aquelles persones que van sobreviure a l’Holocaust. Al principi hi va haver un silenci profund. Després, la memòria va irrompre. En el cas espanyol han passat uns trenta anys. Bé, si m’ho pregunta, li diré que si la memòria no surt ara, sortirà més endavant, d’aquí a cinquanta, setanta anys. Una nova generació voldrà saber coses.

Molt bé. Si li sembla bé, passarem a un altre tema. En la conferència d’ahir va defensar que hi ha diferents imatges de la política. D’una banda, hi ha una imatge econòmica de la política. De l’altra, una imatge religiosa. D’acord amb la primera, tot pot ser d’alguna manera substituït per una altra cosa mitjançant un acord o compromís. D’acord amb la segona, hi ha certes coses que no poden sotmetre’s a cap compromís. En aquest segon cas, s’entén que certes coses són sagrades, insubstituïbles. En algun moment, per il·lustrar-ho va parlar del compromís “podrit” (rotten) dels Pactes de Munic, que el 1938 van permetre que l’Alemanya nazi annexionés parcialment Txecoslovàquia. El pacte va ser “podrit” perquè els països occidentals que van signar l’acord no es van adonar que pactant amb els nazis s’estava compromentent quelcom que no es pot comprometre, com ara la possibilitat mateixa de l’ètica. Les seves paraules em van fer pensar en el que una vegada va dir Václav Havel, justament aquí a Barcelona, quan la Generalitat de Catalunya li va donar el Premi Internacional Catalunya³. Havel va dir que el seu país, al segle XX, havia renunciat dues vegades –l’altra seria amb ocasió de la invasió soviètica– a defensar tots els seus principis per culpa de la por a les conseqüències. Segons Havel, això havia desmoralitzat el país, li havia llevat tremp moral. Potser hi haurien hagut de plantar cara, va dir.

Bé, ahir em vaig ocupar principalment de compromisos que fas lliurement, no pas de compromisos que fas sota coerció. La qüestió de què fer quan estàs sota coerció és una qüestió amarga. Hi ha un llibre txec, *Les aventures del bon soldat Svejk*, que per a nosaltres va ser gairebé com una Bíblia⁴. El bon soldat Svejk és una metàfora, la metàfora txeca, sobre com podem fer front als conflictes: en fem broma, ens en riem i esperem temps millors. Aquesta és una de les estratègies. Una altra estratègia, la de plantar cara i defensar els ideals propis, és la que defensa Havel. I és la que respon a la imatge religiosa de la política. Per tant, la seva referència al discurs de Havel em sembla pertinent.

© David Turnley / Corbis

Tanmateix, tota una sèrie d'autors criticarien d'alguna manera la idea que la política sigui poca cosa més que compromisos, o que hagi de consistir en això. Penso, per exemple, en el filòsof anglès John Gray. Per a Gray, la política ha de buscar solament modus vivendi entre les parts enfrontades.

Certament, deu haver-hi casos en què tan sols pots negociar. Però tenim ideals. Un ideal és com el cim d'una muntanya. De vegades no pots arribar fins a dalt de tot, perquè alguna cosa interromp o bloqueja el camí. Pots dir: "Bé, no arribaré a dalt, però m'acostaré tant com pugui al cim". En la meua opinió, i hi ha estudis econòmics que ho reforcen, la segona millor opció sovint no és mirar d'acostar-te tant com puguis al cim, sinó fer alguna altra cosa. Si vols anar de vacances al Carib i no tens prou benzina al dipòsit, no intencis acostar-t'hi al màxim; canvia d'objectiu. En comptes del Carib, planteja't anar a Mallorca, per exemple. Fes alguna altra cosa. Això és el que va entendre sant Pau. La millor opció per a un home és mantenir el celibat i dedicar-se a Déu. Però si no pots realitzar la millor opció, la segona millor opció no consisteix pas a fornir i tenir moltes dones, sinó a casar-se i dur una bona vida de família. Per tant, la segona millor opció sovint és fer una altra cosa. De vegades no podem realitzar els nostres ideals perquè xoquen amb el que pensen altres persones. En aquests

casos, la segona millor opció és mirar de fer una altra cosa en comptes de mirar d'acostar-nos tant com puguem al cim, com si no hi hagués obstacles en el camí. Sigui com sigui, l'ideal és necessari. Perquè, amb independència de com entenguis la segona millor opció, és una opció referida a l'ideal.

Parlant d'ideals, això em fa pensar en la noció de decència que vostè ha introduït amb èxit en la filosofia política, especialment en el llibre *Una societat decent*⁵. L'objecte teòric privilegiat de la filosofia política, des de Plató fins a John Rawls⁶, ha consistit en la justícia. Una societat decent, si em permet dir-ho així de pressa, és una societat en la qual les institucions no humilien les persones que hi viuen. Ara bé, Rawls també fa servir aquesta noció de "societat decent" en la seva concepció de la justícia internacional⁷, no?

Efectivament, i en una nota al peu del seu text em menciona. Tanmateix, també diu que fa servir el terme en un sentit lleugerament diferent del meu.

És clar que Rawls només parla de societats decents quan aborda el problema de la justícia internacional. Segons ell, l'objecte de la teoria internacional és dissenyar un ordre internacional equitatiu entre els pobles liberals eminent-

El dramaturg i activista Václav Havel, primer president de Txecoslovàquia després de la caiguda del règim comunista, encarna per a Margalit una de les possibles estratègies davant dels conflictes: la defensa dels propis ideals com a conseqüència d'una "imatge religiosa de la política". A dalt, Havel durant la revolta popular coneguda com la Revolució de Vellut. A la pàgina de la dreta, una de les massives manifestacions de Praga, el novembre de 1989.

© David Turnley / Corbis

ment justos i els pobles decents. Per tant, accepta que certs pobles siguin menys que justos. Com veu aquesta acceptació?

Bé, abans d'això, hem de preguntar a Rawls per què no fa servir la noció de societat decent en la teoria que s'aplica a la nació-estat. Per què no és deflacionista en el cas domèstic. Va elaborar una teoria ideal de la justícia. Però la qüestió és quina teoria no ideal de la justícia hem de tenir. La meua tesi és que en la situació no ideal el que ens ajuda és la noció de societat decent, que és una noció deflacionista. Rawls de sobte aplica el terme en l'ordre internacional. Però, per què no abans? Quina concepció hem de tenir en condicions normals, no ideals? Aquesta és la meua pregunta. No l'acuso d'incoherència, però no entenc per què el fa servir en un cas i en l'altre no. Si hom vol elaborar una teoria de la justícia global que s'avingui al màxim als seus ideals, bé, endavant, farà una teoria ideal. Però si el que fas és prestar atenció a la política real i a les condicions que hi ha en el món, i t'adones que hi ha societats decents i no tan decents, per què no prestar el mateix tipus d'atenció en el cas domèstic?

Vostè, certament, quan parla de societat decent fa referència al tracte que donen les institucions d'una societat als seus habitants. Ara bé, a l'hora de poder dir que una

societat és decent, no hem de tenir en compte també les relacions que manté la societat en qüestió amb altres societats?

Hi ha una pregunta prèvia a aquesta. Weber va pensar que el principal atribut de l'Estat és el monopoli del poder. En la meua opinió, avui dia, el principal atribut de l'Estat té a veure amb la capacitat de decidir qui hi entra i qui no hi entra. No és l'Exèrcit, sinó el funcionari que posa un segell al passaport la figura que defineix l'Estat avui; tenir el monopoli a l'hora d'estampar segells. La qüestió cabdal és la pertinença, qui és membre i qui no n'és. Si parlem de Noruega, fins i tot la persona més pobra del país està millor que el 80% de la població al món. Per tant, parlar de justícia a Noruega és evitar els problemes difícils, perquè la pertinença determina un marc on ja no es presenten. En el meu llibre, no vaig parlar de les condicions de pertinença. La pertinença, la immigració, són qüestions cabdals. I els liberals universals, no és gens clar que puguin tenir cap simpatia per les fronteres. Com justifiquen que hi hagi fronteres? Tinc les meves pròpies idees sobre algunes d'aquestes qüestions, però no penso que hi hagi cap explicació bona, en pensament polític, sobre la pertinença. Per tant, vaig partir d'un punt de vista en què es pren la situació com a donada i vaig parlar d'un Estat i de les persones que es troben sota la seva jurisdicció. No vaig parlar de ciu-

“De vegades no podem realitzar els nostres ideals perquè xoquen amb el que pensen altres persones. En aquests casos, la segona millor opció és mirar de fer una altra cosa en comptes de mirar d’acostar-nos tant com puguem al cim”.

© Henri Cartier-Bresson / Magnum Photos

El líder indonesi Sukarno el 1949, cinc anys després d’haver assumit la presidència de l’antiga colònia holandesa. A la pàgina següent, soldat francès a la Casbah d’Alger el 1960, durant la guerra d’independència del país magribí. Les atrocitats de les potències colonialistes són exemples de com una societat pot ser “relativament decent” amb els seus membres i a la vegada comportar-se indecentment amb els altres, segons Margalit.

tadans, sinó de persones sota la jurisdicció d’un Estat, perquè no totes les persones que hi viuen són ciutadans.

D’acord, però jo li plantejava la pregunta de fins a quin punt una societat decent dins de les seves fronteres pot ser qualificada de decent si no es comporta decentment amb altres societats.

Sí. En posaré exemples. Pensem en el cas de l’Holanda colonial i en les atrocitats indecenes que va cometre a Indonèsia. O en el cas de Bèlgica i el que van fer els belgues al Congo. O en el cas d’Israel i els territoris ocupats. Així doncs, trobem casos de societats que són relativament decents amb els seus membres però que es comporten de manera indecent amb els altres. Això fa, però, que la societat en qüestió sigui indecent? Jo diria que no. És una situació que ocorre entre societats diferents. El concepte de societat decent s’aplica a una societat i a les persones que estan sota la seva jurisdicció. També hi ha la possibilitat que una societat doni suport mitjançant pactes a règims que són indecens. En aquest cas, no ho sé. No hi tinc una idea

formada. Però penso que diria que es comporta malament, en termes de relacions internacionals.

Amb el concepte de decència vostè ha cridat l’atenció sobre la necessitat d’elaborar conceptes normatius útils per a condicions no ideals. Ara bé, alguns diuen que en el plantejament no ideal el problema polític més important avui dia, en moltes parts del món, ja no és el de la decència, sinó simplement el del caos, la manca d’ordre polític i social. Aquest seria el cas de països desballestats, però també el dels refugiats.

És un problema de pertinença. Les persones han de poder pertànyer a algun lloc per tal de poder esdevenir responsables de la seva pròpia vida. Hi ha llocs, doncs, en què amb prou feines podem parlar de decència. En el meu llibre parlo de societats en les quals la decència es troba a l’horitzó, en les quals pot ser una noció viable. Però és cert que hi ha circumstàncies tan extremes en què tot el nostre discurs amb prou feines té sentit. Quan no hi ha menjar, o aigua, quan manquen medicines bàsiques, el nostre parlar esdevé ridícul.

© Nicolas Tikhomiroff / Magnum Photos

Però de qui és aleshores aquest tipus de problema? Qui se n'ha de fer càrrec?

Espanya, per exemple, se n'ha de fer càrrec.

Els cosmopolites, per exemple, entenen que és un problema de tots perquè tots contribuïm al manteniment de l'ordre mundial.

Cal que hi hagi solidaritat humana a fi d'ajudar aquesta gent i aquests pobles. És ben curiós que Bush sigui odiat a tot arreu menys a l'Àfrica. Ha fet molt més per l'Àfrica que altres governs d'esquerres. La qüestió és fer alguna cosa. La pregunta és: hi ha cap moviment seriós d'ajuda a Àfrica per part d'Espanya, no només humanitari? Es demostra realment que és un problema d'Espanya? S'hi envien prou diners? No una quantitat insignificant del PIB, sinó un dos o tres per cent. No veig cap moviment en aquest sentit. Ara bé, si Espanya no fa prou per ajudar els pobles africans, això no converteix pas Espanya en una societat indecent. El que fa és demostrar que és poc generosa humanament.

Ja que parlem d'Espanya, què li sembla si per acabar parlem d'un problema que afecta el país profundament, sobretot ara amb la crisi econòmica: el problema de l'atur? En el seu llibre vostè va tractar el tema. Al seu parer, una societat amb un atur estructural no necessàriament és indecent. Ara bé, no és cert que en les nostres societats allò que primer ens identifica és la nostra feina? El drama de no tenir feina, d'alguna manera, és que no ets "algú", no?

Bé, si a Los Angeles o San Francisco preguntes "Qui ets, tu?", fàcilment et contesten "Vull ser actriu, però ara faig de cambrera". Hi ha professions en què certament l'activitat professional marca profundament la identitat. Però no sempre és el cas. Moltes vegades la professió és solament un mitjà per guanyar diners. La gent en primer lloc s'identifica amb el hobby o l'ideal personal que té. La societat t'ha de donar l'oportunitat de trobar un treball, una opció que trobis significativa. No necessàriament ha de coincidir amb les teves preferències. Tal vegada voldries ser director de pel·lícules. Però fer de periodista és un treball significatiu per a tu. La societat no t'ha de proporcionar totes les opcions, sinó alguna opció que et sigui significativa. Estic d'acord amb vostè que molta gent dóna importància al treball. Freud una vegada es va preguntar què vol dir ser normal. I la seva resposta va ser: ser normal és poder treballar i poder estimar. Amb "treballar" penso que es referia a treballar creativament. Des del meu punt de vista, ser normal és ser capaç de treballar, poder treballar en alguna cosa significativa i poder estimar. És un ideal de molta gent, una idea normativa, gairebé.

Notes

- 1 Vegeu Yael Tamir (1993), *Liberal Nationalism*, Princeton: Princeton UP.
- 2 Avishai Margalit (2001), *Ethik der Erinnerung*, Frankfurt a.M.: Fischer Taschenbuch Verlag. N'hi ha la traducció al castellà a l'editorial Herder (2002), *Ètica del recuerdo*. La distinció entre memòria comuna i memòria compartida pot trobar-se a la pàgina 43 d'aquesta edició castellana.
- 3 Vegeu Václav Havel, Jordi Pujol i R. von Weizsäcker (1995), *L'ètica i la política*, Barcelona: Proa.
- 4 Jaroslav Hasv Ek (1995), *Les aventures del bon soldat Sveijk*, Barcelona: Proa.
- 5 Vegeu Avishai Margalit (1996), *The Decent Society*, Cambridge Ma.: Harvard University Press. N'hi ha la traducció al castellà a l'editorial Paidós, de l'any 1997, amb el títol *La sociedad decente*.
- 6 John Rawls va ser professor de filosofia política a la Universitat de Harvard. L'any 1971 va publicar *A Theory of Justice*, un clàssic del pensament polític contemporani que encara avui marca les discussions sobre filosofia política i social.
- 7 Vegeu John Rawls (1999), *The Law of Peoples*, Cambridge Ma.: Harvard University Press. N'hi ha la traducció al castellà a l'editorial Paidós.

D'on venim

Malbaratament i polèmica entre fogons

A on anem

Revaloració de la cuina de sempre

Hi ha indicis que la crisi que ens afecta imposarà la frugalitat epicúria, després d'una etapa d'optimisme culinari desbordant que probablement no ha estat res més que una altra bombolla oportunista.

Epicur i la bombolla gastronòmica

Text **Javier Pérez Escohotado** Professor i escriptor

Fotos **Enrique Marco**

La campanya “Probablement Déu no existeix, gaudeix de la vida” va ser contestada per la pastoral declaració categòrica que “Déu sí que existeix, gaudeix de la vida...”. A aquests enunciats, n'hi podríem afegir un tercer: “Probablement la vida existeix, gaudeix com Déu”. Però el que crida l'atenció de les dues primeres consignes és el seu imperatiu hedonista: gaudeix. Aquesta fervorosa batalla coincideix amb una situació política i econòmica crua i sense suc ni bruc, una crisi generalitzada que afecta i afectarà no solament l'economia, sinó també, a partir d'ara, la manera d'entendre el món i les relacions socials. També coincideix amb una crisi gastronòmica larvada: cuina d'avantguarda enfront de cuina tradicional. Aquestes tendències corresponen a dues “filosofies” diferents? Són els partidaris de la cuina d'avantguarda epicuris sense fe, hedonistes obstinats, i els de la tradi-

cional, conservadors recalcitrants? Els primers afirmen que probablement no hi ha cuina que no sigui dels sentits i, per tant, a més de gaudir del més enllà, també ho fan del més ençà. I els segons creuen que la cuina sí que existeix i, per tant, gaudeixen ja del cel que ens tenen promès.

En els períodes de crisi, poden aparèixer fins a tres tipus d'entitats salvífiques: líders carismàtics, religions redemptores i noves filosofies. Dels primers, en tenim prou mostres; però de les noves filosofies, menys. Epicur és un cas exemplar, la vida del qual (342-270 a.C.) transcorre en memorables temps agitats, que coincideixen amb la crisi de la polis grega i l'emergència de l'individualisme, del “campi qui pugui”. Quan Aristòtil va morir (322 a.C.), tres noves escoles es van disputar el seu tron, tres escoles per a una crisi: l'Stoà, el Jardí i la Nova Acadèmia. I, amb elles, tres pro-

Santi Santamaria al mig del seu equip, fotografiats en plena feina a la cuina del restaurant Racó de Can Fabes de Sant Celoni.

“L’epicureisme és una teràpia, una medicina per a temps de crisi. I l’alimentació té també el seu propi component terapèutic: la dieta. La filosofia d’Epicur i l’alimentació poden ser emprades com a receptes”.

postes per a la supervivència: la impassibilitat dels estoics, la impertorbabilitat o ataràxia dels epicuris i l’*epokhé*, el dubte ètic, dels escèptics. Els estoics defensen que la felicitat està en la virtut, en l’abnegació i en el rigor contra ells mateixos. Els epicuris, en canvi, asseguren que “el plaer és el principi i la fi de la vida feliç”. A Epicuri i a tots els seus seguidors els hauria agradat saber que “en els processos cerebrals hi ha un focus central que és el principi de la recerca del plaer. El plaer és l’objectiu final de tot comportament animal”¹. Des d’un altre punt de vista, García Gual² afirma que, amb la crisi de la polis grega, “la filosofia esdevé un fàrmac soteriològic, cauteri medicinal, instrument per a la salvació en una circumstància caòtica i ruïnosa”. L’epicureisme és, per tant, una teràpia, una medicina per a un temps de crisi. I l’alimentació té també el seu propi component terapèutic: la dieta. Així doncs, la filosofia d’Epicur i l’alimentació poden ser emprades com a medicines o remeis, com a “receptes”.

El primer que va denigrar l’epicureisme va ser Timòcrates, que va difondre la idea que, en el Jardí d’Epicur –en realitat, un senzill hort en el qual creixien naps, cols, porros, cebes, api, alfàbrega...–, s’entenia el plaer com “un afany desmesurat pels plaers del ventre”. En la seva obra *Delícies*, acusa Epicur de “dissolut, golafre, propagador de festes nocturnes escandaloses, ignorant i plagiar”. Aquestes acusacions són les responsables primeres de la imatge vulgar i grollera d’Epicur. El seu descàndid arriba al súmmum en l’edat mitjana, en la qual, simplificant, els Pares de l’Església condemnaven Epicur com a pare d’una nova heretgia. Després de la condemna, es difon aquella imatge vulgaritzada, que coincideix amb l’opinió de les classes populars, intensament evangelitzades per l’Església i vigilades per la Inquisició; en canvi, en les classes lletrades, alguns es pensen que Epicur probablement és un heretge, però que podria ser rescatat en una síntesi d’estoïcisme i epicureisme.

En el prerenaiement, alhora que comença el rescat dels autors grecollatins, es fa un canvi de perspectiva mental que revoluciona Occident; es reivindica que l’individu, la seva llibertat i la seva felicitat tenen prioritat sobre altres manaments cecs, clarament medievals. Amb el forn de la impremta, un latent hedonisme es difon per la societat del Quattrocento.

Lorenzo Valla escriu *De voluptate (Sobre el plaer)* l’any 1431. Valla va viure a Barcelona i Nàpols sota la protecció d’Alfons V el Magnànim, i és possible que el cuiner d’aquest rei o, més probablement, el del seu fill bastard Ferran I de Nàpols, fos Rupert de Nola, autor d’un dels receptaris de cuina més difosos, el *Libre de coch*, escrit segons que sembla a finals del XV. Alguns anys abans (1423), Enric de Villena, amb fama

d’epicuri i faldiller, havia escrit un “manual d’etiqueta” titulat *Arte cisoria*, que ell justificava per “la curiositat dels prínceps i enginy dels epicuris”. Sens dubte, en aquest medi aristocràtic, es coneixia l’*Epístola a Meneceu* d’Epicur: “Certament, tot plaer és un bé per la seva conformitat amb la naturalesa i, tanmateix, no tot plaer és elegible. Així doncs, ni banquets ni orgies constants ni gaudir de nois ni de dones ni de peixos ni de les altres coses que ofereix una taula luxosa engendren una vida feliç, sinó un càlcul prudent que investigui les causes de tota elecció i rebuig, i dissipï les falses opinions de les quals neix el més gran torbament que s’apodera de l’ànima”.

Tanmateix, la tesi oficial de l’Església considerava Epicur un heresiarca, i tots els seus seguidors, uns heretges. A més, s’havia divulgat entre el poble la idea que un epicuri era algú lliurat a excessos en el menjar i el beure, i a altres plaers de la cintura avall. Quan Erasme escriu *L’epicuri* (1533), ho fa per defensar-se justament de l’acusació d’epicuri que li havia llançat Luter. Però Erasme insisteix que per a Epicur i per a ell mateix “la felicitat no és el plaer o gaudi físic, corporal, sinó la pau de l’ànima”, o sigui, l’ataràxia. Erasme es troba aquí entre els focs creuats de l’Església catòlica i de Luter mateix, que en aquesta qüestió coincidien.

Antonio de Medrano, al qual la Inquisició va processar per “il·luminat epicuri”, va patir en la seva pròpia carn aquell mateix foc creuat. Medrano era un erasmista interessat, un bon coneixedor del valor terapèutic dels aliments i, fins i tot, un cuiner curiós. El 1530 el fiscal de la Inquisició de Toledo el va acusar d’“heretge epicuri”. En un altre procés anterior (1527), el metge de la Inquisició li havia detectat *tremor cordis* o palpitations, diagnòstic que, a través d’una dieta apropiada, l’obligaria a automedicar-se la resta de la seva vida. De la presó de Toledo estant, va escriure al seu germà unes notes en les quals li demanava vi negre fresc, verdura i fruita, ous en abundància, almívar de llet i, de tant en tant, “pastissos de vaca”. Per al mal de cap, “confits de coriandre”, i per suportar el règim carcerari, substàncies aromàtiques vàries, la Bíblia, un *Marc Aureli* i una viola de mà.³ Quan es comparen totes aquestes peticions de Medrano amb els repertoris mèdics del moment, per exemple, amb *De materia medica*, de Dioscòrides, es veu clar com l’aigua que tots i cadascun d’aquells aliments estan recomanats directament o indirectament per a la dolença de Medrano, el *tremor cordis*. Fins i tot el vi negre fresc el recomanava, molt abans, Arnau de Vilanova al seu tractat *De les palpitations del cor*.

Per tant, més aviat automedicació i dieta, que epicureisme desmesurat. Malgrat tot, el fiscal de la Inquisició li va requisar totes aquestes notes gastronòmiques per acusar-lo

Albert Pons, productor artesanal de formatges a Meranges, la Cerdanya. A sota, els esmorzars de forquilla de la Fonda Europa de Granollers, i la patata mora, conreu característic de l'àrea d'Olot.

A la pàgina següent, Pere Castell, cap del departament científic de la Fundació Alícia, de Sant Fruitós del Bages, entitat que promou la recerca en cuina i hàbits alimentaris.

que “tota la seva felicitat i bé és en el menjar i beure bé”, i així poder jutjar-lo com a “heretge epicuri”. Medrano va ser condemnat a presó perpètua. El seu procés, ara editat,⁴ és un arsenal molt ric d'informació no solament sobre el pensament i l'espiritualitat de l'època, sinó també sobre la vida quotidiana. És, a més, un cas demostrat de manipulació inquisitorial de la interpretació vulgar d'Epicur per tal de retenir emprisonat aquest clergue peculiar. Encara el 1627, Gonzalo Correas va mirar de corregir aquesta vulgar interpretació i va dir que Epicur “va posar la felicitat en el delit, el qual ell entenia com a delit de l'ànim, però la plebs el va interpretar com a delit corporal”. Molts testimonis confirmen que en el Jardí es duia un règim de vida frugal i molt senzill, que no justifica la visió deformada que en tenia la gent al segle XVII ni l'evangelització recargolada de l'Església.

Això no obstant, i tornant al present, alguns indicis sembla que assenyalen que la crisi en la qual som moderarà el nostre recent optimisme gastronòmic i imposarà la frugalitat epicúria. El polèmic malbaratament gastronòmic dels darrers anys probablement era una altra bombolla oportunista: la bombolla gastronòmica; més ben dit, una laboriosa esferificació o una robusta croqueta. Al costat de la creativitat desbordada de Ferran Adrià, hi apareixia un enfilall de cuiners de prestigi ben merescut, els quals, aprofitant l'avinentesa, van aplicar als seus fogons un *aggiornamento* ecumènic. La resta, amb freqüència, males imitacions d'Adrià o de la cuina japonesa: cuina única o *kitsch* gastronòmic. L'historiador Le Goff deia que el luxe i l'ostentació alimentàries medievals revelaven “un concepte de classe”. I, efectivament, a molts ens sembla que bona part d'aquesta fecunditat gastronòmica sembla que està dirigida a remarcar aquella distinció de classe, típica, a vegades, d'esnob i de nou-ric, en un país que oscil·la entre el miracle econòmic i el *pelotazo* urbanístic. Ho acaba de dir el cuiner novaioquèes Seamus Mullen *l'Epicuri*: el més senzill és el millor. **M**

Notes

- 1 H. J. Campbell. *Las áreas del placer*. Madrid: Guadarrama, 1976.
- 2 C. García Gual i E. Acosta, *Epicuro. Ética. La génesis de una moral utilitaria*. Barcelona: Barral eds., 1974.
- 3 Per a l'episodi de les notes gastronòmiques, J. Pérez Escototado. *Crítica de la razón gastronómica*. Barcelona: Global Rhythm, 2007.
- 4 J. Pérez Escototado. *Antonio de Medrano, alumbrado epicureo. Proceso inquisitorial (Toledo, 1530)*. Madrid: Verbum, 2003.

Cal no oblidar que les cuines majoritàries de Barcelona són les cuines d'aquells que mengen cada dia, a casa o a fora. Amb qualitat, però també amb bon preu. Amb innovació, però fetes "com sempre".

L'urbs com a espai gresol: cuines i gastronomia

Text **F. Xavier Medina** Antropòleg

A finals de la dècada dels anys trenta del segle XX, el sociòleg nord-americà de l'Escola de Chicago Louis Wirth deia que la ciutat ha estat històricament gresol de pobles i cultures i un viver propi d'híbrids culturals nous. No només ha tolerat les diferències, sinó que les ha impulsades. Certament, l'espai urbà és un espai d'acció continuada on les diferents manifestacions culturals es creen i es desenvolupen constantment.

Dins d'aquest context, l'alimentació –i les cuines com la seva expressió pràctica– és un fet social i cultural de primer ordre. Entre les manifestacions de la cultura, potser l'alimentació és una de les més actives: podem o no llegir llibres, visitar museus o assistir a esdeveniments públics,

però el que sí que és segur és que acostumem a menjar un mínim de dos o tres cops diaris.

En el cas de Barcelona, la seva trajectòria històrica i el seu estatus com a ciutat d'una certa *importància* en relació amb diferents àmbits geogràfics i polítics, han propiciat una dinàmica de creació i d'expressió culinària que li ha estat pròpia, sense renunciar mai, evidentment, a uns trets definitoris clarament arrelats en el seu entorn. Les influències exteriors han trobat molt sovint a Barcelona un espai clarament permeable i interessat en les novetats, al mateix temps que ha procurat integrar-les dins d'esquemes i d'elaboracions propis en un conjunt coherent que, amb el temps, ha esdevingut tant *local* com *tradicional*.

“Gràcies a Barcelona i a través d’ella, la cuina catalana és, potser, l’única de totes les cuines hispàniques que ha creat una tradició pròpia a partir de les pastes italianes”.

Arrelada en el seu territori, *la cuina* barcelonina –si és que podem anomenar-la en singular– esdevé històricament mestissa i propicia i arrossega el mestissatge de la seva àrea d’influència. En aquest sentit, és gràcies a Barcelona i a través d’ella, per exemple, que la cuina catalana és, potser, de totes les cuines hispàniques, l’única que ha creat una tradició pròpia tot reformant la cuina italiana de les pastes –fruit de la seva íntima relació amb aquest país– i fent-ne un element propi. Hi ha qui diu que aquesta tradició es remunta a les antigues relacions de la Corona catalanoaragonesa amb Nàpols i Sicília i hi ha també qui, possiblement amb molta raó, en situa la influència en el gust pels restaurants i les receptes italianitzants de finals del segle XIX.

El que és cert, però, és que els canelons són indiscutiblement un plat típic de les festes familiars, mentre que, per la seva banda, els macarrons són més propis de les classes populars i se n’han creat a la Barcelona obrera receptes ben especials.

Una altra mostra d’aquest esperit cosmopolita de les cuines de Barcelona és també el fet que a la primeria del segle passat els plats típics de la ciutat, a més dels catalans i de les pastes italianes ja esmentades, tenien influències de la inevitable modernitat francesa, de la cuina valenciana –amb la paella i altres arrossos al capdavant– i dels cada cop més comuns i coneguts plats dels diferents indrets peninsulars. En el cas de la paella, Barcelona n’ha creat receptes ben pròpies i l’ha convertit (molt més enllà d’aquells que, despectivament, es pensen que ha estat degut al fenomen turístic) en un dels emblemes de la seva pròpia gastronomia urbana.

En aquesta dinàmica històrica d’innovació i de canvi constant dins d’un marc de respecte i de valorització de la tradició, no és estrany que el debat entre unes posicions i unes altres s’hagi desenvolupat al llarg dels anys i s’hagi reproduït fins als nostres dies.

Ens trobem avui dia, en relació amb l’alimentació, amb dinàmiques productives i de consum que han anat accele-

Al peu d'aquestes dues pàgines, d'esquerra a dreta, dues elaboracions del Celler de Can Roca, de Girona, i uns canelons de formatge de la Fundació Alicia. A la pàgina següent, plat del restaurant de cuina asiàtica Indochine, de Barcelona.

rant els canvis fins a límits insospitats fa tan sols un segle. Uns canvis que precisament han afectat de manera molt especial les ciutats i els seus habitants.

En les societats amb un nivell més alt de desenvolupament socioeconòmic, amb mercats ben plens d'aliments, la industrialització i la major producció d'aliments a gran escala han provocat una distribució millor i un accés més fàcil a bona part d'aliments per part del públic, a uns preus molt més assequibles. Però tot això, també, al preu d'un desconeixement molt més gran sobre els processos productius relatius a l'alimentació. En to irònic, un periodista expressava fa un temps que "la diferència entre els països pobres i els rics estava en el fet que els primers no saben quan menjaran i els segons no saben què mengen".

Però, d'altra banda, aquesta producció alimentària, avui dia més massificada i industrialitzada que mai, s'ha vist al mateix temps afectada per una doble via: tant per problemes de tipus sanitari (malalties, infeccions, etc.) associats a la seva producció (no és necessari parlar aquí de vaques boges, pollastres amb dioxines i altres pandèmies sanitàries) com, en conseqüència, per una desconfiança cada cop més gran de la població en relació amb els aliments que consumeix.

D'aquesta manera, avui dia és impossible no observar de manera manifesta els dubtes i la sensació de perill connectats a la impossibilitat de control d'amplis estrats de consumidors sobre els processos de producció industrial. Els habitants de les ciutats només tenen contacte directe amb els elements terminals de la cadena alimentària: els llocs darrers de la distribució (que sovint adopten la forma de paquet hermèticament tancat, o de safata embolicada amb plàstic en un supermercat) i els aliments mateixos, tant si són frescos com, molt freqüentment, transformats, precuinats o cuinats. Així, el consumidor s'allunya cada cop més de la producció de l'aliment i perd control i informació.

Aquest desconeixement fa malfiar el consumidor, i una de les principals conseqüències d'aquest fet és un intent cada cop més gran de recuperar el control, de tornar, tot i que sigui mentalment, a aquelles etapes en les quals aquests procediments eren més o menys coneguts, quan les coses eren "pures", "sanes", "naturals", "autèntiques". "Tradicionals", en definitiva. Aquesta tendència no ha passat desapercebuda als diferents actors institucionals implicats en aquests processos: institucions públiques i privades, productors, industrials, comerciants, publicistes, restauradors, promotors turístics... No és d'estranyar, en aquest sen-

tit, que la publicitat, per exemple, hagi decidit explotar àmpliament aquests aspectes, oferint plats “tradicionals”, “com els d’abans”, “com els fets a casa”, “de l’àvia”, etc.

Des d’aquesta perspectiva, ens ve ràpidament a la ment el debat (que, de fet, no ho és, i del qual s’ha fet un gra massa) entre tradició i modernitat gastronòmica que s’ha donat a casa nostra en els darrers temps. Certament, dic que no és tal debat perquè, tot i la crisi (i totes les crisis passen, tard o d’hora), el mercat –tant intel·lectual com econòmic–, és prou gran per acollir totes les tendències que sigui necessari. Això sí, amb unes especificacions determinades que cal tenir en compte.

En primer lloc, és ben cert que, si la gastronomia (l’alta, la de les estrelles) s’ha posat “de moda” o va en boca de gairebé tothom darrerament, ha estat gràcies a l’acció de determinats xefs –no cal dir noms– que han saltat a la palestra en l’últim parell de dècades. La seva acció i, sobretot, la seva repercussió en els mitjans de comunicació han arrossegat un cert públic cap als restaurants d’elit i han prestigiat i donat a conèixer l’ofici de ser darrere els fogons. Tot i així, no podem oblidar que aquests restaurants i aquesta visió de la cuina, tot i haver estat i ser avui dia molt influent, no és pas la cuina que la gent menja cada dia, ni

tan sols aquella que la gent menja diàriament als restaurants i que consisteix en menús de diari amb més o menys gràcia, però senzills, casolans i dirigits cap a un públic que en demana i els vol tal com són.

En segon lloc, tampoc no podem oblidar que la Barcelona d’avui dia no és ni de bon tros la de principis dels anys noranta. És cert que els Jocs Olímpics van marcar un abans i un després en molts sentits, i el turisme en va ser un. Barcelona va passar de tenir menys de dos milions de turistes l’any 1990 a rebre’n més de 7,1 milions l’any 2006, amb més de tretze milions de pernотacions i un turisme que representava més d’un 14% del PIB de la ciutat. Per tot plegat, és la destinació urbana europea que més ha crescut turísticament en la darrera dècada. És clar que el fet turístic ha fet canviar Barcelona i ens ha fet canviar a tots la manera de viure-la i de veure-la. I ha fet canviar, també, el que mengem, així com el que oferim públicament en els nostres establiments, que, en gran manera, també forma part d’allò amb què ens representem, d’allò que volem que es vegi de nosaltres i d’allò que creiem que els altres volen que els oferim.

En tercer lloc, Barcelona ha crescut i ha multiplicat la seva diversitat *ad infinitum*. Nous ciutadans amb nous plats, nous productes i noves formes de menjar han deixat la seva empremta en els nostres hàbits, i han convertit allò que abans era exòtic en quotidià, allò que era estrany en *normal* (vulgui dir el que vulgui dir aquesta paraula).

Però tampoc no podem oblidar la crida que, davant la globalització alimentària, diverses veus locals aixequen en reivindicació del producte de proximitat, estacional, que ve de prop i es menja quan toca menjar-lo, i no pas fora de temporada. Ni la ben específica opció que una ciutat com Barcelona ha fet de cara a potenciar i millorar els seus mercats municipals; el petit comerciant, però també –cosa ben necessària– el petit productor, i la calidesa i la informació que dóna el contacte amb un venedor “de confiança”, que sovint acaba esdevenint “de tota la vida”.

Amb tot això, passi el que passi, hi hem de viure i hi vivim. Però no podem oblidar que les cuines majoritàries de Barcelona són les cuines d’aquells que mengen cada dia, a casa o a fora. Amb qualitat, però també amb bon preu. Amb innovació, però fetes *com sempre* (no és estrany que la major part dels restaurants a casa nostra siguin de cuina *casolana* i cuina *de mercat* i que es dediquin precisament a això). Amb professionals de l’alta cuina que fan escumes i *esferifiquen*, però sobretot amb bons cuiners de cada dia que saben treballar en una cuina i viure’n. Evolucionant dia a dia, perquè així és la cultura –i encara més a les ciutats–, però sense deixar mai de saber (o de *voler saber*) què mengem, ni qui som. **M**

Històries de vida

Temps de canvis. Temps d'incerteses

Text **Gabriel Pernau**
Fotos **Dani Codina**

La cosa es pot anomenar de dues maneres. Els empresaris en diuen flexibilitat laboral. Per als treballadors i per als sindicats es tracta, curt i ras, de precarietat. Però s'anomeni com s'anomeni, el cert és que la cosa existeix, i que creix i es fa visible sota diferents formes: els contractes per hores, el fet de canviar de feina cada cert temps, el teletreball: en definitiva, les noves formes del mercat laboral. S'han acabat els contractes per a tota la vida. El treball flexible-precari obliga l'empleat a tenir molta cintura per adaptar-se amb rapidesa a les noves situacions que se li reclamen. I aquests imperatius condicionen, de vegades de manera decisiva, la seva vida. El que fem o el que deixem de fer en les vuit hores que passem al despatx o al taller afecta l'àmbit privat: des dels horaris fins a les nostres formes d'oci, passant per la forma com ens relacionem, la vida en parella, el contacte que tenim amb els amics o, fins i tot, la decisió de tenir fills o la de deixar-ho per a més endavant.

A pesar d'haver estat la segona de la seva promoció en Història de l'art, l'experiència laboral de Marian Cahué en la seva especialitat ha estat marginal i limitadíssima.

A la pàgina següent, Pepe Far, dissenyador gràfic, que va aconseguir treballar en allò que li agradava després d'haver passat per les redaccions de quatre diaris.

A la pàgina anterior, de dalt a baix, Isabel Villena, Mariam Cahué, Pepe Far, Jaume Vergès i Pierandrea Esposito.

Vivim en un temps d'incerteses, i des de l'estiu passat molts han començat a témer per la seva situació laboral: "perdré la feina?", es pregunten. "Empitjoraran les condicions de treball?" "Mai podré tenir una feina millor?" "I si m'abaixen el sou?"

Isabel Villena (55 anys) fa més de tres dècades que fa d'assessora laboral, actualment per al Servei d'Ocupació de Catalunya. En aquest temps, Villena n'ha vistes de tots els colors. "La gent diu, la crisi, la crisi!, i jo dic que tranquils. Aquesta és la tercera crisi que visc. En la del 1993 vam arribar

al 23% d'atur, ara estem al 9%". Villena adverteix que hem de ser conscients que s'han acabat els temps en què els joves decidien, als 18 anys, què farien quan fossin grans, passaven uns anys formant-se "i amb això tiraven fins a la jubilació". Ara, assenyala, hem d'estar preparats per al canvi, per canviar de cinc a vint vegades de feina i de dues a sis de professió. Triomfaran els que dominin el que ella anomena l'art del canvi, pronostica.

El problema de la nostra societat, però, és que, tant sigui en la feina com en les relacions de parella, no acceptem la necessitat del canvi fins que el projecte anterior s'ha ensorrat. Per això recomana: "Dediquem una part del temps lliure a fer plans, a observar amb actitud d'aprenentatge el que passa al nostre entorn i a veure a curt, a mitjà i a llarg termini si hi ha núvols a l'horitzó. Cal, a més, prendre decisions de carrera professional, que és conèixer-ho tot i que tothom ens conegui. I ja ens podem mentalitzar que cal que fem formació continuada fins als 65 anys, perquè ens ho exigiran".

Isabel Villena assegura que les societats tradicionals com la nostra són molt segures però molt injustes: abans teníem la vida pautada des que naixíem fins que moríem, i la gent no es formava, de la mateixa manera que no decidia quina seria la seva professió. "Ara, en canvi, estem entre dues portes, entre la tradició i la modernitat. El que passa és que de la modernitat només hem agafat el *fashioneo*, i qui no vol fer disseny gràfic és que vol fer *pinícules*, i ningú no vol ser enginyer. Ens hem quedat amb la part superficial de la modernitat. Tenim moltes pors i som refractaris al canvi, perquè el considerem un fracàs. És un repte cultural que tenim de cara

“ En la gent gran, les situacions laborals difícils es tradueixen en estrès, angoixa i depressions. En els universitaris, en una gran decepció. A Espanya encara hi ha el suport de la família que fa de salvavides. Als països del centre i del nord d'Europa, ni això”.

al futur i al qual tots ens haurem d'adaptar. Haurem de reajustar la idea que tenim de la felicitat i de l'èxit”.

Joan Miquel Verd, professor de Sociologia a la Universitat Autònoma de Barcelona, assenyala que la incertesa sobre el futur i les dificultats per planificar què faran demà passat porta molts joves a allargar la joventut de forma indefinida, a viure el present i a quedar-se a casa dels pares fins que compleixen els 40. En la gent gran les situacions laborals difícils es tradueixen en estrès, angoixa i depressions. En els universitaris, en una gran decepció. Han passat anys formant-se per a una professió a la qual no podran accedir. A Espanya encara hi ha el suport de la família que exerceix de salvavides. En els països del centre i del nord d'Europa ni això: els que tenen poca titulació hauran de conformar-se a passar la resta de les seves vides amb rendes de subsistència, vivint de subsidis o de feines mal pagades.

Marian Cahué (36 anys) es va treure la carrera d'Història de l'Art amb excel·lents i matrícules d'honor, va ser la segona de la seva promoció i, amb aquest expedient acadèmic,

va creure que li resultaria fàcil trobar feina. Un any després de finalitzar els estudis, la Marian es va començar a angoixar. Se sentia frustrada, envaïda d'una sensació d'inutilitat. Mai no podria treballar d'allò que havia estudiat? Per mirar de sortir del tràngol, se'n va anar tres mesos a Alemanya amb una beca i en tornar va començar a treballar de comptable en una botiga. I a les tardes, feia de guia turística. La feina estava tan mal pagada que no li feia res acceptar les propines que alguns turistes li atansaven.

Des de fa set anys la Marian Cahué dona classes: primer ho va fer en un institut, els quatre últims anys en una escola d'adults. En aquest temps ha impartit lliçons d'economia, història, geografia, català, castellà, anglès i francès, i un dia, sí, un dia, va poder fer dues hores d'història de l'art. Res més. Tota la seva experiència en aquell món que somiava a conèixer des de dins es limita a aquelles dues hores de classe, la beca a Alemanya i haver fet de guia turística.

Les coses haurien estat diferents si hagués guanyat plaça en alguna de les cinc oposicions de gestió cultural a les

Jaume Vergès, que treballa com a expert en recursos humans i organització d'empreses en un despatx de São Paulo. A la pàgina següent, l'italià Pierandrea Esposito, instal·lat a Barcelona amb la seva dona siriana, Hana Danan, després d'haver residit als Estats Units, Trieste i Torí.

quals s'ha presentat. En tots els casos va arribar a les fases finals de selecció (va quedar segona, tercera, quarta...), però el lloc sempre va ser per a algú altre que va acreditar l'experiència que a ella li faltava.

La Marian gairebé ha renunciat a presentar-se a més oposicions, però encara té un fil d'esperança: que un dia la cridin per a un d'aquells llocs en els quals figura com a reserva.

El Pepe Far (44 anys) sí que ha aconseguit treballar del que volia. Dissenyador gràfic, va passar per les redaccions de quatre diaris, fins que un dia es va cansar "dels horaris demencials i de tenir caps. No volia un càrrec tampoc, per les servituds que això suposa, ideològiques fins i tot". I es va establir pel seu compte.

"Podria haver muntat un estudi de disseny, però no em va interessar –explica Far–. He procurat que el meu treball tingui un valor afegit per no haver d'agafar totes les feines que m'arribaven, perquè sempre he tingut altres interessos a part de la feina. He renunciat a coses, com tenir un pis de propietat, i a canvi m'he pogut permetre el luxe de triar què feia i què deixava de fer".

Les renúncies han permès Pepe Far treballar de cinc a sis hores diàries de dilluns a dijous i, ara que ell i la seva companya –la Lluïsa, dissenyadora de joies i també autònoma– han tingut una filla, han abaixat encara més el ritme laboral per poder cuidar-la.

Tornar a una empresa? "M'haurien de pagar molt bé. Això suposaria tornar a l'estrès i a la producció, perquè la filosofia de les empreses no és la que ens volen fer creure. El que pretenen és produir, produir, produir, a un ritme brutal. Només em compensaria si em paguessin molt. M'hi estaria tres anys i després plegaria".

Maria Pi (42 anys) és el nom suposat d'una dona que es troba en tràmits de divorci i que prefereix amagar la seva identitat. Des que es va separar, la seva vida és un no parar. Té dos fills de 5 i 3 anys, es declara mare vocacional i té una feina que li encanta i que l'obliga a posar-hi els cinc sentits. Fa de visitadora mèdica a especialistes, passa els matins en

hospitals –cada dia un de diferent– i té freqüents dinars de feina i uns deu congressos a l'any.

Com ho compagina? "La meua vida és una maratón des que em llevo fins que em poso al llit. Cada dia he de tenir la logística perfectament preparada, i sort de les meves germanes, que m'ajuden. A la tarda comença la segona jornada laboral, i al vespre, després de banyar-los i posar-los al llit, sopo jo i a fer les feines de casa, perquè el sou no dóna per a més. Cap a la una em poso al llit".

Maria Pi es troba atrapada entre el seu desig de ser competitiva en un món laboral que rarament té en compte la situació de les mares, i la seva voluntat de cuidar els fills. "Les empreses necessiten treballadors rendibles i jo intento ser-ho. Si no ho fos, contractarien un home. No espero que l'empresa em faci cap favor especial pel fet de ser mare. Intento fer content tothom, com en un joc de balances. Aprofito totes les hores, i més que n'hi haguessin! La feina em demana molt temps i d'altra banda els nens necessiten tot el temps del món. De vegades et sents culpable: penses que no ets ni bona mare ni bona professional".

En situacions com la descrita, la paraula oci sona a ironia per a una persona que fa cinc anys que no va al cine. "El que ara vull és dedicar temps als meus fills –assegura Maria Pi–. Després ja reftaré la meua vida. No passa res".

Jaume Vergès (32 anys) va estudiar Ciències Polítiques i només d'acabar la carrera va començar a preparar-se per al doctorat. No hi va dedicar molt temps, però. L'ambient que es respirava a la universitat el va decebre. Li va semblar que per arribar a ser algú havia de formar part d'alguna capelleta.

Avui, treballa en una consultoria nord-americana amb 200 oficines repartides per tot el món i, després de quatre anys a l'empresa, li ha sortit l'oportunitat d'ampliar els seus horitzons professionals. Des de finals del 2008 realitza la seva tasca com a expert en recursos humans i organització d'empreses en un despatx de São Paulo.

Sovint, les empreses forcen els seus empleats a traslladar-se a un altre país i les opcions de negar-s'hi són poques. En el

cas de Vergès, la tria ha estat voluntària. Setmanes abans de marxar cap al Brasil, explicava que el trasllat no era un sacrifici, sinó una oportunitat. “Buscava una ocasió per provar-me fora de la meva àrea de confort habitual, m’aportaria experiència, currículum i més sou. Hi vaig a viure una experiència internacional. Em permetrà madurar i sobretot és una recerca per comprovar que en un entorn diferent a l’habitual també em sé bellugar. Tinc ganes de veure què hi ha darrere la porta”.

El viatge de Pierandrea Esposito (47 anys) ha estat més llarg. D’Itàlia se’n va anar als Estats Units, on va conèixer la seva dona i, després de viure uns anys a Trieste i a Torí, finalment la parella va decidir establir-se a Barcelona. Esposito i Hana Danan (49 anys), siriana de Damasc, són químics farmacèutics. Ell fa investigació i desenvolupament en biotecnologia farmacèutica; ella té una consultoria farmacèutica. Un dia van veure en una revista que una empresa de Barcelona buscava un expert amb les seves aptituds, i no s’ho van pensar dos cops.

“Buscàvem un canvi de vida, de ciutat, tenir un nou projecte. Estem acostumats als canvis i Barcelona ens agradava”, responen els dos amb una sola veu. Al cap i a la fi, tots dos procedeixen de països banyats per la Mediterrània. En el seu cas, el Mare Nostrum ha unit un italià del nord amb una musulmana de Damasc i la parella ha decidit fer de Barcelona la seva casa. Definitiva? No es pot dir mai, però podria ser a la vista de la contundència amb què exclamen: “Ja n’hi ha prou de canvis!”.

Igual que Maria Pi, Josep Ribes (59 anys) també vol evitar que algú el pugui reconèixer. Durant dues dècades va treballar en unes pistes d’esquí. Passava vuit mesos a la muntanya i la resta de l’any tenia altres ocupacions. El seu model de vida es va interrompre de forma sobtada a mitjan 2007, quan una lesió el va obligar a abandonar les pistes. “L’empresa em va fer *mobbing*. Em van dir obertament que a la meua edat no podia continuar i em van posar en un racó pensant que jo marxaria. Però vaig aguantar, fins

que se’n van afartar: vam pactar una indemnització i em van fer fora”, explica.

Josep Ribes es va sentir maltractat per una empresa que, quan les coses es van posar malament, el va deixar al marge. Als 57 anys, havia de tornar a començar. A l’hora d’afrontar aquella nova etapa, l’experiència amb l’esquí ja no li servia. Podia fer valer el temps que havia treballat de comercial, però qui contractaria un home de la seva edat?

“Vaig tornar a Barcelona i ja pots imaginar-te: enviar currículums i currículums, i sempre les mateixes respostes: ‘no ets el perfil’, ‘ets massa gran’... No hi va haver manera. Per primera vegada vaig sentir l’angoixa del *freelance*. Amb la qual cosa t’has de muntar la vida pel teu compte. I ara mateix estic tapant forats: faig auditories i col·laboro amb una empresa a tant la peça, tot en negre i sense estar donat d’alta com a autònom”.

La jubilació? “Estic mentalitzat que la meua paga serà un zero, ha, ha, ha! –esclata a riure de forma molt sonora–. Cobraré 500 o 600 euros. No he tingut fills, com a mínim tinc aquesta tranquil·litat. I no em penedeixo del camí que he triat. Hi ha gent de la meua edat que s’ha trencat les banyes per treure’s una carrera i estan igual que jo. Aquesta és una de les coses tristes de la nostra societat. En els pobles ancestrals es valorava la gent gran, pels seus coneixements i la seva saviesa. Aquí, l’estem enterrant. Resulta que vivim molt més, però no sé per a què, perquè després no els donem els mitjans perquè puguin passar-ho bé”.

Tot i les dificultats, lluny de la muntanya, el veterà monitor d’esquí no llença la tovallola. És conscient que li tocarà treballar fins que el cos aguanti i, fent gala d’un esperit juvenil que per l’edat no li correspondria, explica els seus plans i il·lusions més immediats: “Ara em moc en temes comercials, i penso que potser l’empresa en la qual col·laboro em farà fix. També em bellugo molt en temes d’internet, requalificant-me en negocis que es poden fer a nivell comercial, com les empreses multinivell, el *network marketing*...”.

Temps de canvis. Temps d’incerteses. **M**

Veü convidada

Fragments de tres fotografies

La ciutat entre la desposseió i la reconquesta

Text **Jordi Borja** Director del programa Gestió de la Ciutat.
Universitat Oberta de Catalunya
Fotos **Guido Manuilo**

Barcelona és reconeguda mundialment com una ciutat molt atractiva i ofereix una qualitat de vida als seus habitants, que la situen en els primers llocs del rànquing europeu. Tanmateix, el plaer de viure aquí és agredolç; som més sensibles als problemes quotidians que als nous projectes urbans, que, sovint, ni per la seva concepció ni per la seva arquitectura, generen entusiasme o assentiment com els d'abans. L'èxit en l'àmbit global no es reproduceix en l'àmbit local.

A una pregunta televisiva, imprevista i en directe, sobre com definiria el “socialisme” després del 1989 (cau el mur de Berlín i es desfà el bloc soviètic), Mitterrand respon escaridament: “és la justícia, és la ciutat”. La ciutat és, doncs, una metàfora de l’esquerra, en la doble dimensió individual i social, lírica i èpica. La ciutat és càlida i és el contrapès a la democràcia, que és frígida (1, Dahrendorf, 1992). Tant la ciutat com el socialisme tenen la vocació de maximitzar la llibertat individual en un marc de vida col·lectiva que minimitzi les desigualtats. La ciutat humanitza l’ideal socialista abstracte, introdueix el plaer dels sentits en la racionalitat sistemàtica, els desigs íntims de cadascú modulen els projectes col·lectius. En la ciutat l’heroi és el personatge de Chandler, que respon a la senyora que li diu que és un dur però amb un fons de tendresa: “Si no fos dur, senyora, no seria viu, i si no pogués ser tendre, no mereixeria ser-ho”.

La ciutat com a metàfora de la cultura democràtica igualitària ens interessa especialment, ja que permet emfatitzar quelcom que és comú o necessari a ambdues: la dimensió sentimental i sensual, cordial i amorosa, individualitzadora i cooperativa, plural i homogeneïtzadora, protectora i garant de la seguretat, incerta i sorprenent, transgressora i misteriosa. I també perquè vivim una època en què no és casual que ciutat física, densa i diversa i democratització ciutadana siguin una promesa incomplerta; sembla que perdem ambdues quan més il·lusions ofereix el discurs, com si es dissolguessin en l’espai públic, en sentit material i cultural. Si la ciutat és l’àmbit generador de la innovació i del canvi, és, en conseqüència, l’humus on la democratització viu i es desen-

volupa, com a força amb vocació de crear futurs possibles i de promoure accions presents. La ciutat és passat, present i futur del progrés alhora. I el fet de no tenir un projecte i que hi hagi una acció constant de construcció de la ciutat, que se’ns fa i se’ns desfà cada dia, és un lent suïcidi de la democràcia i del progressisme.

Avui assistim a un procés lent de dissolució de la ciutat. La revolució urbana que vivim és una de les principals expressions de la nostra època. No ens estendrem sobre una temàtica àmpliament tractada, fins i tot per l’autor d’aquesta nota (2, Borja, 2004). Les noves regions metropolitanes qüestionen la nostra idea de ciutat: són vastos territoris d’urbanització discontinua, en alguns casos fragmentada, en d’altres, difusa, sense límits precisos, amb escassos referents físics i simbòlics que marquin el territori, d’espais públics pobres i sotmesos a potents dinàmiques privatitzadores, caracteritzada per la segregació social i l’especialització funcional a gran escala i per centralitats “gentrificades” (classistes) o “museificades”, convertides en parcs temàtics o estratificades per les ofertes de consum. Aquesta ciutat, o “no ciutat” com diria Marc Augé (3, 1994), és expressió i reproducció alhora d’una societat heterogènia i compartimentada (o “guetitzada”); és a dir, mal cohesionada. Les promeses que comporta la revolució urbana, especialment la maximització de l’autonomia individual, només són a l’abast d’una minoria. La multiplicació de les ofertes de treball, residència, cultura, formació, lleure, etc., requereixen un nivell relativament alt d’ingressos i d’informació, així com disposar d’un dret efectiu a la mobilitat i a la inserció en xarxes telemàtiques.

Per a una minoria, les relacions socials s'estenen i són menys dependents de la feina i de la residència, però per a una majoria s'han empobrit per la precarització del treball, el temps emprat en la mobilitat quotidiana, la segregació social a una escala territorial més gran i discontinua i l'empobriment de l'espai públic relacional (4, Amendola, 2000; Ascher, 1995 i 2003; Borja, 2007; Harvey, 2008).

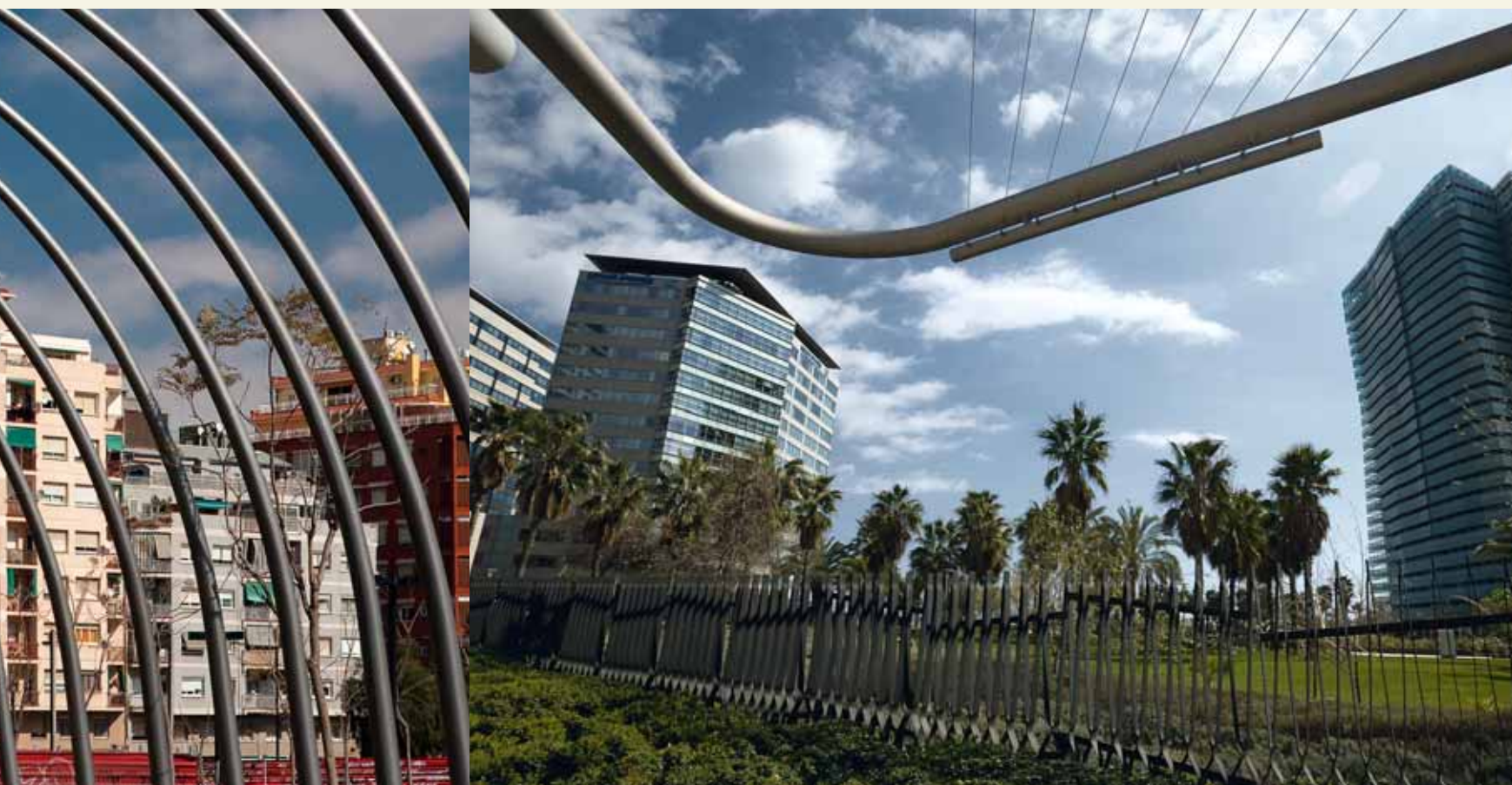
Barcelona, en aquest ambient que profetitzava la "mort de la ciutat" (5, Choay, 1994), va emergir als anys vuitanta i noranta del segle passat com la promesa renovada de la ciutat moderna i democràtica. És encara avui un referent urbà global o ha estat un estel fugaç en aquest firmament i, actualment, és una realitat local de nou banalitzada?

La crítica urbana i la llei del pèndol

La literatura sobre la transformació de la ciutat és molt nombrosa, coneguda i en gran part elogiosa, i en aquest embull, els textos oficials de l'Ajuntament es confonen amb els llibres i articles de revistes d'experts europeus i americans. Durant dues dècades, des de mitjans dels anys vuitanta fins al Fòrum Universal de les Cultures del 2004, el discurs urbà sobre Barcelona és positiu, autosatisfet en la producció local i una mica cortès quan es tracta d'autors estrangers que van ser ben rebuts i atesos. Però és indiscutible que aquest discurs no es feia a partir del no res; la transformació de la ciutat, la qualitat dels espais públics, el renaixement econòmic i cultural i el consens ciutadà eren visibles. No tot era perfecte, però les llums eren tan fortes i innovadores que les ombres no es percebien. Com que existeix una mena de llei

del pèndol de la crítica, amb el canvi de segle es van multiplicar les visions crítiques, la majoria més o menys matisades, la minoria radicalment crítiques. El geògraf Horacio Capel (*El modelo Barcelona, un examen crítico*, 2005) va oferir una anàlisi sintètica i molt equilibrada. En l'àmbit internacional destaca, entre d'altres, el professor britànic Tim Marshall (*Transforming Barcelona*, 2004, que aplega un conjunt de textos, la majoria relativament crítics). També la revista *Domus* (2005) i, més tard, la revista *Area* (2007), en sengles i extensos dossiers sobre Barcelona, van encetar la crítica internacional en italià i en anglès, però amb bastant moderació i pluralisme. Altres publicacions, coneixedores de la ciutat, han mantingut un judici positiu però amb reserves, com ara les franceses *Traits Urbains* (2007) i *Projet Urbain* (1998). En canvi, és curiós l'entusiasme de l'americà P.G. Rowe (*Building Barcelona*, 2006), però en aquest cas el visitant, com abans ho havia estat Ken Hughes, va ser seduït i editat pels professionals i les institucions locals. A Barcelona, el Fòrum va radicalitzar les crítiques de matriu antisistèmica (Delgado, *Elogi del vianant*, 2004, i *La ciudad mentirosa*, 2007; Unió Temporal d'Escribes, *Barcelona marca registrada*, 2004; Diversos autors, *La otra cara del Fórum de las Culturas*, 2004), a les quals recentment es va afegir una crítica hiperculturalista (Resina, 2008). Potser el més significatiu és el fet que en aquests anys han esdevingut crítics aquells que havien defensat l'urbanisme dels anys vuitanta i noranta (com ara J.M. Montaner, en els seus nombrosos articles en la premsa i en revistes, i Borja i Muxí, en el llibre *Urbanismo del siglo XXI, las grandes ciudades españolas*, Borja i Muxí eds., 2004, o en l'informe sobre "El

Al peu d'aquestes pàgines, d'esquerra a dreta, camp esportiu a la zona de les Glòries, la nova plaça d'Europa de la Gran Via i el parc de Diagonal Mar, obra d'Enric Miralles i Benedetta Tagliabue. A les pàgines anteriors, també d'esquerra a dreta, barraques a Diagonal Mar amb el Hotel Torre Nova de Dominique Perrault al fons, nou edifici d'habitatges a la mateixa àrea, en la confluència de Taulat i la Diagonal, i gran edifici d'habitatges, dels anys 60, a Travessera de les Corts / Numància.

model Barcelona. Debat sobre l'ocàs d'un urbanisme de consens", publicat en aquesta revista, 2007) (6). Cal destacar la línia crítica que conjumina la reflexió general amb l'anàlisi de casos concrets de la revista *La Veu del Carrer* i dels *Quaderns del Carrer* (Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona, vegeu-ne la referència més endavant).

No compartim del tot la idea que hi ha un urbanisme globalment bo, que va des de la transició fins després dels Jocs Olímpics, i un altre de globalment negatiu, que s'hauria iniciat amb els *new projects* (1994) i les polèmiques operacions Diagonal Mar i Fòrum 2004. Tampoc no ens sembla un discurs satisfactori l'èmfasi posat, sobretot en els mitjans del govern municipal, en la "continuitat" de tot l'urbanisme de la democràcia, perquè se sobreentén que es tracta d'un procés acumulatiu en què les discontinuïtats i les contradiccions no existeixen. Per bé que hi ha arguments per defensar totes dues posicions, ens sembla que no ens proporcionen una explicació suficient. Hi ha elements de continuïtat i altres de trencament. Hi ha errors, i especialment omissions, que ja es van donar als anys vuitanta (en habitatge, per exemple) i actuacions positives, dignes del millor del període preolímpic, de l'última dècada del segle passat i de la primera d'aquest (Nou Barris, Ciutat Vella, el plantejament de 22@). És perceptible una relativa satisfacció ciutadana unida a un creixent malestar difús. La realitat és grisa; ni blanca ni negra, com va respondre una vegada Churchill a un diputat opositor que havia presentat un quadre catastròfic de les condicions de vida de gran part de la població britànica a començaments dels anys cinquanta: "Vostè té raó en el que diu, tot això existeix, però no és tot: la realitat és com una jaqueta grisa; vostè només n'ha mostrat els fils negres, la jaqueta s'ha quedat blanca". Si només s'exposa el blanc o si només es denuncia el negre, es corre el risc que el lector es quedi amb la part del quadre que no s'ha presentat. Per això, aquest article pretén presentar llums i ombres de la nostra realitat urbana al llarg dels últims trenta anys.

Apropiació o desposseïció de la ciutat

Barcelona s'ha transformat molt de pressa en els últims vint-i-cinc anys. Els ciutadans s'apropien de la seva ciutat lentament, progressivament, la fan seva conquistant-la en el present, submergint-se en el seu passat i participant en el seu progrés cap al futur. Els canvis ràpids, promoguts per dinàmiques socials que els superen, per voluntats polítiques ambicioses que els converteixen en espectadors i per circumstàncies històriques accelerades, generen tanta perplexitat com il·lusió, algunes expectatives positives però també incerteses i ansietats, si no frustracions.

“El moviment associatiu ha mostrat la seva capacitat per construir un discurs crític que fa servir els valors que van legitimar l’urbanisme barceloní de la democràcia per oposar-se a alguns dels projectes i actuacions del present”.

La ciutat és un espai que conté el temps, i esborrar-ne les empremtes és un empobriment col·lectiu que, portat al límit, significa la mort de la ciutat. L’arquitectura sense història, no integrada en el seu entorn, no vitalitzada per un ús social intens i divers, és un cos inert, és arquitectura-cementiri (7, Ingersoll, 1996). El cor, els sentiments i les emocions dels ciutadans expressen el flux vital necessari entre continents i continguts de la vida ciutadana. La ciutat existeix en la mesura que els seus habitants se n’apropien, progressa per la interacció entre persones i grups diversos que desenvolupen algunes pautes i llenguatges comuns. En la ciutat la cohesió és alhora un procés sociocultural i un altre procés que és el de l’apropiació del sentit invisible que els ciutadans atribueixen als referents físics que marquen simbòlicament el territori.

A Barcelona (i en moltes altres ciutats catalanes i de la resta d’Espanya) es va generar als anys setanta un interessant procés de reapropiació de la ciutat per part dels seus habitants. La dictadura, en acabar la guerra civil, es va apropiat de l’espai públic, l’element definitori de la ciutat, la condició de ciutadania. Tres persones juntes en un espai obert podien ser dissoltes o detingudes, una reunió familiar de més de vint persones en un local tancat havia de ser autoritzada pel Govern Civil. Progressivament, els ciutadans van anar ocupant l’espai urbà per fer-lo públic, d’ús col·lectiu, polivalent. Va ser un procés lent, gairebé imperceptible als anys quaranta, i intermitent, festiu i cultural als cinquanta. Als anys seixanta, la socialització i l’associacionisme es van fer més presents i es van expressar esporàdicament reivindicatius. Als anys setanta, el moviment social dels barris es recolzava en estructures organitzades (associacions veïnals principalment) i, amb una visió crítica de l’urbanisme oficial, expressava protestes i demandes, proposava alternatives. Barris centrals i barris perifèrics, col·lectius socials arrelats en barris tradicionals i poblacions procedents de la resta d’Espanya que habitaven en barris que acumulaven dèficits, fins i tot d’autoconstrucció i sense urbanització bàsica: en tots ells es van generar processos de reapropiació de l’espai que va esdevenir espai públic, en sentit físic i també en la seva accepció política. L’apropiació va ser fruit d’un moviment d’oposició i reivindicació que va trobar en la crítica urbana que van desenvolupar els sectors professionals progressistes un suport i una legitimació; els habitants es van fer ciutadans, no pel fet de ser titulars *a priori* de drets, sinó per la seva capacitat per conquerir-los *de facto*, encara que fos per interioritzar-los com a legítims, enfront de l’ordre polític i jurídic exclouent (8, Federación de Asociaciones de Vecinos de Madrid, 2009).

Al llarg de la transició i durant els primers anys de la democràcia, els ciutadans van consolidar el seu protagonisme o, si més no, ho van viure així. Van poder expressar-se col·lectivament a cada barri, van votar els seus representants, que sovint eren propers i els escoltaven, les seves reivindicacions van orientar gran part de les polítiques públiques, van participar de l’èxit de la candidatura olímpica, es van identificar amb les grans obres de llavors i van viure amb orgull la celebració dels Jocs Olímpics. Va ser el moment culminant del procés d’apropiació de la ciutat per part dels seus habitants. Però tothom sap que, una vegada al cim, el pas següent és baixar, tornar a la terra baixa, on predominen els grisos.

Canvis físics i de comportaments

La ciutat dels anys noranta havia consolidat els seus canvis, el marc físic en moltes zones oferia un nou aspecte, havia esdevingut quotidià però encara no es podia sentir com a propi. També els comportaments eren nous; ocupava l’escena una nova generació que no havia viscut en el franquisme, que desconeixia la ciutat sòrdida del passat, el lent accés a la ciutadania dels més grans. Aviat hi van afluir els turistes i, més tard, els immigrants. Els promotors privats, amb escassa presència als anys setanta i vuitanta, multiplicaven les seves intervencions i es permetien abusos que indicaven que el govern municipal només controlava a mitges el nou urbanisme (recordeu la lamentable requalificació del vell camp de Sarrià). Començava a néixer un cert sentiment de despossessió.

“La ciutat canvia més de pressa que el cor dels seus habitants”, va dir, aproximadament, Baudelaire, un dels observadors més sensibles de la ciutat moderna. Barcelona, la seva gent, va començar a sentir un cert malestar urbà, que amb el temps s’ha accentuat; malgrat que tant els indicadors objectius com les enquestes mostren un grau de satisfacció global prou estable, algunes entrevistes en profunditat revelen inquietuds, incerteses, pors i desconfiança. L’encant dels anys vuitanta, el moment màgic del 1992, el consens actiu que va tenir l’urbanisme d’aleshores ja era passat. No hi ha dubte que avui la ciutat és reconeguda mundialment com molt atractiva i això ha de redundar en l’autoestima dels ciutadans. I tampoc no és exagerat afirmar que ofereix una qualitat de vida als seus habitants que la situen als primers llocs del rànquing europeu. Tanmateix, el plaer de viure aquí és agredolç; som més sensibles als problemes quotidians que als nous projectes urbans, que sovint ni per la seva concepció ni per la seva arquitectura generen l’entusiasme o l’assentiment dels d’a-

A la pàgina anterior, de dalt a baix, interior del Bar Masia, del carrer d’Elisabets, a Ciutat Vella; l’edifici de la Moritz a la Ronda de Sant Antoni, i una farmàcia històrica al xamfrà Comte Borrell / Gran Via.

bans. L'èxit en l'àmbit global –malgrat les crítiques, la ciutat manté una bona imatge– no es reproduceix en l'àmbit local.

Un factor explicatiu, tot i que no l'únic, és l'esmentat sentiment de desposseïció (9, Borja, Quórum, 2005). Els ciutadans se senten progressivament desposseïts de la seva ciutat. Els grans projectes no semblen fets per a ells; per exemple, el Fòrum. La discutible “arquitectura d'objectes singulars” encara no és un element identitari: vegeu el polèmic –interessant, però que malament que cau a terra!– edifici Agbar, de Nouvel, en la desgraciada plaça de les Glòries. La ciutat “central”, històrica, monumental i cívica –vegeu la Rambla– és ocupada pels turistes i per les “atraccions” destinades a ells: botigues de souvenirs, *fast food very typical*, estàtues humanes i pseudoartesanies globalitzades. Algunes transformacions als barris tradicionals són percebudes pels col·lectius socials més sensibles, amb més o menys raó, com a operacions de prestigi o de negoci gens d'acord amb les necessitats i demandes de la població resident: al Poblenou-Besòs, a Sant Andreu-Sagrera, a les Corts, en algunes zones de l'Eixample.

La immigració concentrada en barris visibles, Ciutat Vella especialment, reforça involuntàriament aquest sentiment de desposseïció, malgrat que contribueixi a la seva manera a revitalitzar àrees degradades i a crear uns interessants àmbits de diversitat. No hi ha dubte que als barris esmentats s'han produït canvis positius notables respecte al passat i, també, que en alguns casos les reaccions socials tenen un component exclouent, com ara les reaccions socials enfront dels oratoris musulmans o els centres d'atenció de drogadicte. La millor qualitat de vida s'ha “naturalitzat” i ara emergeix també la cultura del “no en el meu pati del darrere”. No obstant això, quan els ciutadans han pogut reivindi-

car i participar en el procés de canvi, a Nou Barris, al Poblenou històric, s'ha superat o no s'ha desenvolupat el sentiment de desposseïció.

De la desposseïció a la reconquesta

Als territoris on s'han manifestat més obertament les contradiccions d'aquests processos de canvi s'ha produït tant un renaixement innovador del moviment associatiu com una efervescència de debats més o menys crítics en el pla intel·lectual, professional i polític (10). La desposseïció ha anat seguida d'una lenta reconquesta de l'entorn per part de minories actives de la ciutadania. Tot això en termes molt relatius, ja que el debat polític-intel·lectual crític i la mobilització social no han assolit ni de bon tros la importància que van tenir als anys setanta, però, en canvi, la tendència és creixent. I en els processos col·lectius la tendència és més important que el nivell assolit en un moment donat.

La conflictivitat urbana és molt diversa i en alguns aspectes respon a valors i interessos antagònics. En alguns casos pot ser conservadora, fins i tot insolidària, en expressar una oposició a una intervenció pública d'interès ciutadà o a favor de sectors de població exclosa: el cas de la narcosala de la Vall d'Hebron, el rebuig d'oratoris musulmans, la conversió en zones de vianants d'un carrer o el rebuig d'equipaments o locals d'oci que causen molèsties inherents a la seva lògica localització (per exemple, La Paloma). Però la majoria dels conflictes són propis de la cultura ciutadana democràtica encara que sorgeixin d'interessos de base molt local. És el cas dels habitants del Carmel afectats per l'esfondrament dels seus habitatges o de l'abandonament durant anys del *Forat de la Vergonya* a Ciutat Vella. En d'altres casos, l'oposició a un projecte urbanístic es justifica pel fet que es

considera que causa perjudicis als habitants o al conjunt de la ciutat i que no respon a les seves demandes socials: hotels de luxe en teixits residencials populars o de nivell mitjà, operacions d'alt contingut especulatiu com ara la reconversió del Miniestadi en un conjunt d'habitatges (el 60% de mercat lliure), o la demolició d'elements identitaris per facilitar una operació immobiliària (com ara Can Ricart al Poblenou). També provoquen irritació i protestes actuacions públiques o privades ostentoses, propagandístiques, de vegades pròpies de nouric: l'arquitectura urbana gratuïta, tant d'autors locals (plaça de Lesseps, edifici de Gas Natural a la Barceloneta) com de divins globals (Ghery a la Sagrera, Nouvel al Poblenou). Hi ha un cert cansament ciutadà pel que fa a les campanyes publicitàries municipals, que van passar de l'encert del "Barcelona més que mai", quan es va voler estimular l'autoestima alhora que s'iniciava un procés de canvi visible i desitjat a tota la ciutat, als eslògans recents, similars però en un moment en què les circumstàncies han canviat i el que abans tenia sentit, ara, en la Barcelona actual, cau en el buit, com ara la pel·lícula perpetrada per Woody Allen, l'èxit internacional de la qual no és cap raó per no considerar-la una de les pitjors obres del cinema de tots els temps i no justifica que rebés una important subvenció pública (un milió d'euros).

Sigui quin sigui el caràcter de la protesta de rebuig a una iniciativa pública o privada o la reivindicació davant un dèficit del barri, els moviments veïnals sempre tenen una dimensió positiva, expressen una necessitat, una voluntat d'intervenir en la construcció o protecció de la ciutat; potser no sempre tenen raó, però sempre tenen raons que cal escoltar. Aquests moviments adquireixen sovint una dimensió ciutadana, bé per la seva força o continuïtat, bé

pel seu potencial de generalització. I reforcen l'associacionisme i la coordinació dels moviments, i generen fins i tot noves formes d'organització que, al seu torn, causen impacte en el conjunt de la política ciutadana. En alguns casos han generat plataformes que han renovat els objectius i les formes d'acció dels moviments ciutadans, com ara la del dret a l'habitatge o la del dret al transport públic.

El moviment associatiu de base territorial no solament ha implicat les associacions de veïns, sinó també d'altres entitats, antigues o de creació recent; col·lectius informals, i ciutadans que s'han mobilitzat regularment per fer debats o accions reivindicatives o de protesta. Dos aspectes criden l'atenció: primer, la capacitat per construir plataformes o coordinadores que apleguen barris contigus que s'enfronten a la mateixa situació (i oportunitat) de canvi, així com l'aparició de nous lideratges, i, segon, la capacitat de construir un discurs crític i propositiu que, per oposar-se a alguns dels projectes i actuacions del present, utilitza, moltes vegades de forma intel·ligent, els valors que van orientar i legitimar l'urbanisme barceloní de la democràcia.

Aquest discurs crític recolza en la crítica a la despossecció o, si ho preferiu, en l'aspiració a la reapropiació del territori, de la seva identitat i de la seva cohesió. Del Raval a la Mina, del Poblenou a Sant Andreu, del Maresme a la Sagrera, apareixen els mateixos temes: l'habitatge (per als residents i les seves famílies, a part de les destinades a altres demandes) i els equipaments i serveis locals, és a dir, els destinats a la població del territori; la qualitat de l'espai públic, la seva ampliació i manteniment, la convivència i la seguretat en un sentit ampli; la supressió de les fronteres, visibles i invisibles, l'articulació de les diferents parts del territori, l'accessibilitat i la visibilitat del conjunt; la forma-

En aquestes dues pàgines, d'esquerra a dreta, exterior del Museu d'Art Contemporani, a Ciutat Vella; la biblioteca Joan Oliver, al barri de Sant Antoni, i la coberta del mercat de Santa Caterina, amb les torres de Marina en darrer terme.

A les pàgines següents, perspectiva de Barcelona amb Ciutat Vella i els edificis de la plaça de Catalunya en primer pla.

“El poder municipal s’ha caracteritzat per l’escassa autocrítica, substituïda per l’autosatisfacció i l’arrogància. Ara es vol tornar als barris, encara que aquest retorn es pugui confondre amb l’electoralisme”.

ció de la població per a noves o renovades activitats i els programes socials integradors; la preservació dels elements identitaris, del patrimoni físic i cultural, de les trames i de les relacions socials; i la denúncia de l’urbanisme especulatiu, del negoci a qualsevol cost col·lectiu, del trencament de les continuïtats de la trama de la ciutat compacta (les torres aïllades, l’arquitectura aparatosa, la fragmentació i segregació urbanes, l’absència de projectes de qualitat destinats a l’àmbit local –i no al públic “extern”). El discurs sobre els drets ciutadans es fa més complex, la reivindicació veïnal immediata es combina amb el discurs sobre el projecte de ciutat, quasi de vida. S’assumeix la confrontació cívico-política, es demana diàleg i concertació a les administracions públiques, es denuncia l’arrogància del poder, es recupera i es desenvolupa el discurs participatiu.

Aquest renaixement associatiu troba suport i legitimitació en la progressiva crítica intel·lectual i professional a alguns dels projectes urbans més significatius de l’última dècada, a la seva concepció en alguns casos i a la seva implantació en d’altres. Tanmateix, la importància dels encàrrecs públics limita considerablement la capacitat crítica dels professionals més rellevants o coneguts. Vegem-ne alguns casos per acabar aquesta reflexió sobre el moviment ciutadà.

A Ciutat Vella ha prevalgut una crítica molt ideològica i minoritària, denunciadora d’una “gentrificació” relativament modesta i d’alguns projectes considerats “especulatius”, mentre que la població es preocupa de problemàtiques més immediates (i, si m’ho permeteu, més reals) sobre l’habitatge, la pobresa, la neteja i la seguretat en l’espai públic i la convivència entre poblacions distintes.

A Sant Andreu-Sagrera, el debat s’ha produït fins ara entre institucions, d’una banda (projecte Estació Sagrera), i entre veïns i Ajuntament (urbanisme local: equipaments i habitatge), de l’altra. Ara, amb el desenvolupament del Pla Sant Andreu-Sagrera, el debat intel·lectual i professional prendrà més rellevància, com ja s’ha esdevingut al Poblenou-Besòs, amb l’intens debat crític sobre el Fòrum, la fragmentació dels plans i actuacions en la zona sud-est (Sud-oest Besòs, la Mina, la Catalana, Lull-Taulat), el desenvolupament indecís del 22@, el patrimoni industrial, la recuperació d’oficis i habilitats per a la renovació econòmica, les trames urbanes i la inserció de l’urbanisme de torres, etc.

A les Corts, el conflicte enfronta dues “societats civils” amb interessos oposats: el Futbol Club Barcelona, entitat ciutadana que és un factor important de la qualitat de nostra oferta urbana, i la plataforma d’entitats de la zona. El club vol fer una operació immobiliària que justifica per la necessitat de millorar uns equipaments esportius d’interès general. Les entitats veïnals defensen també el caràcter

residencial d’un barri de sectors mitjans que manca d’equipaments i volen limitar l’operació immobiliària de nous habitatges destinats al mercat lliure. En aquest cas, el govern de la ciutat fa de mediador i poca cosa més.

A Nou Barris, l’existència d’una xarxa associativa potent ha permès que la relació amb el govern municipal es plantejés entre forces relativament equilibrades i, en conseqüència, les diferents situacions conflictives que s’han generat han tingut una sortida negociada: disseny dels espais públics i nous equipaments, construcció d’un gran aparcament per evitar que es faci servir l’espai públic per a aquesta finalitat, rehabilitació del parc d’habitatges, etc. És una de les zones de la ciutat on el moviment veïnal ha afrontat problemes difícils amb creativitat i eficàcia: la conversió de la Planta Asfàltica en ateneu popular i escola de circ (al principi per a col·lectius juvenils en situació de risc) o la convivència entre el veïnat arrelat i els nous immigrants (associació Nou Barris Acull). (11)

En definitiva, vivim un moment de confrontació de valors culturals, de polítiques i drets ciutadans, de models urbans, de formes de gestió i participació. L’arquitectura *for export* ha substituït l’urbanisme ciutadà. La ciutat s’ha fet “global” i els ciutadans “locals” se senten expropiats.

Conclusió: la ciutadania com a conquesta

Permeteu-me que, per acabar, torni al tema de la desposseïció i de la reapropiació del territori per part dels ciutadans. Les contradiccions de la urbanització deriven necessàriament en conflictes pel fet que a la ciutat es confronten valors i interessos, aspiracions col·lectives generoses i comportaments defensius particularistes. Les demandes es multipliquen *ad infinitum*: les demandes d’habitatge per als residents, d’equipaments i serveis per al barri; d’accessibilitat i de visibilitat externes i d’integració interna, de preservació de trames i edificis; de recuperació (modernitzada) d’activitats i d’oficis; de valorització de la imatge, les trames, la monumentalitat i la cultura urbana específiques del barri o de la zona, etc. Les demandes i les crítiques sovint poden tenir un regust molt “localista”, de voler mantenir o aconseguir uns avantatges de posició, d’immobilisme fins i tot, de tradicionalisme ranci, de vegades. Pot ser, però no sempre és així i, sigui el que sigui, no solament cal tenir-ho en compte, sinó que cal convertir-ho en força positiva.

Tot plegat, les crítiques, les reivindicacions, responen evidentment a necessitats particulars i col·lectives immediates i en molts casos també a una certa resistència al canvi per l’adhesió a un passat més o menys idealitzat i per les incerteses i les pors al futur. Però aquestes necessitats, aquests sentiments d’adhesió a elements del passat,

aquestes pors al futur, no solament són comprensibles i legítimes, també poden ser un factor de transformació, de mobilització i d'integració positives.

Les reaccions socials i les crítiques intel·lectuals a què ens hem referit sintèticament expressen un malestar davant una desposseïció que no pel fet de ser viscuda d'una manera subjectiva deixa de tenir aspectes molt reals, molt "objectius", que qüestionen, si més no en part, les polítiques públiques i, en especial, l'urbanisme barceloní recent. Es fa "ciutat" cap a fora, per a consumidors externs.

Es fa urbanisme buscant inversors que facin projectes per a demandes solvents que fragmenten la ciutat i la societat. No s'ha mostrat gaire sensibilitat envers el patrimoni físic i social, en especial envers el que és l'herència de la societat industrial i de la Barcelona treballadora. S'ha mantingut la dicotomia entre la ciutat-municipi i la ciutat metropolitana, amb la qual cosa les migracions dels joves cap als municipis de l'entorn es viuen com una expulsió, com a deportació. S'ha exagerat fins a la societat l'arquitectura espectacle i el discurs triomfalista. S'ha trigat molt –i s'han perdut moltes oportunitats– a plantejar-se la qüestió de l'habitatge a la ciutat. El poder polític municipal s'ha caracteritzat per la seva escassa capacitat d'autocrítica, mal substituïda per l'autosatisfacció i l'arrogància i per una progressiva dificultat per obrir espais de diàleg comunicatiu amb els col·lectius socials, fins a l'extrem que, en alguns casos, s'ha arribat a parlar d'autisme oficial.

Ara es vol tornar als barris. Mai no és tard si la intenció és bona, encara que aquest retorn es pugui confondre amb l'electoralisme. Ser a prop amb el somriure preparat d'acord amb les receptes a la moda del "talante". Tanmateix, el difús malestar urbà i el renascut ambient crític requereixen algunes respostes que no depenen únicament d'aquestes amables intencions municipals.

Si acceptem la hipòtesi de la **desposseïció**, aleshores és legítim i necessari plantejar-se la mobilització social i les conseqüents respostes polítiques per fer possible la reapropiació. I per tal que aquesta dialèctica no es resolgui només en funció de relacions de força locals, amb el risc d'arbitrarietat i de tracte diferenciat, cal replantejar-se els drets de la ciutadania. Es tracta de desenvolupar conceptes com ara el dret a la ciutat, al lloc, a romandre on es va triar viure, a l'espai públic, a un entorn que transmeti certes i sentits, a la mobilitat, a la centralitat, a la formació continuada, a la identitat sociocultural específica, al salari ciutadà, a la participació deliberant i al control social de la gestió urbana.

Els ciutadans es plantegen avui demandes i reivindicacions que són vitals per a ells, que formen part del seu projecte de vida i de la seva forma de ser ciutadans, però que

gairebé mai no tenen un marc legal on recolzar-se, ja que, en el millor dels casos, es tracta de drets programàtics genèrics i, per tant, molt interpretables.

Mentrestant, convé insistir en una cosa que ens sembla fonamental en la nostra època: la importància de la resistència a la globalització mercantilista, dominada per governs imperialistes i empreses multinacionals sense més ànima que el negoci, caracteritzada per processos culturals homogeneïtzadors i empobridors i per processos polítics cada vegada més allunyats de ciutadans i territoris. Una resistència que troba suport en els àmbits locals, en els llocs amb significat, en les ciutats complexes, que posseeixen, reconstrueixen i reutilitzen la memòria, la identitat i la cohesió sociocultural. Aquests espais d'esperança (12), si són complexos i cohesionats, podran ser dinàmics i integradors.

La ciutat sovint es presenta com “el problema” i els mitjans de comunicació reforcen aquesta suposada fatalitat derivada dels “excessos” de mida i de població. Durant uns

mesos vaig fixar-me en titulars de diaris solvents d'Espanya, França i el Regne Unit. Els qualificatius més freqüents eren: la ciutat infinita, insostenible, ingovernable, violenta, caòtica..., fins i tot “assassina” (a *El País*). *The Economist* va publicar fa uns anys una portada amb fons negre i lletres grans que deien: “The Hell is the city” (la ciutat és l'infern). Jaime Lerner (13) va encunyar una resposta afortunada: la ciutat no és el problema, és la solució, és des d'on es poden afrontar els problemes més directament. Per dues raons, ens permetem afegir: la primera, els problemes apareixen barrejats, interdependents, i és possible i necessari, com diu el mateix Lerner, que els governs locals els afrontin com si fossin problemàtiques integrals, “un projecte o qualsevol actuació urbana no ha de servir per resoldre un problema, sinó diversos problemes alhora”. I, segona raó, el potencial d'exigència concreta dels ciutadans de veure reconeguts i materialitzats els seus drets. Les llibertats es conquereixen primer a la ciutat. La qüestió clau en la nostra època és, per tant, reconstruir el concepte de ciuta-

Les singulars torres d'oficines i hostaleria de la plaça d'Europa, el nou portal d'accés a Barcelona. A la pàgina anterior, velles construccions en espera d'enderroc a l'àrea tecnològica 22@ del Poblenou.

danía entès com a estatus que confereix drets (i deures, tema complementari però que no és objecte d'aquest treball) i com a procés d'exigència col·lectiva que els legitima, els "legalitza" i, sobretot, busca realitzar-los mitjançant les polítiques públiques.

Si la ciutat actual és avui una realitat nova, els drets ciutadans també s'han de renovar (14). En el cas de Barcelona, la democràcia ciutadana és imperfecta, pel fet de no haver considerat els efectes perversos o no desitjats del reeixit urbanisme dels anys vuitanta o noranta, per les dinàmiques excoelents del mercat i per la incapacitat dels poders públics per plantejar polítiques integradores d'àmbit metropolità. El progrés en el futur immediat dependrà més de la força de la societat civil per imposar el reconeixement efectiu dels drets ciutadans que de la iniciativa pròpia de les institucions. La ciutadania no s'aconsegueix mai del tot, el progrés genera noves contradiccions i desigualtats, però també les forces per enfrontar-s'hi. La ciutadania és una conquesta permanent. **M**

Notes bibliogràfiques

- Dahrendorf, R.** (1992). *La democracia in Europa*, a cura de Lucio Caracciolo, amb la participació de Geremek, B. i Furet, F. Editori Laterza.
- Borja, J.** (2003). *La ciudad conquistada*, Alianza ed., Madrid.
- Augé, M.** (1994). *Los no lugares. Espacios del anonimato. Una antropología de la modernidad*. Ed. Gedisa, Barcelona.
- Amendola, G.** (2000). *La ciudad postmoderna*. Celeste Ediciones, Madrid.
Ascher, F. (1995). *La Metapolis. Ou l'avenir des villes*. Odile Jacob, París.
Ascher, F. (2003). *Nuevos principios de urbanismo*, Alianza ed. Madrid.
Borja, J. (2007). "Revolución y contrarrevolución en la ciudad global". *Revista Eure*, núm. 100, desembre, p. 35-50, Santiago de Chile.
Harvey, D. (2008). "El derecho a la ciudad", *New Left Review*, desembre.
- Choay, F.** (1994). "Le regne de l'urbain et la mort de la ville". A: *La ville. Art en Architecture en Europe 1870/1993*. Ed. Centre George Pompidou, París.
- Capel, H.** (2005). *El modelo Barcelona: un examen crítico*. Ediciones del Serbal, Barcelona.
Marshall, T. (ed.) (2004). *Transforming Barcelona*. Routledge, Londres.
Rowe, Peter G. (2006). *Building Barcelona. A second Renaixença*. Barcelona Regional, Actar, Barcelona.
Delgado, M. (2005 i 2007). *Elogi del vianant. Del "model Barcelona" a la Barcelona real*. Edicions de 1984, Barcelona
-La ciudad mentirosa. Fraude y miseria del modelo Barcelona. Ediciones Catarata, Madrid.
Poli, M.; Zardini, M. (eds.) (2004). "Urban Investigations: Barcelona Fórum 2004", Domus, 866, gener, pp. 26-47, Milà.
Delbene, G.; Pizza, A.; Scarnato, A. (eds.) (2007). *Critical Barcelona. Area*, núm. 90, febrer, Milà.
(2007). "Barcelona, difficile d'être un modèle". *Traits Urbains*. Innovapresse, París.
(1998). "Barcelone, la deuxième renaissance". *Projet Urbain*. Ministère de l'Équipement, París.
Borja, J.; Muxí, Z. (eds.) (2004). *Urbanismo en el siglo XXI. Bilbao, Madrid, Valencia, Barcelona*. Edicions UPC, Barcelona.
Barcelona. Metròpolis Mediterrània. (2007). "El model Barcelona. Debat sobre l'ocàs d'un urbanisme de consens". Barcelona. Metròpolis Mediterrània, núm. 69.
Unió Temporal d'Escribes (2004). *Barcelona marca registrada. Un modelo para desarmar*. Virus Editorial, Barcelona.
Col·lectiu Ariadna - Institut Català d'Antropologia (2004). *La otra cara del Fórum de las Culturas S.A.*, Edicions Bellaterra.
- Ingersoll, R.** (1996). "Tres tesis sobre la ciudad". *Revista de Occidente*, núm. 185, Madrid
(2004). "La mort de la ciutat", conferència en el cicle "Traumas urbanes", Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, 8 de juliol de 2004.
- Federación de Asociaciones de Vecinos de Madrid** (2009). *Memoria ciudadana y movimiento vecinal*. Obra col·lectiva, editors: Vicente Pérez Quintana i Pablo Sánchez León. Ediciones Catarata. Inclou un article sobre Barcelona de Borja, J., "El movimiento vecinal en busca de la ciudad futura".
Borja, J. (2007). *Espai públic i memòria democràtica*. Ponència presentada al Coloquio Internacional sobre Políticas Públicas de la Memoria, organitzat pel Memorial Democràtic-Generalitat de Catalunya (octubre de 2007). Publicat a la revista *Mirades*, núm. 1 (2008) pel Grup ICV-EUiA-EPM de la Diputació de Barcelona.
- Borja, J.** (2005). "Un futur urbà amb un cor antic", al catàleg de l'exposició Quórum. Comissària: Rosa Pera, ICUB.
- FAVB** (1991, 1998 i 2007): *Barcelona i els barris* (tres edicions d'un llibre-informe sobre els moviments veïnals; cada una d'elles n'actualitza l'anterior). Altres publicacions de la FAVB: vegeu la col·lecció de *La veu del carrer* (revista bimestral) i *Quaderns del carrer*: números 1, 2 i 3; publicats els anys 2006, 2007 i 2008).
- Iglesias, M.; Ciocchetto, A. i Jacques, A.C.** (2007): *Gent de Nou Barris 1897-2007*. Ajuntament de Barcelona.
Pradas, R. (ed.) (2008). *Viviendas del Gobernador*, epíleg de Borja, J. "Nous Barris, de la marginació a la ciutadania". Ed. Generalitat de Catalunya.
- Harvey, D.** (2003). *Espacios de esperanza*. Ediciones Akal, Madrid.
- Jaime Lerner** va ser durant tres mandats el *prefeito* de Curitiba (Brasil) i posteriorment governador de l'estat de Paraná. També ha estat president de la Unió Internacional d'Arquitectes. Les frases entre cometes corresponen a les seves intervencions en col·loquis compartits.
- Borja, J.** (2004). "Los derechos ciudadanos". *Estudios*, núm. 51. Fundació Alternativas. Madrid. Inclou una àmplia bibliografia.

Ciutats, energia i canvi climàtic

El gran negoci del segle XXI?

El malbaratament energètic actual i el seu efecte, el canvi climàtic, només són possibles a canvi de traslladar un deute astronòmic a les generacions futures. De la crisi se'n surt amb una economia baixa en carboni, si no volem tornar a la casella de sortida.

Què estem aprenent?

Text **Jordi Ortega**

Filòsof. Universitat Carlos III. Director d'EXPO CO₂

Al final de *Burn after Reading*, amb la fina ironia dels germans Coen, el cap de la CIA es pregunta: “Què hem après?” Podem preguntar-nos quines lliçons traiem del canvi climàtic. A la societat li passa el mateix que a Napoleó, que era un boig que es creia Napoleó. Les societats són societats que imaginem amb èxit que són societats, cosa que els polítics no haurien de menysprear. Com poden aquestes societats respondre a un desafiament com el canvi climàtic? Si la política és l'art del possible, hauríem d'evitar la intromissió dels excessos de l'impossible. El canvi climàtic resulta un objecte desmesurat. Avui dia ocupa el centre del que anomenem qüestions planetàries, però té una nota distintiva. No és solament l'aparició d'una megapolítica, sinó que estem decidint qüestions a llarg termini. I a les dificultats per legitimar una política d'abast global, hi afegim una nova complexitat, unes polítiques amb horitzons a llarg termini, com ara el 2050.

Com és possible que els governs puguin prendre decisions que afecten el Govern i, per què no dir-ho, l'exercici de la sobirania per part de generacions futures? Ja no decidim sobre el canvi climàtic, sinó sobre la història, ni més ni menys. Només Habermas, com a l'últim hegelianista, pot creure en l'avanç irrefrenable del dret internacional, transformat, ara, en dret cosmopolita.

La raó històrica té les seves patologies. La política internacional suposa domesticar les polítiques nacionals. Així mateix, descobreix el potencial d'exercir un lideratge polític més enllà de les fronteres, en què el canvi climàtic ha tingut un potencial successor, com en el cas de Gordon Brown, que ha agitat el canvi climàtic com a bandera amb el suport inestimable de Nicholas Stern. Tanmateix, pel que fa al canvi climàtic, no som davant d'una tornada sobtada a la història, d'arrel historicista, sinó més aviat davant d'allò que va dir Agustí d'Hipona: “Déu, feu-me cast, però no avui”.

Els mercats de carboni no són gaire diferents d'aquelles primeres borses aparegudes a Amsterdam el 1602. Les opera-

cions avui no es fan als bars i tavernes, sinó a les sofisticades xarxes intel·ligents. Les operacions en vendes al descobert (*short selling*) ja estaven inventades i prohibides; José de la Vega a *Confusión de confusiones*, escrit el 1688, a través d'un curiós diàleg, descriu el funcionament dels *Forward, Call o Put*. Què hem après des de la primera bombolla de tulipes?

Els criteris ètics d'una societat estan codificats en la seva economia. La polèmica de Stern i Nordhaus sobre la taxa de descompte i la taxa d'interès no és acadèmica, sinó ètica, d'equitat, i de valorar els drets de les generacions futures. Els riscos del canvi climàtic estan codificats en el cost del carboni.

De la mateixa manera que creiem que l'essència de l'aigua és a les aixetes, considerem que el fonament de l'energia és als endolls. Avui sabem que l'energia, gràcies a la termodinàmica, ni es crea, ni es destrueix: les societats modernes malbaraten l'energia. Si observem la demanda energètica, descobrim que els pics de consum al Regne Unit corresponen als intermedis dels partits de futbol en què es prepara te, de forma ràpida, en electrodomèstics amb resistències ineficients. Quan costen aquests pics de consum?

L'aportació d'aquest Quadern central consisteix a oferir una visió panoràmica dels efectes del nou senyal del canvi climàtic. Si el senyal del cost del consum energètic no arriba al consumidor, quin efecte pot tenir incorporar a aquest cost el cost variable de les emissions de CO₂? No analitzarem aquí les conseqüències del fet que el mercat de carboni, que afavoreix les tecnologies més baixes en carboni, formi part del mercat energètic; només mostrarem certes paradoxes.

Mantenim el sacrosant principi de garantia de subministrament energètic. Ningú no aplicaria aquest principi a les operacions sortida de les ciutats amb cotxe: multiplicar els carrils de sortida de les autopistes! Gestionem la demanda, esglaonem les sortides. El malbaratament actual i el seu efecte, el canvi climàtic, només són possibles si traslладem un deute astronòmic a les generacions futures. Hem invertit la imatge del pare que controla el malbaratament de la seva

© Spainpix / Prisma

El canvi climàtic provocat pels gasos d'efecte hivernacle, en una economia definida pel malbaratament energètic, ocupa el centre de les qüestions planetàries d'avui dia.

filla; ara és la filla o la néta qui pagarà en el futur el temible dèficit tarifari que hem acumulat.

La crisi financera ha destapat les trampes del solitari que hem anat fent. No fa gaire, es mostraven les virtuts del nivell de palanquejament assolit per la nostra economia: els diners no proporcionen rendibilitat; és molt millor tenir deute, i com més, millor. Tant, que ha estrangulat el crèdit. L'estratègia de minimitzar els riscos d'inversió, actius tòxics de la bombolla immobiliària, ha tingut l'efecte contrari: l'expansió d'inversions d'alt risc o "porqueria". Podem descobrir els incentius mal dissenyats o el que podem anomenar incentius perversos? Nick Stern ha tingut el coratge de considerar el canvi climàtic com el gran fracàs del mercat, quan Alan Greenspan era aclamat pels mateixos que avui el repudien.

Com abordem el canvi climàtic? Es pot fer compatible el *business as usual* (BAU) del segle XXI amb el llarg termini? El futur no és el que va ser. Karl Marx creia que el desenvolupament capitalista aboliria la divisió del treball: hom podria ser pescador al matí, caçador després de dinar i crític de la crítica a la nit; va oblidar un temps per especular amb el carboni. Hem de reconèixer que tenia més imaginació; avui només som capaços d'imaginar el futur amb més avions, més carreteres... Quin seria el futur per a un mesopotàmic? Piràmides més altes, més grans i més fortes?

El canvi climàtic exigeix una resposta inversa: més lents, més suaus i més profund. Avui, que es parla d'R+D, només som capaços de pensar en més autopistes, en més aeroports, en comptes de pensar en infraestructures tecnològiques de la comunicació. No és un canvi tecnològic, sinó

polític. Potser les polítiques del clima sobrevaloren la capacitat d'aprenentatge per mitjà d'incentius econòmics. És veritat. Però la crisi ha mostrat que les respostes a estímuls perversos han estat extraordinàries. Potser el comerç d'emissions pretén ser una perversió privada i virtut, ja no pública, sinó amb el clima.

Quan es va plantejar aquest Quadern Central, el seu director em va proposar una opció B. Al Consell Europeu de la tardor es va dir que el clima quedava relegat per la crisi. El diari *El País* em va demanar què n'opinava, i la resposta va ser fàcil: les properes tempestes financeres seran les dels actius tòxics de carboni. Diversos col·laboradors aporten arguments a aquesta idea. De la crisi se'n surt amb una economia baixa en carboni; el contrari és tornar a la casella de sortida.

Un altre objectiu del Quadern Central és fugir de propostes massa predictibles. Espero haver-me'n sortit. Pel que fa a les respostes a les crisis, climàtica, econòmica, energètica, etc., hom té la sensació de trobar-se davant l'autocrítica a tercers. Una altra aproximació possible és la que s'extreu de la narració de Groucho Marx, com a protagonista de les bogeries del 1929, en què diu, mentre treu del llit en Harpo, en pijama: "Si esperem que et vesteixis, poden haver pujat deu punts!". Aquesta anècdota explica amb ironia la compra d'actius físics d'una fàbrica de cotxes inexistent. Res de nou ni de vell, si tenim en compte que avui es venen passius de CO₂ com si es tractés d'actius. I la història acaba igual: algú truca i anuncia amb quatre paraules que s'ha acabat la broma! Hem après res? **M**

Ciutats, energia i canvi climàtic

Una nova cultura

El canvi climàtic és un perill social menystingut i que no s'arriba a comprendre del tot; ni tan sols és evident que les societats democràtiques estiguin en disposició de posar en pràctica les mesures capaces d'evitar aquest perill o mitigar-ne els efectes.

Dos escenaris davant del canvi climàtic

Text **Harald Welzer** Director del Center for Interdisciplinary Memory Research. Universitat de Witten

A començaments de 2007, el Consell de Medi Ambient de les Nacions Unides va emetre tres informes que van trasbalsar l'opinió pública mundial perquè posaven de manifest que, si les emissions de CO₂ continuaven com fins aleshores, el clima no seria sostenible, encara que s'intentés una col·laboració a curt o llarg termini, atès que, entre d'altres raons, com es va poder comprovar aviat, les conseqüències de l'escalfament del clima es repartirien d'una manera molt desigual. Mentre que els països del Sud patirien sovint sequeres, inundacions, pèrdues del sòl, etc., al Nord, on hi ha els països més rics, podrien aparèixer efectes absolutament positius per al turisme, l'agricultura i la indústria, sempre que s'apliqués una tecnologia ecològica. L'informe de l'antic economista en cap del Banc Mundial, Nicholas Stern, demostrava clarament que un ràpid canvi de rumb en l'augment irrefrenable de les creixents emissions posava en evidència els costos futurs del canvi climàtic i mostrava les seves conseqüències positives específiques a escala regional, i, en el dia a dia polític, aquest informe erosionava qualsevol compromís espontani amb el clima en recórrer als arguments habituals: els llocs de treball!, la indústria de l'automòbil! I, mentrestant, la crisi financera està servint com a excusa molt benvinguda per enviar la qüestió del clima al final de la llista de prioritats polítiques.

Tot això demostra que les dimensions del problema del canvi climàtic encara no s'han valorat com cal pel que fa a les condicions de vida socials i culturals futures. Sembla més aviat que s'hagi arribat a la conclusió majoritària que la forma de vida occidental d'utilització i malbaratament inconscient de recursos naturals és globalitzable i que, en aquest context, d'aquí a vint anys, podrem continuar gaudint com fins ara de la mateixa cultura de consum i malbaratament. El canvi climàtic és, des de molts punts de vista, un perill social menystingut que no s'arriba a comprendre del tot, i en l'actualitat ni tan sols és evident que les societats democràtiques estiguin en disposició de posar en pràctica les mesures capaces d'evitar aquest perill o mitigar-ne els

efectes. Aquesta situació està relacionada amb totes les qüestions econòmiques i socials derivades de la doble pressió exercida per l'esgotament dels recursos, d'una banda, i per l'augment de les emissions, de l'altra. A això cal afegir-hi l'explosiu assumpte de les injustícies generacionals i tots els problemes derivats de la qüestió de la seguretat. Després de fer un breu comentari sobre aquest últim i complex problema, a continuació m'agradaria plantejar dos escenaris de futur: l'un, en què les opcions i les actuacions continuen sent les mateixes d'ara, i l'altre, on es mostren les possibilitats per aconseguir un canvi radical de l'estil de vida i de la naturalesa de les societats occidentals riques.

El canvi climàtic i la violència en el futur

És possible que el procés de desenvolupament de la humanitat, desigual i mancat de planificació, hagi arribat, per l'irrefrenable desenvolupament del clima, a una dinàmica negativa que va per davant de les formes de percepció, d'interpretació i de resolució dels problemes que s'han desenvolupat durant dècades i segles. Això es dedueix de la capacitat, fins ara inexistente, per enfrontar-se al problema d'una amenaça global en totes les seves dimensions, així com de l'estesa indolència per fer front a les conseqüències de violència i poder que estan relacionades realment i potencialment amb el canvi climàtic. I és evident que el que impedirà arribar a un acord conjunt per frenar l'escalfament global serà la diferència d'interessos a escala internacional. La recuperació dels processos industrials en els països en desenvolupament, la continua fam d'energia dels estats industrialitzats i l'expansió global d'uns models de societat basats en el creixement i en el malbaratament de recursos fan poc realista la idea que sigui possible reduir l'escalfament del clima en dos graus més fins a mitjans de segle. I aquest és un resum que es basa en un tractament lineal dels esdeveniments; no s'hi han tingut en compte processos autocatalítics que poden accelerar l'aparició de conseqüències socials del clima i comportar una escalada de la violència.

A escala geopolítica poden aparèixer processos no lineals capaços d'aguditzar radicalment el problema del clima, com ara l'alliberament de metà del pergelisòl en quantitats incalculables; o quan la pèrdua de boscos o la contaminació de l'aigua del mar arribin a un punt crític i provoquin un efecte dòmino impossible de preveure avui dia. Es pot aplicar el mateix en l'àmbit social: quan els conflictes per les matèries primeres provoquin guerres, amb la consegüent migració de refugiats i l'agudització dels conflictes fronterers, es pot produir una escalada incontrolable de la violència tant dins un mateix estat com entre estats. La lògica dels processos socials no és lineal; això també és així quant a les conseqüències del canvi climàtic. En la història de la violència dels homes res no fa pensar que un període de pau porti indefectiblement a una situació social estable i duradora; la història demostra que l'ús massiu de la violència *sempre* és una opció que cal no perdre de vista. Ara, les asimetries globals, cada vegada més accentuades, podrien ser descrites exactament igual que les guerres, la causa última de les quals és el canvi climàtic i que poden comportar formes completament noves d'una violència sense fi, com ara a Darfur. Atès que les pitjors conseqüències del canvi climàtic afecten les societats

amb menys recursos per enfrontar-s'hi, les migracions mundials augmentaran dramàticament al llarg del segle XXI i faran que algunes societats es plantegin solucions radicals quan sentin com una amenaça la pressió de les migracions. Tanmateix, ara per ara, sembla totalment inimaginable –si més no de moment, quan sembla que tot es manté en ordre– que un fenomen descrit per les *ciències naturals* com l'escalfament del clima pugui provocar catàstrofes socials com l'enfonsament del sistema, guerres civils o genocidis.

Escenari 1: "Business as usual"

Aleshores, què podem fer? Una de les alternatives és tan fàcil com assequible: continuar com fins ara. Aquesta alternativa preveu continuar amb el creixement de l'economia, cosa que suposa continuar utilitzant energia fòssil i altres matèries primeres importades, i que condueix a mitjà termini a una limitació sistemàtica de l'ajut i del suport a les societats que tinguin cada vegada més dificultats. Aquesta estratègia de futur considera, per exemple, que el combustible per als cotxes portarà una barreja amb cada vegada més combustible biològic, de manera que es podrà disposar de petroli durant més temps. Aquesta estratègia aposta per

A sota, plantació d'arbustos per estabilitzar les dunes i evitar l'avanç del desert a prop de Lingwu, a la regió autònoma xinesa de Ningxia Hui. A la pàgina d'obertura de l'article, plataforma britànica d'extracció de gas a 180 quilòmetres de la costa de Tailandia.

“La possibilitat d’optar per una estratègia nova és molt reduïda. Les conseqüències són un increment dels costos de l’energia i l’augment de les emissions, cosa que suposa un perill cada cop més gran per als fonaments de la democràcia”.

destinar més sòl al conreu de plantes oleaginoses. Això ja està passant en molts països d’Amèrica del Sud i Àsia¹, i sovint produeix l’ocupació violenta de terres i l’expulsió dels pobladors locals. Si a això hi afegim les revoltes de la fam que van esclatar la primavera del 2008 a grans ciutats africanes i d’Amèrica Central, resulta evident l’estreta relació entre les estratègies comercials en una part del món i les seves conseqüències en l’altre extrem. Aquesta combinació es coneix generalment com a “globalització”.

L’alternativa de continuar com fins ara també es basa en una estratègia econòmica i de política exterior dirigida a aconseguir acords i contractes amb altres estats per garantir el subministrament a mitjà termini, sense prendre en consideració ni els drets humans ni el manteniment d’uns nivells mediambientals acceptables. A mesura que es redueixen els recursos, augmenta el pes polític dels estats que actuen com a productors o distribuïdors de combustibles fòssils.

Tanmateix, aquest avantatge, com ho demostra el cas de Geòrgia, pot resultar explosiu per a un estat que és ric en matèries primeres o pot fixar les condicions perquè travessin el seu territori però és dèbil militarment, perquè, d’aquesta manera, esdevé més vulnerable davant dels estats veïns molt més poderosos i amb necessitat d’estratègies geopolítiques i energètiques pròpies. A més, l’estratègia de continuar com fins ara ha de tenir en compte que els recursos humanitaris per intervenir en les crisis han d’estar relativament limitats a mitjà termini, com passa ara, perquè tant el nombre de conflictes com el de refugiats augmenten i això suposa una reducció considerable dels recursos disponibles per sobreviure.

Per tant, caldrà ajustar el repartiment, cosa que significa que alguns països i regions quedaran exclosos d’aquest tipus d’ajuda. No es tracta de processos que es desenvolupin en l’escena de la vida social, sinó que pertanyen al conjunt de condicionaments que es dirimeixen en el rerefons, de manera que algunes d’aquestes decisions negatives no arribaran a provocar un escàndol ni a plantejar cap problema polític. Una estratègia de *business as usual* pot ser considerada fins i tot racional fins al moment en què les conseqüències del canvi climàtic provocades per l’augment de les emissions produeixin més sofriment en els països encara poc afectats, tant derivat dels seus efectes mediambientals en sentit estricte com de les seves repercussions econòmiques, que poden provocar guerres i conflictes en altres parts del món per obra del terrorisme i de la pressió creixent de les migra-

cions. O fins i tot poden sorgir, com a conseqüència també d’aquest problema, conflictes dins la mateixa societat, derivats del fet que les generacions futures no podran gaudir de condicions de vida de les quals sí que gaudeix la generació que l’ha provocat. El sociòleg Norbert Elias ha assenyalat que els conflictes generacionals són les forces motrius més poderoses de les dinàmiques socials², en què la frustració de somnis i ambicions juga un paper tan important com la limitació de les possibilitats de creixement i, evidentment, de les oportunitats de supervivència. D’aquesta manera, la política interior i de seguretat dels països occidentals haurà de fer front a un altre problema de futur: el focus de conflicte que planteja la distorsionada justícia entre generacions relacionada amb les conseqüències del canvi climàtic.

Però tot això encara pot trigar un parell de dècades, i per a les persones d’edat mitjana que viuen ara i que formen el nucli de les elits que prenen les decisions, l’estratègia de seguir com fins ara continua sent una decisió totalment racional. Per tant, aquesta estratègia pot semblar fins i tot elegant, perquè no planteja cap problema moral; perquè, atès que l’estat-nació no és un actor individual, sinó un representant, en les relacions entre estats resulten irrellevants les categories del comportament individual com ara l’egoisme, la brutalitat o la indolència. Precisament per això, els membres de les diferents societats poden ser considerats persones que actuen d’una manera moral, encara que el conjunt del qual formen part es comporti d’una manera amoral.

Això fa que les asimetries en les condicions d’igualtat i de justícia en el món globalitzat apareguin d’una manera discreta i sense fer soroll, i per aquesta raó una persona que se sent responsable de la misèria d’una altra que es troba al final d’una cadena comercial de la qual ella és el principi, no és considerada una persona responsable, sinó més aviat irracional. Per tant, la possibilitat que en els països privilegiats s’opti per una estratègia que no sigui seguir com fins ara és molt reduïda. Les conseqüències seran, d’una banda, l’augment incessant dels costos de l’energia i, de l’altra, el creixement irrefrenable de les emissions que provoquen el canvi climàtic, que es tradueixen concretament en un perill creixent per als fonaments econòmics i socials de la democràcia, cosa que significa allunyar-se radicalment de la possibilitat de frenar l’escalfament global en els dos graus més que encara es consideren plausibles. A partir d’aquí, s’obre el camí a un desenvolupament, la dinàmica i conseqüències del qual no es poden preveure en l’estat actual dels nostres

coneixements. L'única cosa que poden assenyalar els models climàtics és que la diferència entre dos i quatre graus més, per posar un exemple, no representa un canvi gradual de les condicions climàtiques actuals, sinó que afecta tot el sistema Terra com a sistema funcional, de manera que cal enfrontar-se al fet que, per comparació amb l'actualitat, les condicions de vida seran *completament diferents*.

Nivells d'actuació

Els que considerin inacceptable aquest escenari, sia per motius de justícia entre generacions sia pel sentit racional de supervivència de l'espècie humana, tenen tres possibili-

logia quan serveix per defugir l'obligació dels actors corporatius i polítics, i esdevé irresponsable quan manté que és possible fer front al problema amb petits canvis de comportament. Però, malauradament, no es pot reduir a escala individual tota l'energia que es dilapida sistemàticament. Quan la indústria petrolera crema cada any entre 150 i 170 mil milions de metres cúbics de gas natural⁴ –xifra que equival al consum anual de dues nacions industrialitzades com Alemanya i Itàlia juntes–, l'estalvi individual esdevé una nota a peu de pàgina. A més, la gestió de les emissions de consumidors privats grans i mitjans resulta ineficaç pel que fa al clima, ja que els contingents estalviats són més maneja-

© Reuters / Corbis

© Lou Dematteis / Reuters / Corbis

tats d'actuació, que no són excloents sinó que es poden combinar, per millorar-ne les relacions. La primera i més apreciada és la *individualització del problema i la seva resolució*. Un llibre sobre el canvi climàtic que acaba d'aparèixer amb el títol de *Die Klima-Revolution*³ (*La revolució del clima*) ofereix una llista amb un centenar de consells per salvar el món, com ara educar els nens perquè protegeixin el clima (consell 10), no posar en marxa el rentavaixelles fins que no estigui ple (consell 35), compartir el cotxe (consell 56) o reciclar les escombraries (consell 95); consells que, evidentment, també serveixen per reduir l'escalfament del clima.

Aquest tipus de consells no solament tenen una relació grotesca amb les dimensions del problema a què ens enfrontem, sinó que, a més, en individualitzar-los, es redueixen radicalment el nivell i la complexitat dels aspectes de responsabilitat i d'obligació relacionats amb el canvi climàtic. El pressupòsit fals, encara que molt suggeridor, que els canvis socials comencen amb un petit pas es converteix en ideo-

bles i permeten, d'altra banda, nivells més elevats de contaminació. Aquest inexplicable mal funcionament de la gestió de les emissions provoca que les reduccions de consum individuals siguin com sumar una xifra a zero, encara que poden servir per millorar l'economia domèstica i fer-nos tenir la consciència més tranquil·la respecte al problema del clima.

Les dificultats a *escala internacional* són ben conegudes: no existeix cap organització supraestatal que pugui obligar els estats sobirans a emetre menys gasos d'efecte d'hivernacle dels que considerin necessaris. S'aplica el mateix a la contaminació dels rius, la construcció de preses, la tala de boscos. Tampoc no existeix cap monopoli de la violència entre estats que permeti sancionar un estat sobirà per fer trasllats forçosos i expulsions dins el seu territori, expropiacions i ocupacions de terres o per fer actuacions que atemptin contra els drets humans en aplicació d'una política que no respecti el medi ambient. Pot haver-hi una divisió de poders dins l'estat, però no entre estats; només el dret penal internacional

està fent els primers passos per aconseguir una regulació supraestatal capaç de portar davant els tribunals internacionals els responsables de matances, genocidis, etc.⁵ El desenvolupament de les institucions supranacionals i, sobretot –com ho demostra l'exemple de l'ONU–, de la seva capacitat per imposar mesures sancionadores ara com ara és tan lluny que no toca de cap manera l'escalfament del clima.

Finalment, hi ha el *nivell d'actuació de la nació-estat*, nivell en què, des dels informes de l'IPCC, molts països han portat a terme algunes activitats. Com que les divergències internacionals sobre la qüestió del clima i el caràcter de les emissions i les seves conseqüències traspassen les fronteres

Il·lustració, això no és acceptable. A més a més, si ens identifiquem amb aquesta tradició, ens haurem d'enfrontar d'una manera diferent al problema del canvi climàtic, no solament per fonamentar la nostra pròpia raó de supervivència, sinó també la nostra mateixa *identitat*. Es tracta, doncs, de l'autoimatge social.

Per aquesta raó, si tot el problema del canvi climàtic es pogués definir com una qüestió cultural, seria possible projectar un altre punt de vista sobre aquest assumpte. És per això que molts dels problemes ecològics propers no són en el fons problemes de la naturalesa indiferent, sinó només de les cultures humanes, que a través d'ella veuen perillar la

© Thomas Dworzak / Magnum Photos / Contacto

D'esquerra a dreta, obrers veneçolans tracten de contenir l'arribada al llac Maracaibo del petroli procedent d'un oleoducte atacat per la guerrilla colombiana, l'octubre de 2001; protesta d'indis equatorians contra la contaminació causada per les prospeccions de la Texaco a l'Amazònia, i un barri popular de Nova Orleans inundat pel pas de l'huracà Katrina, el setembre de 2005.

nacionals, és evident que els efectes de les solucions nacionals són limitats, però això no vol dir que aquestes no siguin d'una gran ajuda: per exemple, les estratègies innovadores d'actors col·lectius individuals poden modificar les relacions dins l'entramat format per les societats, encara que sigui gradualment; però, a més, el paper del pioner sempre és inspirador.

Escenari 2: La societat bona

El desenvolupament històric de les forces productives és equiparable al desenvolupament de les desigualtats pel que fa als nivells de vida i a les relacions comercials. La cada vegada més estesa globalització no ha comportat un anivellament, sinó que, en part, ha provocat disparitats més grans. Això no solament significa que les condicions de vida no són iguals, sinó que també representa un repartiment desigual de les oportunitats futures. Per a una societat aferrada culturalment i políticament a la tradició de la

seva permanència. La preocupació per les formes i possibilitats de supervivència en el futur és també una qüestió *cultural* i, per això, es refereix a l'estructura de la societat i de l'entorn propis. És possible diferenciar-les: una cultura pot tenir èxit a llarg termini quan es fonamenta en l'explotació sistemàtica dels recursos? Pot sobreviure si exclou sistemàticament les generacions següents? Pot esdevenir aquesta cultura un model per a qui ha de guanyar-se el pa? Resulta irracional que aquesta cultura sigui vista des de fora com a exclusiva i rapaç i, per aquesta raó, sigui rebutjada?

La translació del problema climàtic a un context cultural representa una oportunitat qualitativa de desenvolupament que, juntament amb l'anàlisi del problema, també qüestiona la identitat col·lectiva dels membres de la societat. Posem-ne quatre exemples: Noruega inverteix els ingressos públics procedents dels recursos energètics en un subministrament d'energia que protegeix el clima i en inversions que se seleccionen segons criteris ètics. Suïssa ha creat el sistema de

“No es pot reduir de manera individual tota l’energia que es dilapida sistemàticament. Quan la indústria petroliera crema cada any més de 150.000 milions de metres cúbics de gas natural, l’estalvi individual esdevé una nota a peu de pàgina”.

transport públic més dens del món, la qual cosa era, d’entrada, prou difícil, ja que es tracta d’un país muntanyós: cada suïss realitza una mitjana de 47 viatges l’any en tren; la mitjana a la UE és de 14,7. Estònia garanteix l’accés gratuït a Internet com un dret bàsic: la facilitat i la generalització de l’accés a les comunicacions no solament redueix la burocràcia i permet en potència formes directes de democràcia, sinó que també ha esdevingut un element impulsor de la modernització, en especial en tot allò relacionat amb els membres més joves de la societat. El Govern federal alemany va refusar el 2003 unir-se a l’aliança militar contra l’Iraq entre altres raons pel paper tan negatiu que va tenir Alemanya en les dues guerres mundials del segle XX. Aquest és un exemple pràctic de les lliçons que es poden aprendre de la història.

Totes aquestes decisions polítiques relatives a temes molt diferents es fonamenten en un component d’*identitat política*. Els quatre casos es basen en l’autoidentificació d’una comunitat política que no solament decideix sobre un problema concret, sinó també sobre el que vol *ser*. I em sembla que aquí hi ha un element que és extremadament important per al problema de la gestió cultural de l’escalfament del clima, perquè la qüestió sobre què cal fer i com cal fer-ho no es pot plantejar sense haver respost la pregunta sobre com vol viure en el futur la societat a la qual pertanyem. Romandre desorientat i intranscendent en l’univers sense raó de ser d’un capitalisme globalitzat no és suficient per respondre a aquesta pregunta. Però també seria il·lusori creure que les persones canviaran el seu comportament envers el món només per dir-los que en algun moment es trobarà una mica menys amenaçat que ara. Una cosa així no funciona des del punt de vista psicològic, perquè es deixen de banda els resultats tangibles de l’esforç propi i, al final, només resta el coneixement de tot allò a què s’ha renunciat. Es tracta més aviat del desenvolupament d’un projecte cultural que permeti allunyar-se de la cultura dominant del malbaratament amb totes les seves limitacions i que alhora faci atractiva la remodelació de la forma de vida. Des d’aquest punt de vista, les exigències creixents de mobilitat no es veurien com un progrés, sinó que serien considerades un desenvolupament erroni, que grava tant els individus com el seu entorn.

Els pressupòsits per a aquest projecte cultural es troben en l’àmbit de la riquesa material, que està a disposició dels països occidentals, i de les responsabilitats que implica una riquesa semblant des d’una perspectiva internacional. Dit

altrament: el canvi climàtic s’ha de considerar una oportunitat per utilitzar àmbits d’actuació que d’aquí a una o dues dècades potser hauran desaparegut.

Perquè la qüestió sobre què s’ha de fer i com s’ha de fer no es pot plantejar sense respondre a la pregunta sobre com volem viure. Aquesta pregunta no es pot respondre amb un *no*, perquè fins i tot el fet de seguir com fins ara ja és una resposta que considera que cal continuar en la mateixa direcció que ens ha portat al problema que intentem solucionar. Aquesta resposta es basa, com ja hem assenyalat abans, en l’accentuació de les actuals asimetries, desigualtats i injustícies que comporta el canvi climàtic, tant entre estats com entre generacions. I cada resposta n’exclou altres de possibles.

Com volem viure en el futur en la societat de què formem part és, de fet, una qüestió cultural, ja que ens obliga a preguntar-nos qui són els que compten per a aquesta societat i com s’ha d’establir la seva participació o com s’han de repartir els béns materials i immaterials, com ara els ingressos i l’educació, etc. Les decisions de si convé subvencionar l’ús d’energies fòssils o l’extensió del sistema educatiu o si s’han de fomentar els llocs de treball en indústries obsoletes o si es potencien mitjançant millors escoles són qüestions culturals i responen parcialment a la pregunta de quin és el sentiment col·lectiu i si les ciutadanes i els ciutadans s’hi senten identificats. Les respostes a aquestes preguntes culturals poden orientar-se de forma imperativa en funció de si limiten o no *el potencial de desenvolupament en el futur*.

Els pressupòsits per a un model social participatiu i obert, d’una societat en potència, es troben en l’àmbit de la riquesa material, que és a disposició dels països occidentals, i de les responsabilitats que implica aquesta riquesa des d’una perspectiva internacional.

Una societat bona hauria d’estar ben orientada des del principi per evitar decisions irreversibles. Aquesta hauria de ser la principal conclusió si volem evitar les lamentables conseqüències mediambientals de la primera industrialització i si hem après la lliçó de les decisions irreversibles, que han tingut com a resultat el malbaratament dels recursos disponibles, les injustes càrregues intergeneracionals de tractament com en el cas de l’energia, etc.

Fins i tot les decisions relatives al desenvolupament social, decisions sobre seguretat, drets, educació i política social, han de complir aquest criteri de reversibilitat per promoure una societat amb una estructura permanentment

© Arno Balzarini / Epa / Corbis

Viaducte sobre el riu Landwaser a Wiesen, a prop de Davos, Suïssa, durant el pas de la Marató Alpina, el juliol de 2008. Suïssa ha creat el sistema de transport públic més dens del món, i cada habitant del país fa una mitjana de 47 viatges en tren a l'any, davant de 14,7 a la UE.

oberta. Un altre criteri de bondat d'una societat està constituït per les oportunitats que ofereix, cosa que fa referència tant a la qüestió de la immigració com al dret d'asil o a la participació ciutadana en amplis processos de decisió. En definitiva, es tracta d'augmentar les possibilitats de participació en debats i decisions sobre qüestions rellevants per al futur, i en una època de grans facilitats de comunicació, els models de participació no necessiten, en cap cas, cenyir-se als cicles de les eleccions. Si es té en compte l'exemple estonià d'accés a la comunicació com a dret bàsic, es poden plantejar formes de debat extraparlamentàries i es poden desenvolupar formes directes de democràcia.

Una millora en les comunicacions i en les possibilitats de participació permetrien, al seu torn, una identificació més gran de les ciutadanes i els ciutadans amb la societat a la qual pertanyen. I això torna a ser la base per a un major compromís amb el sentiment col·lectiu. Tornant a la problemàtica del clima i a l'inventari de les propostes de solució que s'han plantejat, això significa que el projecte cultural de la societat bona s'allunya de la il·lusió que les persones canviaran el seu comportament envers el món només per dir-los que en algun moment es trobarà una mica menys amenaçada que ara. El concepte de societat bona no afavoreix la renúncia, sinó la participació i el compromís en la societat per un clima millor, i una societat que permet més participació i major compromís es troba en millor disposició per resoldre els problemes urgents que una que deixa indiferents els seus membres.

L'equivalent a aquest concepte de compromís social s'anomena en la psicologia individual *empowerment* i descriu l'estratègia per aprofitar les competències i fortaleses amb què compta una persona i intentar potenciar-les. En aquest sentit, el concepte de societat bona utilitza el potencial de

les seves ciutadanes i ciutadans, els ofereix més participació, i fa servir els recursos del compromís i dels interessos d'una forma molt millor i més duradora que els estils polítics tradicionals. Dit altrament, una societat així planteja una estratègia conscient per a una modernització molt més reflexiva. A diferència de la primera modernització del passat i de la segona modernització de l'actualitat, que han entès el progrés com un creixement quantitatiu de la qualitat de vida i han fet del consumisme una forma d'identificació, la societat bona tindria un fonament més reflexiu de la seva identitat. Explica una nova història sobre si mateixa. **M**

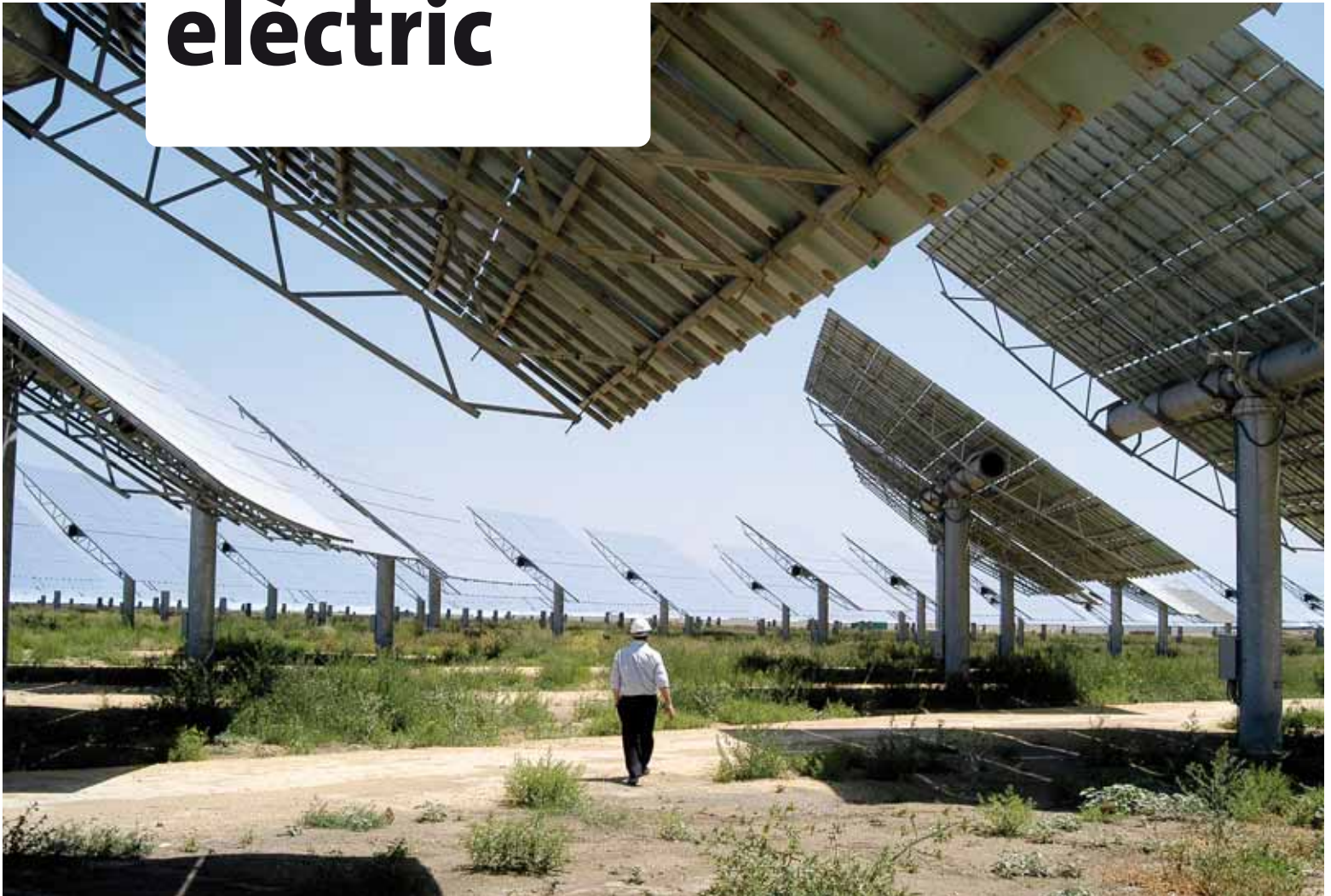
Notes

- 1 Fins avui, a les illes indonèsies de Sumatra i Borneo uns cinc milions d'hectàrees de selva tropical han estat convertides, principalment mitjançant cremes, en terres de conreu per aconseguir oli de palma. D'aquesta manera s'alliberen uns cent mil milions de tones de CO₂ l'any, al voltant del 15% de les emissions mundials de CO₂ (vegeu <http://www.umweltschutz-news.de/266artikel1376screenout1.html?besucht=66eceb92>). A això cal afegir-hi que el combustible biològic és ecològicament contraproductiu: és neutre amb el clima pel que fa al diòxid de carboni, però no quant a l'emissió d'òxid nítric, l'efecte d'hivernacle del qual és 1,7 vegades superior al gas-oil normal (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2/10/2007, pàg. 1).
- 2 Norbert Elias, *Studien über die Deutschen*, Frankfurt, 1989, pàg. 315. [Estudis sobre els alemanys].
- 3 Anshober/Ramsauer, *Die Klimarevolution. So retten wir die Welt*, Munic, 2007, pp. 166 i seg. [La revolució del clima. Així salvem el món].
- 4 Anselm Waldermann, "Profitdenken schlägt Umweltschutz", *Spiegel-online*, 06/09/2007, a: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/0,1518,504278,00.html>.
- 5 Tanmateix, ha estat el reconeixement de l'individu com a subjecte de dret internacional el que ha permès desenvolupar un dret penal internacional i acusar responsables polítics o militars. En el cas contrari, l'atac inicial dels estats contra individus permet introduir-se en el dret de sobirania (Gerhard Werle: *Völkerstrafrecht*, Tubinga, 2003, pp. 2 i ss. [Dret penal internacional]).

Ciutats, energia i canvi climàtic

El cost elèctric

El comerç de drets d'emissió suposa la internalització dels costos mediambientals, cosa que incentiva comportaments més racionals dels consumidors i la inversió en renovables. Tanmateix, a Espanya s'han comès almenys tres errors a l'hora d'engegar aquest mercat.

Distorsions en el mercat d'emissions

Text **Luis Albentosa** Conseller de la Comissió Nacional d'Energia d'Espanya

L'electricitat es produeix principalment amb dues famílies de tecnologies: les tèrmiques i les no emissores (la nuclear i la major part de les renovables –hidràulica, eòlica i fotovoltaica–); aquestes últimes no emeten CO₂. Per contra, en el cas de les tecnologies tèrmiques (nuclear, de carbó, de fuel, de gas natural –convencional i cicle combinat–), totes, llevat de la nuclear, emeten CO₂, encara que és cert que unes més que d'altres.

Per construir una central de generació elèctrica s'ha de fer front a uns costos fixos, i per posar-la en funcionament, a uns costos variables, formats pels costos laborals i pel cost dels combustibles. Les centrals elèctriques de distintes tecnologies no es diferencien de manera decisiva pel que fa als costos laborals, ja que ni la dimensió de les plantilles ni el salari mitjà de les unes i de les altres són substancialment diferents. No obstant això, sovint es deixen d'utilitzar majoritàriament centrals d'una tecnologia en concret per utilitzar les d'una altra. Això acostuma a succeir quan es produeixen canvis, de diferent intensitat, en el preu dels combustibles. Si, per exemple, el preu del gas natural s'abarateix (o s'encaireix) en termes relatius, es modifica l'ús tant de les plantes generadores que fan servir combustible com el de les d'altres tecnologies.

Des del 2005, el valor dels drets d'emissió s'ha convertit amb caràcter permanent en el tercer component dels costos variables de les centrals elèctriques. Per aquesta raó, a l'hora d'ordenar (de menor a major) els costos variables de les centrals elèctriques, cal tenir present el valor dels drets d'emissió que cada central necessita per produir: és a dir, el nombre de drets d'emissió que una central en concret té assignat multiplicat pel preu d'aquests drets. La incorporació del valor dels drets d'emissió als costos variables de les centrals elèctriques s'anomena “internalització dels costos de contaminació”. En aquest punt, convé preguntar-se quin és el preu que s'ha d'utilitzar per calcular el valor dels drets d'emissió i, en definitiva, per calcular l'increment dels costos variables que pateix cada central elèctrica.

Per respondre a aquesta pregunta, cal tenir present que els drets d'emissió només aconsegueixen reduir les emissions de GEH (gasos d'efecte d'hivernacle) quan el seu preu és positiu, ja que, si aquest fos zero, el valor dels drets d'emissió seria nul, sense afectar els costos variables. El fet que els drets d'emissió (tots o en part) siguin atorgats a les empreses gratuïtament equival a la recepció per part d'aquestes d'una subvenció, però això no vol dir que el preu d'aquests drets sigui nul; quan es rep un bé valuós –com a regal, donació o herència–, no es diu que el preu d'aquest bé sigui zero. Una vegada rebutjat que els drets d'emissió rebuts gratuïtament tinguin un preu nul, s'ha de descartar també que els drets d'emissió comprats en el mercat hagin de ser valorats al preu d'adquisició. Tant els drets rebuts gratuïtament com els adquirits han de ser valorats segons el seu “cost d'oportunitat”, ja que el valor d'un bé és el seu cost d'oportunitat, és a dir, el valor que se'n pot obtenir amb el millor ús alternatiu possible d'entre tots els que té. El cost d'oportunitat de qualsevol cosa està constituït pel que una persona està disposada a pagar per aquesta cosa.

Per tant, a l'hora d'internalitzar els costos de contaminació, el nombre de drets que té una empresa ha de ser valorat (multiplicat) pel preu que en cada moment tingui en el mercat; en cap cas no s'ha d'assignar un preu zero als rebuts gratuïtament, ni tampoc el preu d'adquisició als comprats en el mercat.

Imaginem-nos un jove que rep dels seus pares el regal de 1.000 accions d'una companyia; en el següent semestre aquest jove adquireix 500 accions de la mateixa empresa a un preu de 8 euros. Transcorregut un altre semestre aquestes accions cotitzen a 10 euros. El jove ha de valorar totes les seves accions (1.500) al seu cost d'oportunitat, que no és un altre que el valor més alt que pugui obtenir d'entre tots els possibles; en aquest cas, el cost d'oportunitat és el preu del mercat borsari (10 euros). Per això, el valor de la cartera de valors d'aquest jove és de 15.000 euros; si la vengués per una quantitat inferior, es produiria un lucre cessant.

L'obligació que des del 2005 tenen les centrals emissores de GEH de lliurar a les autoritats uns drets d'emissió significa que els costos variables d'aquestes centrals han augmentat en una quantitat igual al nombre de drets multiplicat pel preu del dret vigent en cada moment.

És important tenir present que la UE estableix el repartiment gratuït dels drets d'emissió perquè aquests drets suposen un augment dels costos variables, que incideixen negativament en la competitivitat exterior dels sectors afectats; si no existís aquesta subvenció, els productes d'aquests sectors perdrien quota de mercat, ja que la UE importaria productes de països no signants del Protocol de Kyoto. La gratuïtat dels drets d'emissió compensa, doncs, la pèrdua de competitivitat originada per la internalització d'aquests drets.

Cinc efectes del mercat de drets d'emissió

L'assignació de drets d'emissió a les centrals elèctriques que emeten GEH i l'existència d'un preu per a aquests drets generen dos primers efectes: d'una banda, la contaminació produïda per aquestes instal·lacions es converteix en un cost econòmic nítidament quantificat; de l'altra, aquest cost és internalitzat (és tingut en compte en les seves decisions econòmiques) per les centrals contaminants. Tanmateix, el principal efecte de la incorporació del valor dels drets d'emissió als costos variables és que aquesta internalització fomenta la substitució de tecnologies contaminants per d'altres que contaminen menys o que no contaminen (tecnologies netes). El comerç de drets d'emissió estimula les empreses a incorporar innovacions tècniques per reduir les emissions de CO₂. Això és així perquè els beneficis de les empreses elèctriques augmenten per la diferència entre els ingressos obtinguts per la venda dels drets d'emissió innecessaris i el cost dels equipaments incorporats; si el cost d'aquests equipaments és superior als ingressos esmentats, l'empresa no els adquirirà. Així doncs, quan el preu dels drets d'emissió assoleix un nivell determinat (i no solament quan canvien els preus relatius dels combustibles), el volum de producció elèctrica de cada tecnologia augmenta o disminueix, de manera que s'aconsegueix l'objectiu perseguit de reduir emissions al mínim cost.

A més d'aquests tres efectes, els drets d'emissió en produeixen dos d'addicionals: l'encariment de l'electricitat i l'augment del benefici afegit de les empreses generadores d'electricitat, encara que aquest increment es distribueix desigualment entre les diferents tecnologies.

El quart efecte –l'encariment de l'electricitat– es produeix perquè la internalització dels drets d'emissió fa que les companyies de generació elèctrica redueixin (o encareixin) la seva oferta: per cada preu, les companyies elèctriques estan disposades a produir (oferir o fer oferta de) menys electricitat o, dit altrament, aquestes empreses només estan disposades a produir una quantitat determinada d'electricitat a un preu més alt que el que hauria suposat la seva producció si no existissin els drets d'emissió. El preu de la producció elèctrica coincideix amb els costos variables de l'última instal·lació que ha hagut d'entrar en funcionament per satisfer la demanda: aquesta instal·lació (central o tecnologia marginal) és la que determina el preu, al qual, d'altra banda, es

paga tota l'electricitat produïda, independentment dels costos que hagin hagut de pagar les diferents centrals. Malgrat que l'oferta de les instal·lacions no emissores (nuclear i part de les renovables) no s'encareix, els drets d'emissió dels GEH produeixen inevitablement un encariment de l'electricitat, ja que la central que fixa preu acostuma a ser tèrmica. Per tant, es pot afirmar que des del 2005 el preu de l'electricitat ha crescut per l'aparició dels drets d'emissió.

El cinquè efecte produït pels drets d'emissió és que variaran els beneficis de les empreses. Si totes les centrals ingresen el mateix preu per cada unitat d'electricitat (kWh), es pot concloure que els beneficis de les centrals elèctriques experimentaran d'una manera diferent una variació en funció de la tecnologia amb què operin. Això és així perquè els costos variables d'algunes centrals s'incrementen i d'altres no, i també perquè, entre els costos variables que augmenten, els uns ho fan més que els altres. Els costos variables de les energies renovables i de l'energia nuclear no creixen, i els de les tecnologies restants augmenten més o menys, segons la quantitat de drets d'emissió que tinguin assignats. Si la central que fixa el preu és una central tèrmica, el preu de l'electricitat augmenta tant com el valor dels drets d'emissió assignats a aquesta central. El benefici de les diferents centrals tèrmiques augmentarà o no, segons que la quantitat de drets d'emissió assignats a la central que fixa preu sigui més elevada, igual o menor que els drets assignats a la central tèrmica de la tecnologia en qüestió. El benefici de les instal·lacions de generació elèctrica que no emeten GEH augmentarà, ja que els costos variables d'aquestes centrals no varien, en no tenir assignats drets d'emissió, però el preu que perceben augmenta en una quantia equivalent al valor dels drets d'emissió que rep la central que fixa preu. És evident que empreses elèctriques que tinguin un parc de generació amb una presència relativament important d'energies netes obtindran uns beneficis més elevats que aquelles empreses en la potència instal·lada de les quals predominen les tecnologies tèrmiques.

Els drets d'emissió a Espanya

El Govern espanyol, mitjançant el Reial decret llei 3/2006, va decidir minorar els ingressos que, en concepte de retribució, reben les companyies generadores d'electricitat; aquesta minoració, practicada durant els tres anys del primer PNA, es va establir com a equivalent del valor dels drets d'emissió dels GEH assignats gratuïtament. Per tal que aquesta mesura continués vigent durant els cinc anys del segon PNA, es va promulgar el Reial decret llei 11/2007. Aquests dos reials decrets llei estableixen que les empreses de generació elèctrica (però no les dels altres sectors afectats) han de "retornar els drets d'emissió rebuts gratuïtament".

Després d'exposar sumàriament els fets, és natural preguntar-se si és raonable que el Govern espanyol exigeixi a les empreses elèctriques que tornin el valor dels drets d'emissió que havien rebut gratuïtament, diferenciant així aquest sector de la resta de sectors afectats. En primer lloc, cal assenyalar que és la UE qui estableix que els drets d'emissió han de ser assignats gratuïtament a tots els sectors afectats, encara que seran subhastats en el PNA (2012-2020). En segon lloc, el Reial decret llei 3/2006 constitueix una actuació reguladora

sense precedents a la UE, ja que la Comissió Europea s'ha oposat a qualsevol modificació del valor dels drets inicialment assignats a cada instal·lació. No obstant això, deixant de banda consideracions jurídiques i judicials, des d'un punt de vista estrictament econòmic hauria estat justificat que la Comissió Europea discriminés la generació elèctrica –sense assignar-li gratuïtament els drets d'emissió o, després d'haver-ho fet, obligant-la a tornar-los–, ja que el sector elèctric de la UE (i l'espanyol encara més), pel seu aïllament tècnic, no necessita ser subvencionat (rebre drets d'emissió gratuïts) per protegir-se comercialment de la producció elèctrica

ten pocs. Només les empreses generadores en règim especial estan exemptes de retornar els beneficis dels drets d'emissió, cosa que només és comprensible per raons que es poden qualificar de populistes. Per què les autoritats energètiques d'aleshores van dictar aquesta ordre ministerial?

En primer lloc, la raó que porta a adoptar aquesta mesura és fer front a l'anomenat dèficit tarifari, originat per la negativa de les autoritats energètiques a repercutir sobre els consumidors les importants pujades dels preus de la producció elèctrica. Una raó afegida, també expressada pels reguladors, és que la pujada de preus de la producció elèctrica està oca-

© Raga / Prisma

Vista nocturna de Las Vegas. A la pàgina d'obertura de l'article, central transformadora a la comarca del Baix Llobregat, i camp d'heliòstats al complex solar que l'empresa Abengoa construeix a Sanlúcar la Mayor (Sevilla), i que serà capaç de generar prou electricitat per a una ciutat com la capital andalusa.

d'un país no signant del Protocol de Kyoto. Per tant, té lògica econòmica (encara que potser manqui de fonament jurídic) que les empreses generadores hagin de tornar el valor dels drets rebuts gratuïtament.

Tanmateix, l'ordre ministerial ITC/3315/2007, potser anant més enllà del que seria adequat per a una disposició que només ha d'aspirar a desenvolupar el Reial decret llei 3/2006, estableix que les empreses generadores en règim ordinari han de "renunciar a aquests ingressos perquè desapareguin les rendes obtingudes pel funcionament del mercat d'emissions", i això, amb tota probabilitat, és diferent del que estableix el Reial decret llei 3/2006. Aquestes devolucions s'exigeixen tant a les instal·lacions a què s'han assignat drets d'emissió –que són les que emeten GEH– com a aquelles que no contaminen; a més, les instal·lacions emissores han de retornar ingressos tant si emeten molts GEH com si n'eme-

sionada fonamentalment pels drets d'emissió, i no per la baixa hidraulicitat ni per l'elevat encariment dels combustibles, especialment del gas natural.

En segon lloc, el que és important, però, és que el Reial decret llei 3/2006 no pretén esmenar l'error de la Comissió Europea ni, per això, eliminar el caràcter gratuït dels drets d'emissió assignats a la generació elèctrica. Com posa de manifest un informe aprovat per la majoria del Consell d'Administració de la CNE, l'ordre ITC/3315/2007 persegueix reduir els ingressos de les instal·lacions generadores –tant si emeten GEH com si no ho fan– en la quantia derivada de la pujada del preu de l'electricitat, ocasionada al seu torn per la internalització dels costos (drets) d'emissió de GEH. Una bona mostra d'això és que, encara que les instal·lacions emissores són les úniques que havien d'haver retornat ingressos, també ho fan totes les centrals de generació elèc-

© Carbon Expo 2008 / Fira de Colònia

Panell de cotització d'emissions en un estand de la Carbon Expo de 2008, celebrada a la ciutat alemanya de Colònia.

trica en règim ordinari; en conseqüència, instal·lacions en règim ordinari que no emeten GEH i que no han rebut gratuïtament drets d'emissió retornen ingressos. La raó d'aquest fet és que, per al redactor de l'ordre ITC/3315/2007, el factor rellevant és l'augment d'ingressos de (totes) les empreses elèctriques, provocat per l'aparició dels drets d'emissió, i res més. Aquests ingressos, que el Govern exigeix a les empreses generadores i que utilitza per reduir el dèficit tarifari, acostumen a ser, impròpiament i pejorativament, etiquetats com a "ingressos sobrevinguts" o *windfall profits*.

És obvi que l'Administració energètica té un problema (dèficit tarifari) i observa que, com a conseqüència de la subscripció per part d'Espanya del Protocol de Kyoto, les empreses elèctriques registren un increment de beneficis. L'Administració i el regulador independent consideren que una ocasió com aquesta no pot ser desaprovechada i decideixen utilitzar (instrumentalitzar) el mercat d'emissions per reduir el dèficit tarifari acumulat. Amb referència a això, cal destacar diversos punts.

En primer lloc, en àmbits professionals propers a la generació elèctrica (a Espanya especialment) hi ha una certa tendència a contemplar determinats fenòmens, presents en tots els sectors productius, com a específics del món elèctric. Un d'aquests fenòmens és l'existència de diferents processos productius (tecnologies), que presenten estructures de costos (costos fixos-costos variables) molt diferents malgrat que el producte obtingut (electricitat) sigui un dels més homogenis que existeixen. Massa sovint es desconeix o s'oblida que el preu d'un producte és un atribut d'aquest producte, i no dels processos productius o dels costos necessari per obtenir-

lo. Tres peces d'acer que són prou iguals tenen el mateix preu, encara que una d'elles hagi estat obtinguda en un alt forn, l'altra en una acereria elèctrica i la tercera en una moderna acereria compacta, i encara que els costos de les tres peces siguin ben diferents; el preu ve fixat per la demanda i pels costos de la tecnologia més cara. En aquesta situació, pot passar que els costos de la tecnologia més cara augmentin, cosa que faria pujar el preu de la peça i els beneficis de les altres dues tecnologies. Ningú no afirmaria en aquest cas que els beneficis -tant els inicials com els posteriors a l'encariment de la tecnologia que fixa preu- obtinguts per les altres tecnologies són *windfall profits*; doncs bé, les autoritats energètiques que van promulgar l'ordre ITC/3315/2007 no solament van fer això, sinó que, a més, van decidir que aquests beneficis fossin retornats per pal·liar el dèficit tarifari acumulat. El que van fer, a més d'això, va ser anul·lar els efectes derivats de l'existència i funcionament del mercat d'emissions.

Situacions com aquestes es produeixen quan les fal·làcies sovintegen. Les fal·làcies són arguments erronis, nocions falses sobre l'univers, apreciacions incompletes dels problemes complexos, errors lògics, enganys, sofismes... Les fal·làcies, tot i que són fàcils de descobrir, sobreviuen en els ambients més respectables i són difícils d'eradicar. Molts punts de vista sobre els problemes econòmics són fal·làcies.

Els drets d'emissió dels GEH són costos que s'han incorporat "amb caràcter permanent" a les empreses dels sectors afectats. Un increment del preu del dret d'emissió, que es produeixi per la raó que sigui, pot provocar un benefici en altres empreses, que es pot qualificar com es vulgui, però no de *windfall profit*.

“Un instrument de política ambiental s’ha usat perversament per tractar de posar remei als problemes del sector elèctric, cosa que ha provocat greus distorsions”.

En segon lloc, en el mercat elèctric espanyol, durant bona part de les 8.760 hores que té l’any, les centrals que fixen preu depenen de cicles combinats que utilitzen gas natural importat. Suposem que per qualsevol circumstància (per alteracions dels mercats internacionals, per exemple) es produeix un augment del preu del gas natural, de manera que el preu de l’electricitat s’apuja un 10%; com tothom sap, amb aquest preu –un 10% superior– es retribueix tota l’electricitat, tant si és produïda amb una tecnologia com amb una altra. Així doncs, les centrals nuclears, les hidràuliques i les de qualsevol altre tipus rebran un preu per l’electricitat produïda que serà un 10% superior al que rebien abans que es registressin els incidents internacionals. Els beneficis generats per aquests ingressos més elevats poden catalogar-se com a *windfall profits*? Per què el Govern no exigeix a les empreses elèctriques que retornin –per tal de reduir el dèficit tarifari o amb un altre objectiu tan lloable com aquest– l’increment d’ingressos derivat del major preu de l’electricitat que, al seu torn, ha estat produït per l’augment d’un dels components (combustibles) dels costos variables de les centrals marginals? La resposta a la primera pregunta és “no”; la segona pregunta l’ha de respondre el Govern que va promulgar el Reial decret llei 3/2006 i, en especial, l’Administració energètica que va dictar l’ordre ITC/3315/2007. Si l’encariment de la matèria primera (gas natural) no és motiu perquè el conjunt dels generadors elèctrics hagin de retornar els majors ingressos obtinguts per vendre més cara (al nou preu de la tecnologia marginal) l’electricitat que produeixen, tampoc no ha de ser-ho l’existència, l’augment, d’altres costos variables, com els drets d’emissió.

En tercer lloc, si es promulguen mesures (com els reials decrets llei 3/2006 i 11/2007 i l’Ordre ITC/3315/2007) que combaten els efectes de la internalització dels costos d’emetre GEH, la societat no rep cap indicació de quin és el cost de produir electricitat amb tecnologies contaminants, i així s’impedeix, d’una banda, que el mercat sancioni les tecnologies més contaminants per produir a un preu superior al preu de les no contaminants i també que els consumidors rebien el senyal del cost de produir aquesta electricitat, fet que n’encoratjaria un ús eficient. Si la internalització del cost social del CO₂ es retalla, desapareix l’incentiu per invertir en tecnologies que siguin eficients mediambientalment, i d’aquesta manera es trenca la lògica del sistema de comerç d’emissions que persegueix facilitar el canvi tecnològic. L’ordre ITC/3315/2007 atenta directament contra l’objectiu de promoure i impulsar tecnologies menys o gens contaminants, ja que aquesta norma estableix que els que no eme-

ten CO₂, o n’emeten menys –com ara els cicles combinats–, han de contribuir a sufragar els costos contaminants dels que contaminen més.

Conclusions

Es pot concloure que s’ha utilitzat perversament un instrument de la política mediambiental per –intentar; només això– posar remei als problemes existents en el sector elèctric. Com a resultat, s’han provocat greus distorsions en el sector elèctric (que no es tracten en aquest escrit) i s’ha inutilitzat un instrument molt important de la política mediambiental. Massa despropòsits, i greus, causats per la voluntat de no traslladar als preus finals els majors costos de l’energia: els majors costos de les energies primàries i els nous costos internalitzats de les emissions de GEH. Per rectificar i per evitar que es tornin a produir aquests despropòsits, caldria analitzar cadascuna de les fases del procés d’elaboració de les normes; en aquesta cadena, ens trobem, en el pitjor dels casos, amb una inexistència, o deficient, anàlisi de les normes o amb una desequilibrada correlació de forces entre dos departaments ministerials. Hauria impedit el Ministeri de Medi Ambient, si hagués pogut fer-ho, la promulgació dels reials decrets llei 3/2006 i 11/2007 i, sobretot, de l’Ordre ITC/3315/2007? Si la resposta a aquesta pregunta és negativa, es va fer sentir el Ministeri de Medi Ambient en la taula del Consell de Ministres?

En tot cas, ha de quedar palesament clar que l’Ordre ITC/3315/2007 estableix que una part de la factura contaminant està sent suportada per les tecnologies menys o gens contaminants.

En definitiva, el comerç de drets d’emissió suposa la internalització dels costos mediambientals derivats d’emetre GEH, fet que provoca un increment dels costos de generació elèctrica. Aquests efectes fomenten un comportament més racional dels consumidors elèctrics i, a més, una major inversió en energies renovables i, en especial, en tecnologies poc emissores. No obstant això, a Espanya s’han comès almenys tres errors a l’hora de posar en marxa el mercat d’emissions. En primer lloc, els drets d’emissió assignats a les empreses de generació elèctrica no s’haurien d’haver atorgat gratuïtament. En segon lloc, a l’hora de pal·liar el repartiment gratuït d’aquests drets, la detracció hauria d’haver consistit que els agents beneficiaris en tornessin el valor, sense que la devolució afectés les centrals que no van rebre drets i que no emeten GEH. En tercer lloc, la detracció d’ingressos no s’hauria d’haver utilitzat per evitar les pujades de preu de l’electricitat, perquè, en fer-ho així, han desaparegut els efectes sobre el consum elèctric.

L'objectiu de les polítiques mediambientals ha d'anar més enllà del pur disseny d'incentius monetaris per tal d'influir sobre el component racional dels individus i endinsar-se en els mecanismes que transmeten els patrons de comportament en una societat.

Poden ajudar-nos les polítiques?

Text **Eric Suñol** Economista

Als Estats Units, fins no fa gaire, triomfaven els grans vehicles tot terreny, de gran cilindrada i baixa eficiència. A Europa també van proliferar aquests vehicles, però no es va assolir mai el grau d'acceptació del mercat americà. Amb els repunts del preu del petroli dels últims dos anys i l'arribada de la crisi, els hàbits de consum s'han invertit i ara els fabricants tenen grans dificultats per vendre els seus estocs, mentre que augmenta la demanda de cotxes de menys consum. L'argument habitual per justificar la disparitat entre eficiències mitjanes de vehicles a l'un i a l'altre costat de l'Atlàntic ha estat que el preu final del combustible és més barat als Estats Units perquè té menor fiscalitat. Aquesta explicació sembla adequada, ja que pressuposa que els consumidors calculen els costos d'utilitzar el vehicle durant el període de propietat, i els sobre costos d'una menor eficiència de combustible són compensats amb altres criteris, com ara el criteri estètic, el confort o el prestigi.

Es pot afirmar que el consumidor és racional en la seva elecció. Per tant, per reduir les emissions contaminants es pot dissenyar una política encaminada a augmentar el preu dels combustibles, o simplement esperar que el preu internacional del petroli sigui de nou pels núvols. Però, això és tot el que podem fer?

Les polítiques de mitigació del canvi climàtic se centren en la correcció del cost extern (l'externalitat) que produeix la crema massiva de combustibles fòssils amb la consegüent acumulació de gasos d'efecte d'hivernacle a l'atmosfera. El productor contaminant no paga els costos externs de la seva activitat, per la qual cosa produeix i contamina més del que convé a la societat i al seu medi ambient. En aquests casos, l'assignació del mercat és incorrecta perquè no té en compte dos problemes: en primer lloc, que els incentius no estan ben alineats per aconseguir l'assignació adequada –el productor contaminant té l'incentiu de produir i contaminar més per així poder enriquir-se–, i en segon lloc, que els individus no obtenim informació sobre les conseqüències de les nostres activitats, sia produir productes contaminants, sia consumir-ne.

Durant les últimes dècades s'han popularitzat les polítiques basades en els anomenats mecanismes de mercat: modificar els costos relatius d'aquelles activitats i productes contaminants per fer-los menys atractius. Aquests mecanismes de mercat són considerats preferibles, en general, a una regulació de control directe de preus perquè, en teoria, es preserva l'eficiència d'assignació del mercat. La implantació del mercat d'emissions de la UE, que durant els primers anys va patir alguns ensurts sobretot deguts a algunes assignacions de dret massa generoses, o els impostos de matriculació de vehicles basats en les emissions¹ de CO₂ que estan imposant diversos països de la UE són alguns dels exemples dels mecanismes de mercat establerts durant els últims anys. Amb més o menys èxit, aquestes polítiques han contribuït a "internalitzar" el cost extern, present i/o futur, de les activitats contaminants; el productor ha de pagar pel que contamina i, en conseqüència, l'incentiu de produir més es veu reduït pel cost de contaminar.

La feina d'un regulador que només atengués els incentius monetaris acabaria aquí. Tanmateix, el regulador té més eines a la seva disposició, encara que de vegades no ho sàpiga. En efecte, les assignacions de mercat també són incorrectes per la manca d'informació dels individus que hi intervenen. L'individu perfectament racional i informat, l'anomenat *homo economicus*, que solament reacciona a incentius monetaris en el seu procés d'elecció, és només una simplificació de la realitat amb la finalitat d'explicar alguns dels seus aspectes fonamentals. El comportament individual és més complex, i el regulador pot influir-hi per tal que sigui més sostenible sense fer servir incentius monetaris, preservant fins i tot la llibertat d'elecció.

Avanços recents en neurologia i psicologia social mostren regularitats en el comportament humà que poden servir de base per a un nou model de comportament que desplaça el model tradicional d'elecció racional. Els individus no solament raonen, sinó que també es guien per valors culturals i principis, com ara la reciprocitat en les interaccions. De fet, fa molt de temps que la ciència econòmica va

©Dane Andrew / ZUMA / Corbis

Arnold Schwarzenegger, governador de Califòrnia, firma una ordre per a la construcció d'una xarxa de subministrament d'hidrogen a les autopistes d'aquest estat nord-americà. Universitat de Califòrnia, abril de 2004.

reconèixer que la destrucció d'un recurs natural pot ser perfectament racional². L'objectiu de les polítiques mediambientals ha d'anar, doncs, més enllà del disseny d'incentius monetaris per influir en el component racional dels individus i endinsar-se en els mecanismes que transmeten els patrons de comportament en una societat. La correcció d'externalitats amb mecanismes de mercat és important en molts casos, com la imposició de costos a les indústries contaminants, però pot ser insuficient per encaminar el comportament dels individus cap a la sostenibilitat. Si la cultura afecta el comportament, les polítiques públiques han d'incidir sobre els patrons culturals per aconseguir un comportament cooperatiu envers la sostenibilitat.

De fet, l'abundant literatura sobre economia experimental mostra que la imposició d'incentius monetaris pot tenir un efecte pervers i limitar el comportament cooperatiu. Per exemple, oferir diners per donar sang provocava un descens de les donacions³, o l'exposició a símbols de diners durant els experiments comporta que els individus destinin menys fons a fins benèfics⁴. I és que l'ésser humà té una habilitat innata per cooperar amb desconeguts, molt superior a la de la resta de primats. Durant la major part de la seva història, l'espècie humana s'ha vist obligada a cooperar en grups per sobreviure. La cooperació internacional entre cultures heterogènies és més complexa que la cooperació dins una mateixa tribu. Tanmateix, la història també mostra exemples d'èxit de la cooperació internacional, com ara el Pla Marshall o el Protocol de Montreal. De fet, en tots aquests casos es

demostra que resulta més fàcil acordar accions immediates que objectius quantitius a llarg termini, com, per exemple, els del Protocol de Kyoto. Com suggereix Schelling⁵, les accions són observables, mentre que els objectius no ho són.

El llibre *Nudge*⁶, publicat l'any passat, és una bona introducció per al públic en general a diversos aspectes del comportament humà que s'estan introduint en les ciències socials. El llibre aporta nombrosos exemples de polítiques que s'han portat –o podrien portar-se– a terme amb l'objectiu (ambiciós) de facilitar la vida del ciutadà, i fer-lo més feliç i sostenible. En el cas de la reducció d'emissions de CO₂ de vehicles, es proposa, per exemple, que sigui obligatori mostrar el factor d'emissió de cada cotxe en la publicitat (mesura que ja s'aplica tímidament a la UE), o fins i tot que sigui visible a l'exterior del cotxe. També s'ha suggerit que es valori i es publiqui a Internet l'impacte mediambiental del cicle de vida dels productes per tal que tots els consumidors potencials puguin conèixer, si ho volen, les conseqüències del seu consum. Evidentment, les polítiques que ens ajudin a conèixer les conseqüències de les nostres accions i de les dels altres no garanteixen que prenguem l'opció més sostenible en cadascuna de les nostres decisions, però sí que contribueixen a fer més conscient la societat i a facilitar comportaments cooperatius en qüestions amb conseqüències no evidents a simple vista. Com s'ha aconseguit reduir el tabaquisme en els últims anys? Augmentant el preu de les cigarretes, però també donant a conèixer els seus impactes a llarg termini.

Per combatre el canvi climàtic serà necessària una profunda implicació col·lectiva, que haurà d'estar liderada o induïda per multitud d'agents socials i polítics; la ciutadania ha de ser guiada –no manada– perquè pugui actuar amb coneixement de causa en la dura transició cap a una economia baixa en carboni. Només podrem aconseguir una societat sostenible amb la cooperació d'una gran majoria dels individus que la integrem, i per obtenir aquesta cooperació serà necessari molt més que els incentius monetaris. **M**

Notes

- 1 Els impostos de matriculació de vehicles en funció de les eficiències d'emissió poden ser entesos com a mecanismes indirectes, ja que no corregeixen directament l'externalitat augmentant el preu de la contaminació, sinó que carreguen un sobrecoast inicial als vehicles menys eficients, que contaminaran més durant la seva vida útil.
- 2 Clark, C.; Clarke, F., i Munro, G. (1979). "The optimal exhaustion of a renewable resource: problems of irreversible investment", *Econometrica*, 47.
- 3 Titmuss, R. (1971). *The gift relationship: from human blood to social policy*. Pantheon Books, Nova York.
- 4 Vohs, K.; Mead, N., i Goode, M. (2006). "The psychological consequences of money". *Science*, 314.
- 5 Schelling, T. (2002). "What makes greenhouse sense?". *Foreign Affairs*, 81.
- 6 Thaler, R., i Sunstein, C. (2008). *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth and Happiness*. Yale University Press.

La societat mira amb il·lusió les energies renovables com a solució al canvi climàtic i a la dependència del petroli i del gas natural. Les renovables poden entrar en el sistema energètic com a fonts primàries o bé tenir una aplicació en l'ús final d'energia.

El lent camí cap a les energies renovables

Text **Emilio Menéndez** Enginyer de Mines.
Departament d'Ecologia de la Universitat Autònoma de Madrid

La Comissió Europea ha consensuat que les energies renovables representin el 20% del nostre consum energètic l'any 2020; en principi, això pot semblar poca cosa si tenim en compte com evolucionarà el clima en aquest segle, però és un bon salt si reconeixem que en l'actualitat ens trobem en un 8% de participació, tant pel que fa a la mitjana europea com a les dades espanyoles. Es proposa que per a aleshores els biocombustibles líquids constitueixin un 10% dels combustibles d'automoció i transport, que s'incrementin les aplicacions de l'energia solar i de la biomassa en processos d'aportació de calor; però el gran esforç addicional és aconseguir que almenys el 40% de l'electricitat sigui d'origen renovable. Centrarem la reflexió en aquest apartat. La generació d'energia amb renovables ja suposa a Espanya el 20% del total de l'electricitat.

Els primers desenvolupaments del sistema elèctric es van fer amb una energia renovable, la hidràulica, el desplegament de la qual va presentar de vegades aspectes socials i ambientals negatius. Avui dia suposa gairebé el 10% del total de generació a Espanya i no hi ha possibilitats d'augmentar la seva presència d'una manera significativa; cal assenyalar que a escala mundial només es recupera el 30% del potencial hidràulic disponible. La qüestió del seu desplegament és aquí, i tothom en coneix alguns exemples, com ara el de la presa de les Tres Gorges a la Xina, amb la seva doble potencial repercussió: la positiva i la negativa.

Actualment l'energia que apareix com a gran opció de desenvolupament és l'eòlica, que a Espanya ja ha superat la hidràulica pel que fa a l'aportació d'electricitat. Actualment, disposem de 15.000 MW de potència instal·lada en parcs eòlics i hauríem de duplicar aquesta xifra per a l'any 2020 per arribar fins als 50.000 MW l'any 2030; per a aquesta segona data, el cotxe elèctric pot constituir una part de la mobilitat urbana i podria ser recarregat amb electricitat en bona part d'origen eòlic.

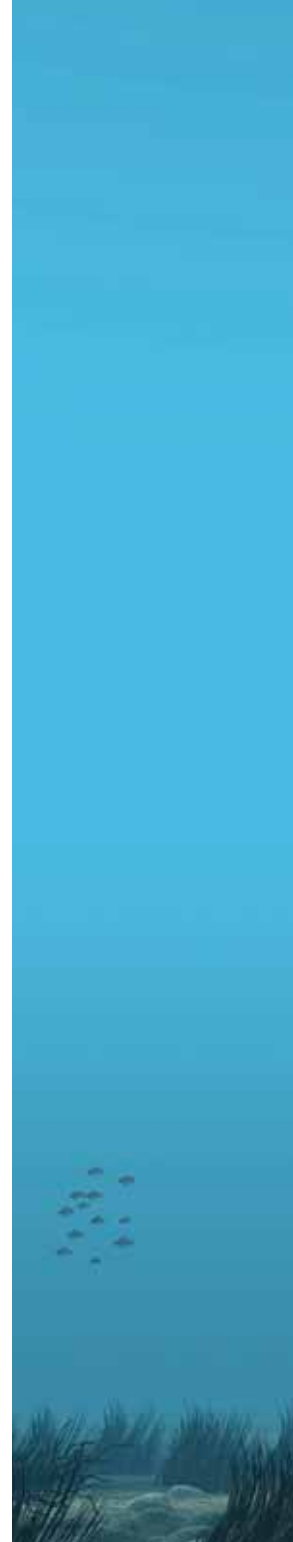
Tenir més potència eòlica implica, en primera instància,

disposar de més parcs i més aerogeneradors. Això pot ferir algunes sensibilitats, perquè –s'ha de reconèixer– existeix una agressió al paisatge. Els parcs eòlics ja s'han estès en algunes regions: Navarra, la Rioja, Galícia, Castella i Lleó i Castella-la Manxa. En d'altres, n'hi ha menys per diverses raons, com ara que el ciutadà urbà, quan surt expulsat de la seva gran metròpoli el cap de setmana, vol veure “el camp lliure de molinets”.

Una primera reflexió és que els parcs eòlics actuals estan situats on fa bon vent, i seria convenient aprofitar més aquests emplaçaments; en aquest sentit, una solució possible és retirar els aerogeneradors petits que hi són instal·lats –d'entre 0,150 i 0,660 MW de potència– i substituir-los per les màquines que avui dia són comercials –de 2 MW de potència unitària. D'aquesta manera, s'incrementaria l'actual potència instal·lada amb els mateixos parcs actuals i es podria arribar als 25.000 MW sense haver d'ocupar més terreny. Moltes d'aquestes instal·lacions ja estan amortitzades o ho estaran aviat i, per tant, no es produirà una pèrdua econòmica com a tal amb la realització d'aquest canvi, encara que sí que és veritat que es deixaria de guanyar l'ingrés que continuarien generant si es mantinguessin juntament amb noves instal·lacions; però els promotors eòlics em diuen sovint que ells no construeixen els parcs per fer-se rics, sinó per la seva vocació ambiental.

Això no obsta perquè s'hagin de buscar nous emplaçaments, com ara els marins, a algunes milles de la costa; en aquest cas, caldria evitar les incidències ambientals, com ara l'afecció de les praderies de posidònies. Calen estudis detallats de l'impacte ambiental i també cal que els projectes aconseguixin una àmplia acceptació ciutadana. Pel que fa a això, s'ha de dir que el fet de veure un molinet en el mar des de la terrassa d'un hotel –cosa que exigeix bona vista i un dia clar– ens hauria de fer pensar que és allà perquè nosaltres gastem i malbaratem molta energia.

Una altra qüestió derivada d'un desenvolupament eòlic més ampli és mantenir la xarxa elèctrica davant les

© Iberdrola

Molí de generació submarina d'electricitat, pertanyent a un projecte d'energia de les mareas desenvolupat a Escòcia i Irlanda del Nord.

oscil·lacions d'aquesta energia i davant els factors que condicionen la seva transformació. D'una banda, és convenient ampliar les xarxes de connexió –en el nostre cas, amb França– de manera que aquests possibles problemes quedin minimitzats en una xarxa més àmplia. D'altra banda, cal disposar d'una generació tèrmica de resposta ràpida, sia per mitjà de cicles combinats de gas natural sia per centrals de carbó de nou disseny; les primeres són més netes i ràpides en la seva resposta, i les segones són més segures pel que fa a la disponibilitat del recurs energètic primari, ja que no hi ha problemes amb el subministrament de carbó, però sí amb el del gas, per la qual cosa caldria disposar d'ambdues solucions simultàniament.

Més amunt ens hem referit als diners. És necessari concedir primes perquè les energies renovables entrin en el sistema elèctric, o bé s'haurien de carregar els seus costos ambientals a les energies convencionals. Les emissions de CO₂ ja tenen assignat un valor, que potser encara és baix i

que, a més, està subjecte a les oscil·lacions del mercat, però amb ell els costos de generació de l'electricitat en parcs eòlics o amb centrals de carbó són similars, cosa que ens podria fer pensar que ja no són necessàries aquestes primes que han fet multiplicar-se els parcs eòlics; és un tema de discussió i reflexió que no es pot defugir.

L'electricitat eòlica no creix en països menys desenvolupats i amb molt de vent perquè no poden pagar primes; aquest és el cas de l'Àfrica nord-occidental o del Con Sud americà. En tots dos entorns hi ha interessos socials i econòmics espanyols, i hauríem de pensar com hi col·laborem per desplegar-hi l'energia eòlica. Superar a Espanya els 50.000 MW de producció eòlica no és fàcil per raons tècniques, però sí que seria possible fer-ho en aquests països, on s'estalviarien tantes emissions de CO₂ com aquí. Ara bé, una part dels costos els hem de cobrir des d'aquí, des d'Espanya i des dels països que integrem el món desenvolupat, el comprès dins l'OCDE.

Actualment, els amants de l'eòlica parlen d'arribar a 1.000.000 MW en el món l'any 2030, xifra que suposaria un 7% de la demanda d'electricitat prevista per a aquesta data. Per què no ens plantejem el repte de quadruplicar aquesta potència instal·lada? Això seria factible i aconseguiríem situar-nos en un 30% d'electricitat renovable, que caldria connectar amb sistemes hidràulics per establir un sistema elèctric més fiable. I tornem al que dèiem al començament: hi ha rius disponibles on, òbviament, cal fer les coses ben fetes i no com es fan sempre. Hem de sentir “el vent del món”, potser escoltant, a més, aquelles veus.

L'energia solar per a la generació elèctrica és encara una solució que exigeix una inversió molt elevada; a Espanya avança perquè podem assignar-li unes primes considerables, però en els països del sud, amb sol i grans entorns, no hi ha instal·lacions perquè no disposen de recursos econòmics per donar suport a la inversió o per pagar primes. Aquí, abans de parlar de cooperació, cal parlar de recerca i desenvolupament; hauríem de disposar d'un “Programa Solar d'R+D”. Espanya ha de ser el país del sol no solament a les platges, sinó també als centres de recerca i a les empreses. Les energies renovables suposen uns 100.000 llocs de treball a Espanya, 20.000 dels quals corresponen a activitats relacionades amb l'energia solar; ja hem recorregut un bon tros del bon camí.

A Europa, Espanya inclosa, potser arribarem al 40% d'electricitat renovable entre l'any 2020 i el 2030, però no es podrà aconseguir a escala mundial; ara bé, a efectes ambientals, convindria més assolir un 30% d'electricitat en tot el món l'any 2030 que no pas arribar al 40% només a Europa l'any 2020, sense tenir en compte el 25% que proposa el president Obama per als Estats Units.

La “nova era”, la que volem dibuixar, exigeix cooperació ara, encara que això sigui més fàcil de dir que de fer. El canvi climàtic és un problema global i les solucions han de ser globals, evidentment complint la nostra part.

Ciutats, energia i canvi climàtic

Adaptar-se al nou medi

Suposant fins i tot que tinguem èxit a establir les emissions de gasos d'efecte d'hivernacle, es produiran canvis considerables en el clima mundial durant la resta del segle i encara més enllà. Cal que desenvolupem polítiques per adaptar-nos a aquest canvi.

Canvi climàtic: un repte i una oportunitat

Text **Anil Markandya**
Centre Basc per al Canvi Climàtic

Es parla molt de “l'escalfament global” i de com ens afectarà a tots, de com és provocat pels anomenats gasos d'efecte d'hivernacle, que són (majoritàriament) producte de les activitats humanes, i de com hem de prendre mesures per reduir aquests gasos si volem contenir l'expansió d'aquest escalfament global.

S'ha de perdonar el ciutadà honest que, enfrontat al creixent nombre d'articles i discussions sobre aquest tema, tot i que està preocupat pel tema, no sap què hi pot fer. Crec que tots tenim raó de sentir-nos preocupats pel fenomen popularment conegut com a escalfament global, però que, per ser més precisos, hauríem d'anomenar canvi climàtic (perquè es tracta d'alguna cosa més que un simple augment de les temperatures i, de fet, ni tan sols estem segurs que totes les regions experimentaràn un augment de les temperatures i fins i tot, sota algunes circumstàncies, podem experimentar-ne un refredament). Quant a les accions a emprendre, crec que es poden donar consells raonables a individus i governs.

Considerem primer les raons per estar preocupats. La millor forma de resumir-les és assenyalant que el nostre planeta no havia patit mai un “experiment” com el que estem presenciant ara, en què l'emissió continuada de gasos d'efecte d'hivernacle (principalment CO₂, però també metà, òxids nítrics i alguns altres) està contribuint a la seva creixent concentració. S'espera que aquesta situació farà augmentar les temperatures mitjanes globals, cosa que farà pujar el nivell del mar en fondre's els casquets polars. Els científics també prediuen que els canvis en la concentració de gasos d'efecte d'hivernacle tindran conseqüències molt més àmplies, com ara sequeres en algunes regions i inundacions en d'altres. S'accepta de forma generalitzada que aquests esdeveniments tindran lloc, però el problema és que ens enfrontem a grans incerteses pel que fa a les dimensions dels seus efectes. I això no és tot: tenim menys capacitat per predir el que s'esdevindrà en l'àmbit local –per exemple, en una regió com Catalunya– que per realitzar projeccions en l'àmbit global. Podem fer-nos una idea de fins a on

arriba la nostra incertesa sobre l'impacte de l'augment de la concentració de gasos d'efecte d'hivernacle considerant només el rang de les conseqüències possibles que resultarien de doblar-la. La concentració actual es troba a un nivell d'unes 350 parts per milió (ppm). Si no prenem mesures per reduir les emissions dels gasos més rellevants, es duplicaran abans del final d'aquest segle. Amb un augment d'aquesta índole, l'increment de la temperatura mitjana global pot situar-se entre 2 i 4,5°C; amb una estimació optimista en 3°C, i amb tota probabilitat no estarà per sota d'1,5°C. Tanmateix, no es poden excloure valors substancialment superiors a 4,5°C.

El Grup Internacional sobre Canvi Climàtic (IPCC, per les sigles angleses, la institució científica de més autoritat en la recerca sobre el clima) estima que existeix una probabilitat del 17% que S sigui substancialment superior a 4,5°C. I basant-se en el seguiment de la distribució dels possibles canvis, existeix una probabilitat del 2% que S sigui superior a 8°C. Un increment com aquest fa desenes de milions d'anys que no s'ha produït i implicarà un desastre per al planeta.

Aquesta incertesa és el que fa més necessari passar a l'acció. No podem córrer el risc de llegar a les futures generacions (començant pels nostres néts) un món que pot estar seriosament danyat. Afortunadament, podem emprendre algunes accions per evitar aquest risc. Les recerques recents mostren que si les concentracions s'estabilitzen al voltant de 550 ppm, és improbable que l'esperat augment de la temperatura sigui superior als 3°C. I encara que això no elimini completament la possibilitat d'un augment molt més important, la redueix de manera considerable. Ara bé, per aconseguir una estabilització d'aquests valors, les emissions de gasos han d'arribar al seu zenit el 2020 i després han de començar a caure fins a un nivell un 10% inferior a l'actual. És importantíssim assolir aquest objectiu. Si, en general, dividim el món entre països desenvolupats i països en via de desenvolupament, les emissions d'aquests últims creixen més ràpidament que les dels primers, el quals, en la seva

“ Les inversions actuals en infraestructures que han de perdurar 50 anys o més s’han de fer tenint en compte els imminents canvis en temperatura, precipitacions, pujada del nivell del mar...”

defensa al·leguen, prou justificadament, que necessiten augmentar les emissions si volen assolir el mateix nivell de vida dels països desenvolupats. Cal recordar que més de 1.600 milions de persones no disposen d’electricitat en el món en desenvolupament. D’aquesta manera, si volem satisfer les seves ambicions i assolir alhora l’objectiu de no superar els 3°C d’augment de la temperatura mitjana global, els països desenvolupats han de retallar les emissions en un 60-80% fins al 2050 en funció dels nivells de 1990. Al mateix temps, els països en via de desenvolupament (especialment els de creixement ràpid, com ara la Xina, l’Índia i el Brasil) també han de començar a emprendre accions per controlar les emissions, de manera que el seu total no superi el 2050 els nivells d’ara.

Es pot aconseguir? Es tracta d’un repte en molts aspectes. La primera qüestió –i la més important– que ens hem de plantejar és si aquestes retallades de les emissions es poden aconseguir a un cost raonable, on “raonable” es pot interpretar com un cost que la societat està disposada a pagar. Aquí la resposta és prou positiva. La majoria dels estudis mostren que aquest objectiu es pot assolir amb un cost del 0,5% al 2,0% del PIB el 2050. Però no hem de subestimar la tasca que s’ha de portar a terme, perquè implica, ni més ni menys, que una transició completa de l’energia que es fa servir, d’una economia basada en el combustible fòssil a una altra que depengui substancialment de fonts renovables. Evidentment, continuarem emprant combustibles fòssils durant un temps, però cal que es faci d’una manera més eficient que ara. Cal emprendre accions en molts fronts, que van des de l’augment de l’eficiència energètica de les tecnologies actuals fins a l’adopció de tecnologies noves i millorades que facin servir energia eòlica, solar, hídrica, etc. I, més tard, tecnologies basades en l’hidrogen i la fusió. També farà un paper important la gestió dels ecosistemes que emmagatzemen carboni per tal que se’n perdi menys per la desforestació i les pràctiques agrícoles que no són sensibles a la gestió del carboni.

Però el fet que encara sigui possible fer-hi alguna cosa des del punt de vista tècnic i econòmic no significa que s’adoptin les mesures necessàries perquè es faci. En economies modernes i sofisticades com la nostra, els grups produeixen i fan servir diferents tecnologies i són responsables de la forma com s’exploten els ecosistemes, de manera que cal donar-los indicacions adients perquè desenvolupin tecnologies i canviïn les existents. És aquí on s’uneix la ciència de l’economia amb l’enginyeria o gestió dels ecosistemes. En un marc interdisciplinari, necessitem estudiar com dissenyar els instru-

ments adequats. En l’actualitat es posa un considerable èmfasi en les opcions “basades en el mercat”, com ara el permís per comerciar amb els drets d’emissió dels gasos d’efecte d’hivernacle. L’incentiu per adoptar tecnologies baixes en carboni es crea mitjançant la limitació del nombre de drets que s’emeten, i el comerç garanteix que la reducció general d’emissions es realitza al menor cost possible. Una altra opció és aplicar un impost del “carboni”, mesura que ha estat adoptada per alguns països. Altres instruments polítics inclouen subsidis als desenvolupadors i usuaris de tecnologies baixes en carboni, de paràmetres d’eficiència en el disseny d’edificis, etc. Aquests instruments, que ofereixen unes oportunitats boníssimes per als qui saben treure’n profit, van des d’inversions en el desenvolupament de tecnologies renovables fins al descobriment de formes de fer diners en el mercat d’intercanvi d’emissions, passant per la creació de nous productes destinats als consumidors que són conscients de la seva “empremta de carboni”.

L’altre repte que cal superar per arribar a la meta és un acord internacional, que es persegueix principalment per mitjà de la Convenció Marc sobre el Canvi Climàtic de Nacions Unides (UNFCCC, segons les sigles angleses). L’actual acord (el Protocol de Kyoto) finalitza el 2012 i s’està perseguint activament la signatura d’un nou tractat. És per això que la reunió d’enguany a Copenhaguen constitueix un esdeveniment fonamental per aconseguir-lo. Dos dels objectius més importants que hauria d’assolir qualsevol nou acord són assolir la inclusió dels Estats Units i el compromís dels països en desenvolupament per establir alguns límits a les seves emissions.

Fins ara, la discussió se centrava en les mesures per reduir els gasos d’efecte d’hivernacle, la qual cosa, en els debats sobre el clima, rep el nom de mitigació. Però, encara que s’assoleixi l’objectiu de l’estabilització de les emissions en 550 ppm, es produiran considerables canvis del clima mundial durant la resta d’aquest segle i encara més enllà. Per aquesta raó és essencial desenvolupar polítiques per adaptar-nos a aquest canvi. Aquest canvi presenta múltiples vessants. Les inversions actuals en infraestructures que han de perdurar durant cinquanta anys o més s’han de fer tenint en compte els imminents canvis en el clima: temperatura, precipitacions, etc. Les regions amb perill d’inundacions com a resultat de l’elevació del nivell del mar i d’un augment de les precipitacions han de ser desenvolupades i protegides adequadament tenint presents aquestes circumstàncies. És possible que augmenti la incidència d’algunes malalties pel fet que les condicions ambientals afavoreixin alguns vectors

© Theo Allofs / Corbis

Llera d'un llac assecat al desert de Namíbia. A les pàgines anteriors, la glacera Triftgletscher, als Alps suïssos, en dues imatges preses els mesos d'agost de 2002 i 2003, que en revelen un clar retrocés.

transmissors d'infeccions i quan sovintegin els fenòmens extrems, com ara l'onada de calor del 2003; per tant, és essencial actuar per protegir els ciutadans d'aquest tipus d'impactes. Finalment, també es poden produir canvis en l'agricultura, quan la sequera dificulti alguns cultius i n'afavoreixi el creixement d'altres. Tot això exigeix recerques basades en les polítiques aplicables per minimitzar l'impacte negatiu del clima sobre les persones i la societat.

Com ha mostrat aquest article, existeix una important agenda de recerca associada al canvi climàtic. En primer lloc, la recerca ha d'ampliar el nostre coneixement sobre les causes i les conseqüències del canvi per tal de fer una planificació partint d'un ventall de possibilitats més reduït. En segon lloc, hi ha la recerca per al desenvolupament de noves tecnologies que dirigeixin les nostres economies cap a una base baixa en carboni (o, fins i tot, lliure de carboni). En tercer lloc, necessitem saber quins són els instruments amb un millor resultat per proporcionar els incentius més ajustats pel que fa al cost i més equitatius per portar a terme aquest moviment. En quart lloc, existeix un programa de recerca principal per concebre els acords internacionals que siguin acceptables per totes les parts i que siguin verificables i estables. I, finalment, ens cal un millor coneixement dels impactes del canvi climàtic sobre els individus i la societat, perquè es puguin introduir les mesures d'adaptació correctes.

Ateses les dimensions del programa de recerca, són moltes les institucions compromeses amb aquesta tasca, com ara la que jo mateix dirigeixo. El Centre Basc per al Canvi Climàtic (BC³) va ser creat el setembre de l'any passat i se

centra principalment en els aspectes socioeconòmics i d'adaptació del canvi climàtic. Actualment estem treballant en polítiques d'adaptació de les àrees de salut i d'agricultura, en mesures per reduir les emissions procedents de la desforestació i en el disseny de polítiques de mitigació, prenent en compte les interrelacions entre els diferents sectors de l'economia. El BC³ també està activament relacionat amb institucions de l'Índia i la Xina per comprendre millor els costos del canvi climàtic en aquests països i per desenvolupar, en conseqüència, les mesures d'adaptació correctes. Finalment, el Centre treballa en la definició de les conseqüències més pròximes del canvi climàtic al País Basc i, de forma més general, a Espanya, perquè s'hi puguin introduir també les mesures d'adaptació correctes. En aquest aspecte, el nostre interès se centra en la disponibilitat canviant dels recursos hídrics.

Cap centre no pot confiar a poder enfrontar-se a tots els problemes importants del canvi climàtic i, tanmateix, és essencial que tots treballin reconeixent els esforços dels altres, intentant evitar que es dupliquin esforços i traient profit de la cooperació tant com sigui possible. Per aquesta raó, el BC³ manté relacions actives amb moltes institucions europees que treballen en temes relacionats amb el clima en altres parts d'Espanya, així com a Itàlia, Noruega i els Estats Units. Els investigadors del nostre centre estan molt motivats i convençuts d'estar treballant en un dels problemes més importants als quals s'enfronta la humanitat, amb l'esperança de poder fer una petita contribució per resoldre el problema.

Els objectius en matèria d'energies netes, lluny de ser un fre per a sortir de la crisi actual, resulten una oportunitat extraordinària. Són conegudes la meta i les etapes, però farà falta coratge i un lideratge polític decidit.

La revolució de les inversions verdes

Text **Luis Picas Asmarats** Grup Santander Asset & Capital Structuring

Hem passat de les energies verdes a l'economia verda. Al World Economic Forum, celebrat el gener del 2009 en plena crisi, es va encunyar un nou terme: *green investing*¹. Encara hi ha incerteses; me'n vénen a esment tres, que en breu quedaran esvaïdes.

La primera és el futur del Protocol de Kyoto. Quins acords s'adoptaran a Copenhaguen, a finals del 2009? No es tracta d'un punt final, sinó que obrirà una nova etapa. Enfront dels acords actuals, que conclouen el 2012, l'actual Protocol de Kyoto afavoreix respostes i mesures només a curt termini per lluitar contra el canvi climàtic. El nou acord de Copenhaguen permet respondre amb objectius estratègics a llarg termini, amb un horitzó que va fins i tot més enllà del 2020.

La segona incertesa està parcialment aclarida per l'acord de Brussel·les del 17 de desembre passat. El famós paquet d'energia i clima –els “tres 20” per a l'any 2020– conté un ambiciós compromís d'arribar a un 20% d'energia renovable en el període de 2012-2020, un repte que implicarà un fort impuls de la innovació per assolir la maduresa d'aquestes tecnologies. El que encara resta per saber és quin incentiu rebran les energies renovables. L'altra part de l'acord és aconseguir la reducció de les emissions en un 20%, que, amb l'acord de Copenhaguen, passaria a ser d'un 30%; amb uns mercats de carboni en què el sector energètic acudirà a la subhasta de permisos.

A l'últim, ens trobem dins una conjuntura econòmica complexa de manca de liquiditat i crisi financera. En aquest context, ens enfrontem a ambiciosos objectius ambientals en matèria de canvi climàtic. Quines respostes s'estan donant a aquest doble repte? Potser algunes empreses retardin certes decisions, sobretot a curt termini, per avançar cap a economies baixes en carboni. Des del punt de vista dels analistes de risc d'inversió, el canvi climàtic és un risc a llarg termini. En aquest camp podem parlar d'una revolució de les inversions².

Per primera vegada, la política energètica forma part d'un tot, juntament amb la política del clima. En aquest paquet d'energia i clima, les energies renovables tindran un paper extraordinari. Els objectius en matèria d'energies netes, lluny de frenar la sortida de la crisi actual, es revelen com una oportunitat extraordinària.

Sabem quina és la meta, fins i tot les etapes, però ens caldrà coratge i un lideratge polític decidit per esvaïr les incerteses i poder establir quina és la ruta més adient per arribar a la meta.

Existeixen incentius per al desenvolupament d'energies renovables també en països en desenvolupament. La reducció d'emissions que s'aconsegueixi en aquests països gràcies als projectes basats en energies renovables es pot computar com a reducció addicional per als països desenvolupats que els hagin promogut. Ens referim als mecanismes de desenvolupament net (MDN), que generen certificats de reducció d'emissions (CRE) que poden cobrir les necessitats de drets d'emissió assignats per la Unió Europea en països desenvolupats. Aquí podem veure com els països emergents (Brasil, Mèxic, Xile, Índia, Xina, etc.) tenen un enorme potencial per desenvolupar energies renovables.

Aquests projectes afavoreixen, d'una banda, la transferència tecnològica a països en desenvolupament i, de l'altra, el finançament mateix dels projectes. La crisi actual està fent que la demanda de certificats de compliment disminueixi i que el preu dels certificats sigui menys atractiu.

Els acords de Copenhaguen seran clau per millorar els esquemes actuals de finançament. Podem passar de promoure parcs eòlics a dissenyar polítiques energètiques en què es desenvolupin programes d'energies renovables: els anomenats MDN programàtics; és a dir, impulsar una innovació que passi a economies d'escala.

Pel que fa al futur de les energies renovables a Espanya, la meua visió és positiva, però hem d'aprendre del camí que ja hem fet i de les experiències, especialment de les viscudes amb els parcs eòlics el 2007 i amb les plantes solars fotovoltaïques el 2008, impulsades pel Reial decret 661/2007 de la Comissió Nacional d'Energia.

Quins beneficis generen les energies renovables? En general, són diversos. Tenen beneficis mediambientals perquè, com que redueixen les emissions de gasos que provoquen el canvi climàtic, també eviten riscos financers i d'inversió³.

© Amit Bhargava / Corbis

Camperols en un carro de bous travessant el parc eòlic que l'empresa Suzlon Energy Limited té a Dhule, Índia. Format per vuit-centes turbines que produeixen més de 1.000 MW d'electricitat, aquest parc és el més gran d'Àsia.

Tenen, a més, altres beneficis: afavoreixen l'autonomia energètica, redueixen la dependència de combustibles fòssils i milloren la balança de pagaments. Així mateix, tenen efectes sobre la competitivitat, el desenvolupament d'una economia innovadora, amb un alt valor afegit en coneixement, que genera treball de qualitat. I indirectament tenen els efectes d'una economia baixa en carboni.

Quins aspectes són clau per al desenvolupament de les energies renovables? El desenvolupament econòmic del país haurà de permetre que es pugui assumir el cost del pagament de la prima a les instal·lacions generadores d'energia renovable, inclòs dins el règim especial (prima que reben sobre la tarifa elèctrica les empreses que generen electricitat a partir d'energies renovables).

La disponibilitat del recurs (vent, sol, biomassa, etc.) s'haurà d'aprofitar allà on sigui. Per a un recurs com el vent, no hauríem d'establir límits. En canvi, el sol és un recurs més repartit i sí que convindria establir-n'hi. Tampoc no és gaire justificable fixar una reserva de quotes per a algunes comunitats autònomes i per a d'altres no, llevat que es tracti d'illes on la l'autosuficiència energètica sigui un objectiu més important.

Els tràmits per a l'autorització i les llicències no es poden demorar durant anys, si considerem que és un dels sectors que generen més ocupació; per tant, s'hauran d'articular mecanismes àgils i arbitrar conflictes.

Una xarxa elèctrica sòlida, interconnectada i convenientment estesa pel territori espanyol millora el subministrament. La REE ha creat un centre de control per a una millor gestió de l'energia renovable abocada a la xarxa. Es poden desenvolupar xarxes intel·ligents, bidireccionals...; queda molt per fer.

En els darrers temps, ens hem trobat amb una certa indefinició del marc regulador. Quan s'ha anunciat que el sistema

de primes es veuria modificat, la incertesa generada ha provocat una presentació massiva de projectes amb inversions que, en comptes d'afavorir un desenvolupament ordenat del sector, la innovació i la millora de la seva competitivitat, ha tingut efectes distorsionadors.

Com s'ha de resoldre el dèficit de la tarifa? El 2008 el dèficit va arribar, amb el que tenia acumulat, als 5.000 milions. A l'hora de treure costos de la tarifa no es pot començar per la prima a les renovables. El model retributiu *feed in tariff* (incloure la prima en la tarifa de l'energia) s'ha mostrat encertat a Espanya perquè, en trobar-nos en un escenari retributiu clar, s'ha facilitat el finançament dels projectes.

Les energies renovables no són tecnologies madures, les inversions no poden deslligar-se de la seva innovació, cosa que significa que s'han de dissenyar plans d'R+D a llarg termini. És imprescindible que els projectes d'energia renovable siguin intensius en capital, per donar seguretat als promotors privats sobre els futurs ingressos de les seves apostes estratègiques.

De totes maneres, cal estar alerta i encertar en les primes, perquè, si ens equivoquem per excés –que potser és el que ha passat amb l'energia solar fotovoltaica–, tindrà lloc una inversió tan accelerada per part dels inversors privats que impedirà que la tecnologia evolucioni i aconsegueixi el seu objectiu final: major eficiència, reducció de costos i progrés cap a economies descarbonitzades. **M**

Notes

- 1 World Economic Forum (2009). *Green Investing. Towards a Clean Energy Infrastructure*. Davos.
- 2 Investor Network on Climate Risk són iniciatives d'inversors de risc de carboni. El primer informe d'Espanya del Carbon Disclosure Project, una altra iniciativa, permet integrar empreses estratègiques en canvi climàtic.
- 3 KPMG (2008). *Climate Changes Your Business. KPMG's review of the business risks and economic impact at sector level*. Londres.

El nivell global mitjà del mar ha pujat entre uns deu i uns vint centímetres al llarg del segle passat. S'espera que en el futur l'elevació es produeixi a un ritme molt més ràpid que en el passat recent.

La intrusió d'aigua marina a les ciutats costaneres

Text **Hany F. Abd-Elhamid** y **Akbar A. Javadi** Grup de Geometria Computacional. Escola d'Enginyeria, Informàtica i Matemàtiques. Universitat d'Exeter (Regne Unit)

La intrusió d'aigua salada és un problema important en les regions costaneres d'arreu del món perquè amenaça la salut i possiblement la vida de moltes persones que hi viuen. Augmenta la salinitat de les aigües subterrànies i les fa inadequades per a l'ús humà. La salinització de les aigües subterrànies es considera una categoria especial de pol·lució que amenaça els recursos aquífers subterranis perquè quan es barreja una petita quantitat d'aigua salada amb l'aigua subterrània, l'aigua potable deixa de ser-ho i pot comportar l'abandonament del subministrament d'aigua potable. Ateses les elevades taxes de creixement de la població en les regions costaneres, on viuen prop de les dues tercers parts de la població mundial, l'increment de les demandes d'aigua ha generat una extracció excessiva dels aquífers, fet que ha facilitat la migració d'aigua salada cap als aquífers. En les àrees costaneres, aquests es troben en contacte hidràulic amb el mar i, en condicions normals, l'aigua dolça flueix cap al mar. Tanmateix, una sobreextracció pot provocar una inversió del flux de les aigües subterrànies des del mar cap a l'interior i propiciar la intrusió d'aigua salada. I encara més, l'elevació dels nivells del mar accelera la intrusió de l'aigua salada en els aquífers, la qual cosa encara reduirà més els recursos d'aigua dolça subterrània. Amb l'impacte de la pujada del nivell del mar, combinat amb la sobreextracció, el problema esdevé més seriós i exigeix mesures pràctiques per protegir de la pol·lució els recursos hídrics disponibles.

Però la intrusió d'aigua salada suposa una limitació encara més gran de l'ús dels recursos hídrics subterranis, que proporcionen un terç del total d'aigua potable. Una de les preocupacions primordials pel que fa als aquífers costaners és la intrusió d'aigua salada en l'aigua dolça deguda a una extracció excessiva d'aigües subterrànies. La intrusió d'aigua salada es considera un dels principals processos responsables de la degradació de la qualitat de l'aigua, perquè eleva la salinitat a nivells que excedeixen els límits

acceptables per a l'aigua de boca i de reg. Per això, la intrusió d'aigua salada s'ha de prevenir, o almenys controlar, per protegir els recursos hídrics subterranis. El control es pot aconseguir mantenint un equilibri apropiat entre l'aigua que es bombeja de l'aquífer i la quantitat total d'aigua que s'hi aporta. La pujada del nivell del mar també amenaça l'emmagatzematge d'aigua subterrània en els aquífers costaners perquè suposa una pressió addicional en la desembocadura marina que ajuda l'aigua salada a desplaçar-se cap a l'aquífer. L'augment del nivell del mar traslladarà la zona de barreja més cap a l'interior. Els pous d'extracció que es localitzen sobre aigua dolça subterrània es trobaran, doncs, sobre aigua salina i, en conseqüència, les taxes d'extracció d'aquests pous es veuran reduïdes o fins i tot obligaran al seu abandonament. Es considera que aquest és un dels efectes més greus de la pujada del nivell del mar sobre la intrusió d'aigua salada. A més, les collites patiran danys provocats per la salinització del sòl, amb efectes econòmics molt importants.

El canvi climàtic és el resultat d'activitats naturals i/o humanes. La temperatura mitjana del globus ha canviat durant el segle passat per l'increment de les concentracions de gasos d'efecte d'hivernacle, principalment diòxid de carboni (CO₂), òxid nítrós (N₂O) i metà (CH₄). Els gasos d'efecte d'hivernacle permeten que la radiació solar travessi l'atmosfera cap a la superfície terrestre, però intercepten i emmagatzemen la radiació infraroja emesa des de la superfície de la Terra, fet que provoca l'escalfament de l'atmosfera. Aquest fenomen es coneix com a escalfament global i es considera la causa del canvi climàtic. L'increment de la concentració dels gasos d'efecte d'hivernacle anirà associat a l'augment de la temperatura mitjana global, que es preveu més elevada per a finals d'aquest segle. Per tant, s'ha de controlar l'increment dels gasos d'efecte d'hivernacle per protegir la Terra i els seus habitants d'aquests canvis tan importants. El canvi climàtic provoca l'augment global dels

nivells del mar, fet que, al seu torn, té un efecte directe sobre la intrusió de l'aigua salada. L'augment de la temperatura global escalfarà la superfície de la Terra, dels oceans i dels mars. Aquest escalfament provocarà el descens de la pressió atmosfèrica, la qual cosa suposarà al seu torn un augment del nivell de l'aigua dels oceans i dels mars. La pujada del nivell de l'aigua es produirà per diferents raons, que inclouen l'expansió tèrmica dels oceans i dels mars i la fusió de les glaceres, les neus perpètuas i les plaques de gel. El canvi climàtic ja ha causat canvis en el nivell del mar durant les últimes dècades. El nivell global mitjà del mar ha pujat entre uns deu i uns vint centímetres al llarg del segle passat, d'acord amb les estimacions del Grup Intergovernamental d'Experts sobre el Canvi Climàtic (Intergovernmental Panel of Climate Change, IPCC, 1996). S'espera que en el futur la pujada del nivell del mar es produeixi a un ritme molt més ràpid que el del passat recent; l'augment del nivell del mar per als propers cent anys se situa entre els vint i els vuitanta-vuit centímetres (IPCC, 2001).

La pujada del nivell del mar té molts efectes a llarg termini sobre les regions costaneres, com ara l'augment de l'erosió costanera i la intrusió d'aigua del mar. L'erosió costanera pot comportar la immersió parcial o total d'algunes ciutats

costaneres que es troben en un nivell molt baix. S'han de tenir molt presents i s'han de controlar els efectes del canvi climàtic i de la pujada del nivell del mar en la intrusió d'aigua salada a llarg termini perquè una elevació d'uns quants centímetres del nivell de mar pot tenir greus efectes sobre la intrusió d'aigua salada i empènyer la zona de transició més cap al interior. A diferents indrets del món s'han portat a terme algunes recerques per estudiar els possibles efectes del canvi climàtic i de la pujada del nivell del mar sobre la intrusió d'aigua salada. Per exemple, les recerques han demostrat que a l'aqüífer del Delta, a Egipte, la intrusió d'aigua salada és molt sensible al canvi climàtic i a l'elevació del nivell del mar. Es considera que algunes ciutats costaneres poden quedar submergides i que l'aigua salada pot penetrar uns nou quilòmetres en el Delta a finals d'aquest segle a causa de l'augment del nivell del mar previst per al mar Mediterrani. La intrusió d'aigua salada també té greus efectes en les ciutats costaneres perquè provoca la contaminació i la disminució de les aigües subterrànies. Per exemple, a la franja de Gaza la principal font d'aigua és subterrània i la taxa de creixement de la població és massa elevada. Això ha provocat una sobreextracció de l'aqüífer que ha desembocat en un augment espectacular de la intrusió d'aigua salada.

Conreus d'arròs a la zona del Port dels Alfacs, al Delta de l'Ebre.

A la pàgina següent, nens palestins proveïnt-se d'aigua al camp de refugiats de Khan Kunis, al nord de la Franja de Gaza; treballs agrícoles al Delta del Nil, i un camperol de Bangla Desh protegint el seu arrossar de la invasió de l'aigua salada i de les riudades del desgel de l'Himàlaia.

© Mohammed Saber / EPA / Corbis

© Ian Berry / Magnum Photos / Contacto

© Orjan F. Ellingvag / Dagens Naringsliv / Corbis

“Una elevació del mar de pocs centímetres pot tenir grans efectes sobre la intrusió d'aigua salada. L'erosió costanera pot conduir a la immersió parcial o total d'algunes ciutats”.

Amb el creixement continu de la població i la sobreextracció, es preveu que durant la pròxima dècada l'aqüífer estigui completament contaminat per l'aigua salada i els habitants de la zona hauran de trobar noves fonts d'aigua. En conseqüència, el control de la intrusió d'aigua salada és essencial en aquestes àrees per protegir les aigües subterrànies. Altres països mediterranis també tenen els mateixos problemes d'elevació del nivell del mar i d'intrusió d'aigua salada, com ara Líbia, Espanya i Itàlia.

Es poden plantejar una sèrie de solucions per pal·liar aquests problemes. Per exemple, per reduir l'erosió costanera que habitualment està causada per les onades i accelera el creixement del nivell del mar, es poden fer servir una sèrie de mètodes, com ara la construcció d'esculleres allunyades de la costa que ajuden a reduir la força de les onades. Per contenir l'augment previsible del nivell del mar, es poden erigir, a més, algunes estructures, com ara dics, murs de contenció, espigons i preses; així mateix, es pot reduir l'extracció dels aqüífers, traslladar els pous més cap a l'interior, utilitzar barreres superficials per prevenir el flux d'aigua salada cap als aqüífers, augmentar la recàrrega dels aqüífers mitjançant aportacions superficials o pous d'injecció per incrementar el nivell d'aigua dolça per frenar la intrusió d'aigua salina, reduir el volum d'aigua salada, que es pot tractar i reutilitzar per a l'agricultura o per recarregar l'aqüífer per tal d'augmentar les reserves d'aigües subterrànies, o bé una combinació d'algunes d'aquestes tècniques. Per seleccionar el mètode apropiat per controlar la intrusió d'aigua salada, s'han de tenir en compte els aspectes econòmics, l'impacte ambiental i el desenvolupament sostenible dels recursos hídrics en les àrees costaneres.

La intrusió d'aigua salada és un problema molt greu i representa reptes presents i futurs per a tots els interessats en el tema. La solució d'aquest problema no és fàcil i serà necessari que moltes organitzacions d'arreu del món treballin plegades per enfrontar els desastres futurs provocats per l'augment de la concentració de gasos d'efecte d'hivernacle, l'escalfament global, el canvi climàtic, la fusió de glaceres, les neus eternes i les plaques de gel, i la pujada del nivell del mar.

© Albert Armengol

Les crisis climàtica, energètica i econòmica fan que els inversors analitzin els riscos amb més deteniment. Han aparegut noves variables que afecten els rendiments de la inversió immobiliària.

La crisi, catalitzadora de sostenibilitat urbana

Text **Mario López-Alcalá** Innovest Group

El 2008: un any que serà considerat com un punt d'inflexió. La crisi creditícia, la volatilitat en els mercats de matèries primeres i la incertesa econòmica han obligat a un replantejament a fons dels factors que es prenen en consideració en l'anàlisi i els riscos d'inversió, la gestió dels negocis i la despesa pública. Les ciutats i, en general, l'hàbitat edificat, es troba en l'epicentre d'aquest canvi. Amb la crisi creditícia actual, detonada per les hipoteques d'alt risc, es posa de manifest que les dreceres financeres a curt termini no deixen dividends positius en l'àmbit econòmic, social o ambiental a llarg termini. Les crisis climàtica i econòmica actuals han fet que els inversors analitzin els riscos d'inver-

sió amb més deteniment. Tant l'entorn regulador com els canvis en les preferències dels arrendataris¹, que ara inclouen factors de sostenibilitat, constitueixen noves variables de risc que afecten els rendiments de les inversions en béns immobles.

S'espera que les propietats sostenibles tinguin períodes més curts de desocupació, rendes més altes, una vida útil més llarga i un valor de mercat² més elevat, alhora que facilitin la creació d'economies baixes en carboni i intensitat energètica.

Com que la majoria d'actius edificats existents continuaran en ús a mitjà i llarg termini, el fet d'encarar el finança-

“La capacitat d’integrar finalitats econòmiques i ambientals fa que conflueixi la voluntat política necessària per posar en marxa el canvi necessari, fet que ofereix, al seu torn, una resposta a la crisi econòmica actual”.

ment i la remodelació d’aquests actius constituirà un punt crític del procés de desintoxicació financera. Això implica, paral·lelament, la supressió dels actius tòxics de carboni en els mercats crediticis. Addicionalment, és necessari que els drets associats a aquests actius siguin exercits i acordats d’una manera sostenible.

La relació entre les diferents parts que intervenen en el cicle de vida de l’actiu construït ha de ser dinàmica i ha d’existir un cert nivell de retroalimentació. Això s’ha d’aplicar tant a l’autoritat que estableix els codis de construcció com a qui regula els usos del sòl i fins i tot a l’usuari final de l’ambient construït³. A la ciutat de Nova York, per exemple, el codi de construcció incorpora els estàndards establerts per l’Associació Nord-americana d’Enginyers de Calefacció, Refrigeració i Aire Condicionat (ASHRAE, segons les sigles angleses) amb un retard de cinc anys de mitjana.

El dinamisme en la interacció de les parts interessades, i particularment entre l’arrendatari i la resta dels actors, defineix en última instància l’efectivitat de les pràctiques sostenibles que es pretenen portar a terme. Aquesta efectivitat ha de ser avaluada mitjançant el monitoratge periòdic de les pràctiques esmentades. La periodicitat pot venir marcada, per exemple, per l’aparició de nous estàndards tècnics emesos per grups col·legiats (com ara el cas d’ASHRAE); pel moment en què s’hagin de renovar els contractes d’arrendament, la renegociació dels quals s’haurà de fer valorant l’eficàcia de la propietat pel que fa al consum d’aigua i energia en funció dels seus elements físics i humans; o per les necessitats emergents de la societat. Tot això exigeix mantenir una evolució constant dels codis de construcció i d’urbanització, que donin a l’entorn construït el context financer i ambientalment sostenible que cal ara.

Aquesta evolució tindrà un resultat positiu en la vida útil de les estructures construïdes: l’allargarà. És a dir, disminuirà la velocitat a què un immoble esdevé obsolet, perd valor i redueix els seus rendiments financers. Però no solament l’immoble millora el seu valor, sinó també una infraestructura urbana sostenible. N’és un exemple el projecte de renovació urbana Portal Comú Kasumigaseki, a l’extrem sud del Palau Imperial a Tòquio, que aprofita la infraestructura del transport públic i integra estructures històriques a la renovació dels primers gratacels construïts a la ciutat.

Aquest resultat reforça el que la teoria proposa: un actiu amb millors nivells de rendiment i riscos atraurà més inversió i incidirà positivament en el seu preu i en el cost de capi-

tal⁴. Aquest esquema ofereix incentius addicionals perquè les parts involucrades modifiquin el seu comportament encaminant-se a adquirir aquests actius o a millorar la seva administració i operativitat. És important subratllar que, donada la relativa novetat d’aquestes propietats, ara per ara no existeix una documentació empírica abundant relativa a la diferenciació en els rendiments d’aquests actius⁵.

Nova York i Tòquio

L’aposta que fan les ciutats és més factible a llarg termini que no pas a curt termini. La paraula clau aquí és “transició”. Podríem visualitzar aquesta transició com una cursa per a la qual s’ha traçat una ruta amb punts intermedis de monitoratge dirigits cap a la consecució de la meta.

A Nova York es va establir el “plaNYC 2030” per planificar el futur de la ciutat fins al 2030⁶. Aquest pla se centra en tres àrees fonamentals: creixement de la població, infraestructura i medi ambient. El pla posa de manifest que els edificis són els responsables del 79% de les emissions de gasos d’efecte d’hivernacle (GEH) de la ciutat. És per això que la modificació dels codis de construcció per incidir en l’eficiència en l’ús d’energia és una fita en la ruta per mitigar la contribució de la ciutat al canvi climàtic. L’objectiu de reducció de GEH de la ciutat de Nova York és aconseguir rebaixar en un 30% els nivells registrats el 2005.

Als Estats Units, Nova York no ha estat l’única que, en absència de legislació nacional, ha pres la iniciativa per mitigar el canvi climàtic i adaptar-s’hi. Més de 900 ciutats de la Unió s’han adherit a l’Acord de la Conferència d’Alcaldes sobre la Protecció del Clima⁷. La meta fonamental d’aquest acord és que cada ciutat compleixi amb els objectius de reducció de GEH establerts per als Estats Units en el Protocol de Kyoto.

Encara que aquestes iniciatives són notables, les ciutats nord-americanes no són pioneres en aquesta tendència. Des de la dècada del 1990 es va formar un grup anomenat Consell Internacional per a les Iniciatives Ambientals Locals (ICLEI en anglès) que partia dels plans de l’Agenda Local 21. A aquest grup s’hi han afegit més de mil ciutats de tot el món. L’ICLEI compta amb la Campanya de Ciutats per a la Protecció del Clima⁸.

Un punt fonamental que es pot observar en aquests plans de millora urbana és que les noves tendències no solament han de servir per mantenir o millorar el medi ambient, sinó que han de ser capaces de generar desenvol-

© Guido Manuilo

Captadors tèrmics per a escalfament d'aigua en un edifici de nova construcció del carrer de Casp, a l'Eixample barceloní. A la pàgina inicial de l'article, piscina i captadors tèrmics al terrat de l'edifici del carrer de Pau Claris, 101, obra dels arquitectes Felip Pic-Aguilera i Teresa Batlle.

pament econòmic mitjançant la renovació d'edificis, infraestructura urbana, ecologia urbana, administració d'eficiència energètica, energies netes, administració d'aigua, transport, reciclatge i restauració de llocs contaminats. Aquest potencial d'integrar finalitats econòmiques i ambientals fa que les voluntats polítiques conflueixin per posar en marxa el canvi necessari, fet que suposa alhora donar una resposta a la crisi econòmica actual.

Un exemple de com es materialitza aquesta coincidència de solució financera i ambiental és la ciutat de Tòquio. L'ajuntament de la ciutat va publicar el pla anomenat "El Gran Canvi de Tòquio: Pla de 10 anys". La característica més destacada d'aquest pla és la introducció de polítiques públiques per *canviar l'estructura de la societat* per tal de disminuir el nivell d'emissions de GEH de la ciutat. Per instrumentar aquest canvi estructural de la societat, el Pla de 10 anys pretén incorporar tecnologies capdavanteres i fomentar la disminució de GEH procedents d'empreses grans, petites i mitjanes (PIME) i de les llars d'acord amb les seves possibilitats i responsabilitat. Un altre aspecte destacat és que, atès que la majoria d'edificis construïts avui seguiran existint l'any 2050, cal que siguin construïts seguint les especificacions que s'exigiran el 2050.

Finalment, Tòquio posarà en marxa un mercat d'emissions de GEH l'any 2010. S'espera que empreses grans comprin emissions de les PIME susceptibles de conservar energia i reduir els nivells de GEH. El resultat serà aconseguir reduccions de GEH al menor cost possible, alhora que s'incrementen les activitats de les PIME i les activitats ambientals⁹.

En una recent visita a Tòquio, després de conèixer "Visió Ambiental OMY: Pla de 1000 anys en el futur", em va sem-

blar evident el fet que una ciutat no pot ser sostenible només perquè els seus diferents districtes i edificis ho siguin, sinó que, a més, cal que els seus habitants apliquin en la seva pràctica quotidiana un estil de vida sostenible¹⁰. La participació d'una ciutadania conscient és fonamental per estendre un pont entre la realitat actual i una realitat sostenible. **M**

Notes

- 1 Una "elasticitat de la demanda" pel que fa a la sostenibilitat.
- 2 Innovest ha realitzat estudis comparatius entre els rendiments del mercat borsari que proveeixen les empreses de béns arrels, entre les quals Innovest ha distingit aquelles que estan per sobre de la mitjana del seu sector i aquelles que estan per sota, pel que fa a factors ambientals, socials i de governança, i ha arribat a la conclusió que els resultats de les primeres superen els de les segones. Vegeu Hartnett, B., Hall; A., "Green Real Estate: Big on Opportunity, Slow on the Uptake", Innovest, *Real Estate Sector Report*, 2008.
- 3 El 80% del consum d'electricitat al llarg de la vida d'un edifici es produeix mentre està operatiu, i la resta, durant la construcció i demolició.
- 4 Vegeu Ito, M., "A note on Environmental Value Added for Real Estate", 2005, for the 10th Anniversary memorable article for the Tokyo Association of Real Estate Appraisers, Sumitomo Bank in Tokyo.
- 5 Existeixen, tanmateix, estudis relatius als rendiments que proporcionen el cost addicional de construir un edifici verd en comparació amb un edifici tradicional; vegeu, per exemple, Ross, B.; López-Alcalá, M.; Small, A.: "Modeling the Private Financial Returns from Green Building Investments", 2007, *Journal of Green Building*, vol. 2, núm. 1, hivern de 2007. També existeixen diferents estudis que mostren diferències en rendes per peu quadrat, taxes d'ocupació i preu de venda per peu quadrat entre edificis verds i edificis convencionals; vegeu, per exemple, *Commercial Real Estate and the Environment*, 2008, CoStar Group.
- 6 El plaNYC va ser presentat el Dia de la Terra 2007.
- 7 Vegeu: <http://www.usmayors.org/climateprotection/>.
- 8 Vegeu: <http://www.iclei.org/>.
- 9 Vegeu: <http://www.metro.tokyo.jp> i <http://www.japanfs.org>.
- 10 OMY són les inicials del conjunt de demarcacions que conformen l'àrea de negocis de Tòquio i comprèn els districtes d'Otemachi, Marunouchi i Yurakucho.

Cal repensar les ciutats per fer possible el seu desenvolupament des del compromís amb la sostenibilitat. La millor estratègia per combatre la crisi climàtica és la integració de recursos i polítiques, la constància i la participació.

Preservar la biodiversitat, també a la ciutat

Text **Miquel Trepà i Celis** Director del Zoo de Barcelona

Les zebres que viuen a la sabana africana tenen un vestit divertit. Això és el que diuen les meves filles petites, que ho perceben, encara, com el resultat atzarós i casual de la natura. Podem trobar diferents respostes que expliquin que la natura els hagi proporcionat un disseny tan original: forma de camuflatge, mecanisme relacional... o senzillament capritx de la natura? Res no és, a la natura, casual. La combinació que tenen les zebres de cabell negre i blanc, constitueix una de les adaptacions més ecoeficients, diríem avui, que ha fet la mateixa natura. Gràcies a aquesta disposició de ratlles blanques i negres, que afavoreixen la seva regulació tèrmica, les zebres s'han adaptat de forma òptima a les altes temperatures del seu hàbitat.

Aquest disseny d'eficiència que la natura va proporcionar a la zebra va tenir lloc en una adaptació progressiva. Canvis que van durar milers d'anys. El canvi és una constant del nostre planeta. Al llarg del temps s'han succeït molts canvis i en seguiran succeïnt, ja que és un fenomen determinant en l'evolució de la Terra. En els darrers anys, però, aquest gran dinamisme s'ha agreujat per un canvi global molt més important caracteritzat per la rapidesa i l'acceleració d'aquesta transformació i pel fet que l'home en sigui el principal responsable.

La biodiversitat disposa d'una capacitat reduïda per adaptar-se a canvis abruptes com els que tindran lloc les properes dècades. En aquest context, la humanitat ha d'assumir compromisos per a la preservació de la biodiversitat.

Podem obtenir molts ensenyaments de la zebra i la seva evolució. Són lliçons que necessitem aprendre per reduir la vulnerabilitat del nostre planeta i afavorir la seva adaptació als nous fenòmens.

Les ciutats són un sistema en expansió tant per la seva creixent concentració de població com per l'ocupació territorial que generen. A principis del segle XIX, únicament el 3% de la població mundial vivia en zones urbanes; a hores d'ara, aquest percentatge se situa per damunt del 50%. Les ciutats constitueixen un problema per al medi ambient com a conseqüència del model urbà adoptat. Són moltes les repercussions mediambientals que els sistemes urbans generen

sobre els sistemes rurals i naturals. El consum de recursos no renovables, el balanç energètic –el més important per la seva incidència en el canvi climàtic–, el tractament dels recursos hidrològics, el tractament i l'eliminació dels residus urbans, la contaminació atmosfèrica, el soroll, etc.

Paradoxalment, però, la solució de molts d'aquests problemes es troba a les ciutats, en les polítiques mediambientals locals i regionals i en les noves actituds a assumir pels poders públics i els residents a les grans metròpolis. Cal, doncs, repensar les ciutats per tal de fer possible la seva competitivitat i desenvolupament des d'un compromís ferm i decidit amb la sostenibilitat. La millor estratègia per combatre la crisi climàtica és la integració de recursos i de polítiques, la constància i la participació. L'escala en què millor es pot gestionar aquest enfocament complex és la local¹.

Barcelona està fortament compromesa amb la sostenibilitat. El conjunt d'espais naturals i seminaturals pròxims o integrats en el seu àmbit esdevé una gran oportunitat per a la divulgació, la conscienciació i la preservació de la biodiversitat existent en els ecosistemes propis de la matriu territorial on la ciutat s'estableix. A més, la concentració de població de la ciutat de Barcelona, així com la seva rellevància en l'àmbit mediterrani -del qual assumeix la capitalitat-, europeu i mundial, li atorguen un potencial didàctic que va més enllà de la divulgació dels valors naturals del seu entorn propi.

La zona mediterrània és una de les més vulnerables als efectes del canvi global, especialment la primera línia de costa. Sense catastrofismes, l'amenaça és ja prou seriosa, va molt més enllà de mutacions de temperatura, augments del nivell del mar i pèrdues de biodiversitat, per esmentar-ne algunes, i reclama atenció des de la perspectiva de la governabilitat², atenent als enormes efectes econòmics i de seguretat associats a desastres climàtics i a nous fenòmens migratoris, i a la possible generació de conflictes derivats de la necessitat d'accedir a recursos bàsics, aigua, conreus, pesqueries... Es tracta, doncs, de treballar coordinadament per preparar-nos per a aquestes noves situacions i contribuir, per tant, a l'estabilitat geopolítica i al manteniment de la pau. La Unió per a la

© Pere Virgili

Zona on es situarà el nou Zoo Marí de Barcelona, entre el Fòrum i la platja de la Nova Mar Bella.

Mediterrània, amb seu a Barcelona, assumeix en aquest àmbit una gran responsabilitat.

En aquest context, el nou Zoo de Barcelona pot contribuir de forma rellevant a consolidar l'estratègia de divulgació de la biodiversitat de la ciutat i a desenvolupar nous mecanismes de conscienciació envers la necessitat de la seva protecció, dotant-la d'un component més global, assumint un paper actiu de dinamització i coordinació del potencial divulgatiu i conservacionista de les institucions zoològiques de l'àrea mediterrània, que pot esdevenir una xarxa que vagi més enllà dels rols tradicionals.

Les institucions zoològiques han modificat substancialment el seu paper en els darrers anys i s'orienten de manera progressiva cap a un rol més actiu i decidit en la generació de coneixement i la recerca aplicable a la preservació dels hàbitats i les espècies amenaçades, en la sensibilització sobre la pèrdua de biodiversitat i en la implicació en programes de conservació i reintroducció d'espècies³.

Aquests objectius constitueixen avui dia la raó de ser de les institucions zoològiques, lluny del mer paper de centres d'entreteniment amb les quals sovint se les identifica. Les institucions zoològiques -més d'un miler arreu del món i amb uns 600 milions de visitants a l'any- permeten apropar les persones a les diferents dificultats i amenaces que pateixen els hàbitats de la Terra. Al mateix temps, són peces clau en l'educació ambiental, ja que a través de la interpretació i representació dels ecosistemes i gràcies a les espècies emblemàtiques, generen consciència social sobre la conservació i la preservació d'espècies amenaçades i ajuden a explicar la vulnerabilitat de la natura davant fenòmens com el canvi climàtic i els seus efectes⁴.

Així doncs, els zoològics fa temps que han deixat de ser una mera col·lecció de feres i d'exotismes. Les noves ins-

tal·lacions fan possible una representació de biomes i dels processos i les relacions que s'estableixen entre els éssers vius i el seu medi fins a esdevenir seus de coneixement i centres per a la recerca i la divulgació, així com elements clau per a l'educació i la sensibilització ciutadana.

Els zoos, com a reservoris de biodiversitat, conformen un observatori privilegiat per detectar de forma anticipada canvis sobre els ecosistemes i han d'assumir un paper creixent com a indicadors de vulnerabilitat urbana i d'adaptació al canvi climàtic a partir del seguiment i registre sistemàtic de les espècies que s'hi instal·len momentàniament o periòdica o que hi viuen de forma natural: aus, amfibis, insectes, i petits mamífers. A banda dels elements d'informació que aporta a l'estudi de la biodiversitat local, la posada en comú de dades entre els diferents centres pot afavorir el desenvolupament de projectes conjunts entre diversos punts de la ribera (corredors migratoris, habilitació de zones per niar, estudi d'espècies invasores...) amb l'objectiu de facilitar l'adopció de mesures que afrontin les noves exigències.

Davant de reptes que només es poden abordar des d'una nova escala regional, que té com a protagonista creixent una societat organitzada en ciutats, la cooperació a la Mediterrània en matèria de preservació de la biodiversitat i de lluita contra el canvi climàtic ha d'esdevenir una nova eina, en la qual integrar nous enfocaments que potenciïn la capacitat de resposta institucional i col·lectiva davant els escenaris derivats del canvi global. **M**

Notes

- 1 El Pacte d'Alcaldes de la UE per a l'eficiència energètica persegueix l'objectiu d'anar més enllà del 20% de reducció d'emissions de CO₂ en l'horitzó 2020.
- 2 Vegeu Cambio Global, CSIC 2006. Capítol 8: "El impacto social del cambio global".
- 3 Estratègia Mundial de Zoos i Aquaris per a la Conservació, WAZA 2005.
- 4 Vegeu la resolució WAZA sobre canvi climàtic 2006.

El paquet climàtic de la UE ha fet curt a l'hora d'establir compromisos i, en conseqüència, ha minat la credibilitat d'Europa pel que fa a liderar el procés del canvi climàtic. No obstant això, encara hi ha esperances d'arribar a un acord ambiciós.

La política climàtica de la UE encara es pot salvar

Texto **Monica Frassoni** Copresidenta del Grup Verd/ALE al Parlament Europeu

La tinta del paquet legislatiu de la UE sobre el clima, adoptat pel Parlament Europeu el 17 de desembre, encara no s'ha acabat d'assecar. Tanmateix, no és massa aviat per fer una avaluació del que representa per a la política climàtica de la UE. Els Verds estem molt decebuts tant pel que fa al resultat com quant al procediment innecessàriament precipitat utilitzat per assolir-lo.

La presidència francesa de la UE sens dubte volia guanyar-se els aplaudiments per haver estat capaç d'acordar el paquet climàtic. Però la seva cursa frenètica per arribar a un "acord en primera lectura" ha comportat un debilitament del paper del Parlament Europeu en el procés legislatiu. Això ha provocat al seu torn un afebliment seriós de la legislació finalment aprovada.

El paquet inclou lleis l'objectiu de les quals és implantar a la UE el compromís obligatori de reduir les emissions de gasos d'efecte d'hivernacle en un 20% fins al 2020, basant-se en els nivells del 1990. L'objectiu d'una revisió del pla sectorial d'emissions de la UE és, en particular, reduir les emissions del sector energètic i de la indústria pesant, i hi ha una legislació específica que estableix com s'han de reduir les emissions en altres sectors (com ara el del transport, els edificis i l'agricultura) en els estats membres.

La primera i més òbvia observació és que el paquet climàtic de la UE només estableix el compromís dels líders de la UE de reduir unilateralment les emissions de gasos d'efecte d'hivernacle en un 20% fins al 2020. Tanmateix, el març del 2007, els líders de la UE havien acordat que aquest objectiu s'incrementaria fins al 30% després de la conclusió favorable d'un acord internacional vinculant sobre el canvi climàtic.

Una reducció del 30% és, clarament, el mínim exigible a la UE com a part d'un acord internacional sobre el clima. Atès que l'advertència del Grup Intergovernamental d'Experts sobre el Canvi Climàtic (GIECC) de les NU que els països industrialitzats necessiten reduir les seves emissions en un 35-40% fins al 2020 (per intentar limitar l'escalfament global en dos graus) ha tingut el suport de la UE i dels seus socis

en la Convenció Marc sobre el Canvi Climàtic, la UE està obligada a continuar en aquesta línia. Atesa la significativa responsabilitat històrica d'Europa com a causant de les emissions de gasos d'efecte d'hivernacle d'origen humà, l'esforç de la Unió Europea per reduir les emissions s'ha de situar en la franja alta de l'escala (és a dir, cap al 40%).

Els Verds volíem un augment anticipat en l'objectiu de reducció d'emissions de la UE que s'apliqués automàticament i que no estigués subjecte a un altre procés legislatiu. Tanmateix, el resultat de la decisió sobre el paquet climàtic de la UE és que la caixa de Pandora es tornarà a obrir després d'un acord internacional sobre el clima a Copenhaguen el desembre del 2009, és a dir, es tornarà a produir un altre procés legislatiu ardu i divisiu.

Això ens obliga a entrar en detalls del paquet climàtic que s'ha adoptat. El resultat és clarament una ombra del que volia el Parlament Europeu.

Malgrat l'extraordinària feina de la ponent del grup dels Verds, Satu Hassi (parlamentària europea), els membres d'aquesta formació hem acabat votant contra la legislació sobre la reducció d'emissions en els sectors econòmics no emissors, és a dir, emissions del transport, els edificis, l'agricultura, etc. Mentre que el límit superior d'emissions era consistent amb els compromisos de la UE, la legislació permetrà l'externalització del 80% de l'esforç de reducció d'emissions mitjançant compensacions externes. Això significa que, en comptes d'establir mesures per a la reducció d'emissions en aquests sectors, els estats membres poden simplement complir els requisits per mitjà de la compra als països en desenvolupament de "crèdits" de projectes l'objectiu dels quals sigui la reducció de les emissions de gasos d'efecte d'hivernacle.

Això no solament és dolent per a l'economia europea, perquè retarda les inversions necessàries en tecnologies més netes i el seu allunyament de les tecnologies més contaminants, sinó perquè, de fet, implica una visió neocolonial de la política climàtica. En la pràctica, deixem que els

© Harry Gruyaert / Magnum Photos / Contacto

Fàbrica de paper a la regió belga de Valònia. Les darreres mesures legislatives de la UE retarden de fet les inversions en tecnologies netes i l'abandonament de les més contaminants.

països en via de desenvolupament netegin el desastre produït pels rics països europeus i evitem haver de fer front a l'arrel del problema mitjançant la reducció d'emissions a Europa.

La legislació sobre un pla comercial d'emissions post-2012 (ETS, per les sigles en anglès) també es va veure debilitada pels caps d'estat i de govern. Les pressions incessants i poc clares de les antiquades indústries contaminants han influït d'una manera evident en el resultat d'aquesta legislació.

Totes les evidències subratllen la necessitat d'una subhasta total d'emissions que permeti garantir que el pla funcioni mitjançant l'establiment del cost real del carboni i que no sigui només un mitjà perquè les empreses contaminants generin beneficis extraordinaris. Mentre que el sector energètic haurà d'obtenir tots els permisos d'emissió per mitjà de subhasta (amb una exempció inicial per a Europa central i oriental), els governs de la UE van cedir, malauradament, a les demandes d'altres indústries contaminants. Indústries que, malgrat ser responsables de més del 95% de les emissions no procedents del sector energètic, no hauran de cobrir la totalitat dels seus permisos mitjançant subhasta. En realitat, això ha estat un regal de Reis que recompensa les intenses pressions d'aquestes indústries.

Ara cal centrar l'atenció en la preparació de les converses sobre el clima a Copenhaguen. Com ja s'ha assenyalat, la UE haurà d'augmentar clarament l'objectiu de reducció d'emissions acordat en el paquet climàtic com a part d'un acord

internacional sobre el clima. Això haurà d'estar en línia amb les recomanacions del GIECC de les NU (d'una reducció del 25-40% fins al 2020, basada en els nivells del 1990 per als països industrialitzats), però també s'haurà d'ajustar a la responsabilitat històrica de la UE en la producció de les emissions de gasos d'efecte d'hivernacle d'origen humà.

Per tal que la UE tingui un paper efectiu en el combat contra el canvi climàtic i pugui assolir les seves metes, també s'hauran d'eliminar els principals defectes del paquet legislatiu aprovat el desembre, cosa que implica garantir la reducció d'emissions que es produeixen actualment a la UE i no solament compensar-les amb la compra de crèdits. Significa també establir dins el pla comercial d'emissions la subhasta de tots els permisos d'emissió.

La UE també haurà de tenir un paper dirigent contribuint a la resta d'aspectes d'un acord internacional sobre el clima. En un acord internacional profitós s'hauran d'incloure provisions per establir fonts de finançament independents per a la mitigació i adaptació als països en via de desenvolupament, i s'haurà d'incloure la reducció d'emissions evitant la desforestació i la degradació dels boscos en els països en desenvolupament, així com l'establiment d'acords vinculants per a la transferència de tecnologia dels països industrialitzats. Per aconseguir-lo, la UE haurà de tenir la voluntat d'establir acords significatius i vinculants sobre finançament i sobre transferència de tecnologia.

El paquet climàtic de la UE ha minat indubtablement la reputació i la credibilitat d'Europa per liderar el procés del canvi climàtic. Les converses sobre el clima de les NU a Poznan han quedat deslluïdes pel paquet climàtic de la UE, que ha fet curt quant a l'establiment de compromisos.

Tanmateix, encara queden moltes esperances d'arribar a un acord climàtic ambiciós. Sobretot pel compromís proactiu dels països en via de desenvolupament i de la Xina amb el procés de la Convenció Marc sobre el Canvi Climàtic (CMCC) de les NU. Aquests països en desenvolupament han pres el lideratge en presentar una proposta d'acord climàtic post-Kyoto i també gràcies a les accions empreses a casa seva.

També existeix un canvi obvi en la nova administració dels EUA, que segurament significarà l'esperançador final de l'obstruccionisme d'aquest país a les polítiques climàtiques internacionals. De fet, es corre realment el risc que Europa perdi la seva posició llargament reclamada de líder global contra el canvi climàtic.

No obstant això, encara no és massa tard, perquè cada vegada és més evident que el compromís total amb les polítiques climàtiques ambicioses també serà un tònic per a l'economia. Les inversions en tecnologies verdes i orientades cap al futur (tant si són energies renovables, com transports sostenibles o edificis eficients) no solament generaran ocupació i situaran les nostres economies en el camí d'un creixement econòmic més sostenible, sinó que, a més, reduiran les nostres emissions que malmeten el clima. Els Verds ja no són els únics que donen suport a aquesta posició.

Polítiques climàtiques i energètiques ambicioses constitueixen un escenari guanyador per a Europa. Ara és el moment de plantejar aquestes polítiques. **M**

Els països més vulnerables als impactes del canvi climàtic són els més vulnerables a qualsevol tipus de canvi en les condicions de partida. L'aplicació de polítiques de desenvolupament sembla la millor forma d'encarar la seva adaptació.

El desenvolupament net a l'Amèrica Llatina

Text **Leónidas Osvaldo Girardín** Director del Programa de Medi Ambient i Desenvolupament de la Fundación Bariloche-Argentina*

Amèrica Llatina va ser una regió pionera en el desenvolupament precoç del mecanisme de desenvolupament net (MDN), abans que s'apliqués en altres regions, avui molt actives, principalment a la Xina, l'Índia i el sud-est asiàtic. Les oficines governamentals a Llatinoamèrica s'han mostrat molt dinàmiques a l'hora de promoure projectes que faciliten l'aplicació del mecanisme de projectes, identificant opcions de mitigació en sectors clau per atraure inversions.

Paradoxalment, després d'un temps de funcionament de l'MDN, s'observen dos fenòmens. En primer lloc, les experiències amb més èxit en aquests mecanismes no van ser les que depenien del suport estatal, sinó més aviat aquelles que es van desenvolupar en països el sector privat dels quals es va mostrar més dinàmic a l'hora d'aprofitar-los. El cas més evident a Llatinoamèrica va ser el del Brasil, que no disposa d'una Oficina de Promoció de l'MDN, sinó només d'Autoritat Nacional Designada. En segon lloc, la regió pateix, en part, la "lògica perversa de l'MDN", que consisteix a retardar l'aplicació de mesures de mitigació, ja que aquestes mesures, en determinar la "línia base", fan que els projectes no puguin ser considerats addicionals si es comparen amb les regions que van postergar l'aplicació de les mesures esmentades.

Les possibilitats d'emprendre accions de manera més immediata es troben en aquelles activitats que influeixen sobre les quantitats netes de gas d'efecte d'hivernacle (GEH) que s'emeten. A partir d'això s'havia alimentat una viva esperança que l'MDN pogués contribuir a fer que les pautes de consum i de producció dels països no inclosos a l'Annex I, per aconseguir un nivells més elevats de desenvolupament, no haguessin de ser necessàriament les mateixes que van fer servir els països desenvolupats per assolir el seu grau de desenvolupament econòmic actual.

Cada acció concreta que s'adopti per limitar les emissions de GEH implica un determinat tipus de sacrifici per a les economies que la porten a terme. No és casual que un dels punts més conflictius de la negociació internacional sobre aquests

temes estigui relacionat amb la distribució dels costos de mitigació entre els diferents països. Els problemes a què s'ha d'enfrontar cada societat són diferents i els interessos dels diversos actors poden ser conflictius segons quina sigui la modalitat escollida per fer front al canvi climàtic.

Des del punt de vista econòmic hi ha dues qüestions fonamentals: (a) "qui ha de pagar" i (b) "quin ús s'ha de prioritzar" per assignar els limitats fons disponibles. Atès que els recursos dedicats a determinades accions no estaran disponibles per a altres usos alternatius, els països menys desenvolupats hauran de decidir entre assignar recursos per a la adaptació o bé per a la mitigació.

L'heterogeneïtat en la distribució geogràfica dels efectes del canvi climàtic s'afegirà a d'altres ja existents, en altres àmbits, no solament entre els diversos països, sinó també entre regions, sectors, activitats i grups socials. Més enllà dels esforços de mitigació d'emissions de GEH que puguin fer països com ara Argentina (que, malgrat ser el quart emissor per volum de Llatinoamèrica, emet molt menys de l'1% del total mundial), es veuran obligats a adaptar-se als impactes que patiran indefectiblement i hauran de fer front a costos d'adaptació considerables.

Tanmateix, la major part dels fons internacionals disponibles estan destinats a activitats lligades més aviat a la mitigació (principal responsabilitat dels països més desenvolupats) que a l'adaptació (principal urgència dels països menys desenvolupats), fet que constitueix una barrera que dificulta encara més que els països més vulnerables puguin fer front als desafiaments del canvi climàtic.

El principal argument dels països desenvolupats per justificar la manca de finançament per a activitats d'adaptació en els països en desenvolupament es basa a considerar l'adaptació com un tema d'indole local, en comptes de valorar-la com un problema global, que és el que fan en el cas de la mitigació. D'aquesta manera, mai no es destinarà una suma significativa a aquests fons.

© Toño Labra / Age Fotostock

Planta de producció d'energia d'origen geotèrmic a Los Hornos, Mèxic.

La creació d'un mercat de carboni no és res més que l'assignació de drets de propietat sobre el medi ambient. Més enllà de les qüestions ètiques, hi ha el dubte de si el fet de donar un paper fonamental al mercat per solucionar el problema del canvi climàtic no és com convocar el piròman perquè ajudi a apagar l'incendi. No hem arribat a la situació actual per manca de mercat, sinó per excés de mercat. Les limitacions del mercat queden demostrades per l'evolució del valor de les unitats atribuïdes en l'Esquema de Comerç d'Emissions (ETS, per les sigles en anglès) de la UE, que van passar de valer més de 30 euros a valer només cèntims.

L'argument que un mercat de permisos d'emissions difós de forma global pot portar a la solució buscada, basant-se en el mercat de permisos d'emissions de SO₂ als Estats Units i en l'ETS-UE, és una fal·làcia. Internacionalment, els països no reconeixen cap altra autoritat superior que aquella en què han delegat l'atribució d'aplicar sancions, com ho van fer en el cas dels dos sistemes esmentats. És evident que, en un sistema d'aquest tipus, si algú no respecta les regles del joc i no és penalitzat, desapareix l'incentiu.

Cal tenir en compte dues qüestions per entendre què està passant: (a) El propòsit de Kyoto no és la creació d'un mercat de carboni, sinó reduir i limitar les emissions de GEH per estabilitzar les seves concentracions atmosfèriques, tal com es va

acordar a la Convenció Marc de les Nacions Unides sobre el Canvi Climàtic (CMNUCC); i (b) la reducció d'emissions que s'exigeix a les parts del Protocol per al període 2008-2012 serà notablement inferior a la disponibilitat de crèdits. En aquestes condicions no es pot esperar gaire cosa més de l'MDN. Hauríem de veure quin paper hi jugaran els Estats Units en el futur, que encara no està definit, cosa que suposaria afegir una especulació més a les moltes ja existents.

L'MDN no incorpora el procés de transferència de tecnologia i la seva contribució al desenvolupament sostenible en els països amfitrions. La majoria de CER emesos s'originen en projectes d'eliminació de metà amb rebliments sanitaris, de reducció d'òxid nítrics en el tractament de residus animals o d'eliminació de gasos HFC.

Hi ha, a més, una altra qüestió que no ha estat gaire tractada. El mecanisme de projectes té raó de ser sempre que els països en desenvolupament no assumeixen compromisos quantificats de reducció de les seves emissions; altrament, estarien lliurant les seves opcions de mitigació a un cost molt baix i es quedarien amb les més cares i difícils d'implementar.

Si considerem que els països més vulnerables als impactes previstos del canvi climàtic són també els més vulnerables a qualsevol tipus de canvi pel que fa a les condicions de partida (el procés de globalització dels negocis, de preus de les matèries primeres i dels preus dels productes energètics, etc.), l'aplicació de polítiques de desenvolupament sembla que és la millor forma d'encarar l'adaptació al canvi climàtic. Una societat més justa, més igualitària, més ben educada i informada, amb millors nivells de salut, està molt més preparada per fer front a tots aquests desafiaments.

És important conjuminar l'MDN amb les necessitats d'adaptació i amb la reducció de vulnerabilitats. Seria ridícul que l'única relació entre MDN i adaptació fos la contribució del 2% del valor dels CER, que nodreix els fons d'adaptació, amb la paradoxa que s'alimenta de projectes en països pobres.

Encara queda alguna esperança fundada en els Programes d'Activitats (PoA); però, tot i ampliar el ventall de possibilitats, no solucionen els problemes de fons. L'MDN hauria de relacionar-se amb un procés intens de col·laboració que afavorís el desenvolupament i la transferència de tecnologia. Existeix una renda de la qual s'apropien els països de l'Annex I mitjançant l'aprofitament de l'MDN, ja que hi ha una diferència de costos notable entre el que els costaria reduir una tona de CO₂eq amb mesures domèstiques i fer-lo amb els CER. Potser el problema ha estat que, al començament, es van crear massa expectatives: es creia que aquests mecanismes actuarien com un Robin Hood que distribuïria els recursos dels rics entre els pobres i, fins ara, no ha estat més que un Hood Robin que ha fet rics una sèrie de *brokers* i intermediaris. **M**

Nota

* Investigador del CONICET-Argentina. Membre de l'IPCC. L'autor és el responsable absolut i únic de les opinions expressades en aquest document, sense comprometre l'opinió de les institucions a què pertany.

Amb l'arribada de Barack Obama a la presidència dels EUA s'obre una nova era en la lluita contra l'escalfament global. Una qüestió que ha esmentat en diversos discursos, tant durant la seva etapa de senador com en la cursa presidencial.

El canvi “climàtic” de Barack Obama

Text **Mónica Pérez de las Heras** Autora d'“El secreto de Obama”¹

“Canvi” ha estat una paraula clau en la campanya de Barack Obama. Un canvi que es notarà en molts fronts: economia, educació, sanitat, terrorisme, guerres i... clima. Per primera vegada a la història, el president dels Estats Units va fer un discurs d'investidura² en el qual va al·ludir tres cops a aquest problema ambiental. La primera, en el tercer paràgraf: “Molts usos de l'energia enforteixen els nostres adversaris i posen en perill el planeta”. La següent va ser més directa: “Amb vells amics i antics contrincants, treballarem sense descans per reduir l'amenaça nuclear i fer retrocedir el fantasma d'un planeta que s'escalfa”. La tercera va ser més genèrica: “[...] ni podem consumir els recursos mundials sense tenir en compte les conseqüències”.

Va ser casual que el president esmentés aquesta qüestió o hi té una preocupació real? Després d'haver llegit més de dos-cents discursos d'Obama, t'adones que la lluita contra el canvi climàtic és una de les seves prioritats. Hi ha diverses intervencions dedicades en exclusiva al tema de l'energia, que ha estat un dels punts forts del seu programa.

Així doncs, el 23 d'abril de 2005, tot celebrant el Dia de la Indústria Agrícola a Illinois, Obama va parlar de la importància d'apostar pels biocombustibles davant l'ús del petroli: “El futur de l'energia en aquest país no pot romandre en els deserts de l'Orient Mitjà; el podem trobar en els camps de blat d'Illinois i a través del Mitjà Oest”. Uns mesos més tard, el 15 de setembre, pronunciava a Washington DC un discurs que duia per títol “Assegurar el nostre futur energètic”. Hi va parlar d'un tema que l'amoïna i que esmentaria en diverses ocasions: la servitud que els EUA tenen envers el petroli: “Depenem d'alguns dels països més volàtils políticament de l'Orient Mitjà... Tant se val si són democràcies en potència, règims despòtics amb intencions nuclears o refugis per a les madrasses que planten llavors de terrorisme en la ment dels joves: aconseguïen els nostres diners perquè necessitem el seu petroli”.

Obama té tan clar que la dependència del petroli és també una qüestió de seguretat, que en diverses ocasions

ha inclòs una cita d'Osama bin Laden en aquest sentit. Així, el 28 de febrer de 2006, l'aleshores candidat va esmentar aquesta frase del terrorista: “Enfoquem les nostres operacions en el petroli, especialment a l'Iraq i al Golf: això els provocarà la mort”.

A més de referir-se al problema energètic, Obama mostra una preocupació especial per l'escalfament global i com aquest repercuteix en els éssers humans. El 3 d'abril de 2006, al dinar anual d'Associated Press, va dedicar la seva intervenció a la “independència energètica i la salvació del nostre planeta”. Va començar explicant la història del poble de Shishmaref. Segons va dir, en aquesta petita localitat d'Alaska feia quinze anys que notaven que hi passava alguna cosa estranya. La capa de gel que els envoltava i protegia era més i més fina, i cada any començava a fer fred més tard i el gel es fonia més d'hora.

Com que la situació va anar empitjorant d'una manera alarmant, el poble va perdre la seva protecció i es va tornar més vulnerable a les tempestes. El 2002 els habitants de Shishmaref es van veure obligats a traslladar-se cap a l'interior i a abandonar les seves cases per sempre. La història “del poble que va desaparèixer”, com en va dir Obama, és un exemple del que pot passar en molts indrets del planeta.

I Obama arriba encara més lluny. Explicita –i cal tenir en compte que estava parlant per a una audiència de periodistes– que l'Administració Bush va encarregar un estudi sobre canvi climàtic a experts i científics i que després en va ometre les conclusions, en les quals s'establí que l'escalfament global estava causat pels éssers humans. Va comentar: “Aquesta és l'Administració que va intentar silenciar un científic de la NASA perquè no ens digués que sí, que el canvi climàtic era un problema seriós”.

El 10 de febrer de 2007, en el discurs en el qual va anunciar la seva candidatura a la Casa Blanca, Obama va esmentar dues vegades el canvi climàtic. La primera, quan va indicar que fins aleshores s'havia dit als nord-americans que aquest problema era un “engany”. La segona, en parlar d'un tema

© Georg Gerster / Age Fotostock

Central tèrmica de producció d'electricitat a partir de l'energia solar recollida i concentrada per centenars de miralls, situada a Daggett, Califòrnia.

que ha tractat sovint en la campanya: “Siguem la generació que finalment alliberi els EUA de la tirania del petroli”, explicant la importància d'afavorir la fabricació de cotxes més eficients energèticament mitjançant els biocombustibles. Fins i tot ho va comentar davant el Club Econòmic de Detroit, la principal ciutat nord-americana en la fabricació de cotxes, el 7 de maig de 2007. El demòcrata va dir que, amb un de cada deu treballs dedicats a la fabricació d'automòbils, calia mirar de conservar aquells llocs de treball. Parlant de la crisi econòmica, va explicar la importància d'apostar per cotxes més eficients energèticament. Així mateix, va afirmar que calia començar a apostar per l'etanol i que els agricultors produïssin biocombustibles als seus camps. Com ell va reconèixer més endavant, el públic no el va aplaudir gaire, però no va tenir més remei que escoltar-lo.

Uns quants mesos abans de les eleccions, el 24 de juny de 2008, a Las Vegas, Barack Obama va oferir un discurs sobre “Una política energètica seriosa per al nostre futur”. Va parlar sobre la importància de les energies renovables: “Sabem que hi ha països, com ara Espanya, Alemanya i Japó, que ja ens han sobrepassat quant a tecnologia en energies renovables. Alemanya, un país amb tants núvols

com el nord-oest del Pacífic, avui dia és líder mundial en la indústria de l'energia solar i s'hi han creat un quart de milió de llocs de treball”. Així mateix, va explicar el seu programa polític afirmant que invertirà 150.000.000 de dòlars durant els propers deu anys en energies alternatives i biocombustibles, inversions que generaran cinc milions de llocs de treball nous. Durant la campanya electoral es va explicar el pla anomenat Nova Energia per als Estats Units³, que, a més de les inversions sobre energies renovables que acabem d'esmentar, consisteix en els objectius següents: posar a la carretera, per al 2015, un milió d'automòbils híbrids; garantir que per al 2012 el 10% de l'electricitat provingui de fonts renovables d'energia, i el 25% per al 2025; reduir les emissions d'efecte d'hivernacle en un 80% per al 2050; donar suport a la compra de vehicles més ecològics; promoure un ús més responsable del petroli i el gas natural –aquestes mesures ajudaran a reduir les importacions actuals de petroli de Veneçuela i de l'Orient Mitjà–, i promoure l'eficiència energètica. I una cosa molt important: Obama s'ha compromès a convertir els Estats Units en un líder mundial en matèria de canvi climàtic.

Les decisions preses en matèria d'energia durant el període de transició sembla que han agradat als ambientalistes d'arreu del món. Ecologistes en Acció, per exemple, va felicitar el president electe per haver triat Jane Lubchenco per a la direcció de l'Administració Oceànica i Atmosfèrica dels EUA (NOAA), una entitat que du a terme investigacions sobre canvi climàtic. Precisament, Lubchenco és una biòloga marina dedicada a la recerca i la divulgació, amb una llarga experiència en aquest tema. A més, la Secretaria d'Energia serà dirigida a partir d'ara pel Dr. Steven Chu, premi Nobel de Física el 1997, un científic que ha destacat pels seus estudis per aconseguir solucions davant l'escalament global.

D'altra banda, alguns governadors nord-americans fa ja anys que treballen en aquestes qüestions. El mateix Arnold Schwarzenegger va demanar al president el 21 de gener de 2009 que reconsiderés la Llei de l'aire net, presentada a l'Administració anterior i rebutjada, per la qual l'Estat de Califòrnia reduiria la contaminació de vehicles de transport de passatgers.

Amb la decisió de la Unió Europea, el desembre de 2008, d'un nou conjunt de mesures per combatre el canvi climàtic, com ara la retallada d'emissions de diòxid de carboni en un 20% per al 2020, la millora de l'eficiència energètica en un 20% i que el 20% de l'energia que es consumeixi procedeixi de fonts renovables, i amb el “canvi” sobre la problemàtica del clima a la Casa Blanca, sembla que s'inicia una nova era en la qual la humanitat, per fi, començarà a aturar un problema causat per ella mateixa. ④

Notes

- 1 El llibre *El secreto de Obama. Descubra las claves de su oratoria y conozca al presidente de EE.UU. es pot adquirir per Internet al web: <http://monicaperezdelasheras.bubok.com>.*
- 2 El discurs d'investidura de Barack Obama va tenir lloc el 20 de gener de 2009. Disponible el vídeo en anglès al blog: <http://elsecretodeobama.blogspot.com>.
- 3 El pla Nova Energia per als Estats Units està disponible en aquesta adreça d'Internet: http://www.whitehouse.gov/agenda/energy_and_environment/

Propostes/ respostes

Per a Cristina Narbona, la crisi ofereix l'ocasió de dur a terme allò que caldria haver fet temps enrere: promoure l'ocupació i l'activitat econòmica en aquells àmbits que poden garantir el benestar del ciutadans sense destruir la base material de l'economia, aprofitant els avenços tecnològics. Mercedes Pardo considera imprescindible la participació pública en la definició i la gestió de les polítiques que han d'afrontar els riscos vinculats al canvi climàtic. Nicholas Stern, per la seva banda, fa una crida a sortir de la recessió d'una manera que redueixi els riscos per al planeta i desencadeni una onada de noves inversions que creïn una economia més segura.

La crisi, una oportunitat cap al futur

Text **Cristina Narbona** Exministra de Medi Ambient. Ambaixadora d'Espanya a l'OCDE

Fa uns dies vaig dinar amb José Vidal Beneyto en un dels racons més inesperats del París bohemi, al barri de la Butte-aux-Cailles, l'últim reducte de la Comuna. Un entorn molt adient per parlar de la crisi, des de posicions considerades utòpiques fins fa poc i que cada vegada –espero– resulten més realistes. I és que avui apareixen amb més nitidesa les immenses falles per les quals s'escolen els “principis bàsics” del capitalisme financer: la corrupció dels laxos reguladors del sistema, la inexistent precaució i prevenció en la relació entre economia i ecologia, la immensa acumulació de riqueses als paradisos fiscals... Raons més que suficients per contribuir al debat sobre la urgència d'una economia diferent, al qual contribueixen fins i tot experts i institucions gens radicals, des de l'evidència de les falles detectades. Avui, un nombre creixent de ciutadans espera respostes noves, que tant de bo es materialitzin, per exemple, en les propostes amb les quals els partits polítics concorreran a les properes eleccions europees. La rellevància democràtica d'aquesta cita es veu augmentada per la pèrdua de credibilitat de les instàncies públiques que no van saber –o no van voler– evitar el desencadenament de la crisi, així com per la necessària consolidació d'un espai polític europeu, en el qual es defensin determinats valors en l'escena mundial davant l'emergència de models autoritaris i poc respectuosos amb els drets humans.

En aquest sentit, es poden saludar amb satisfacció propostes sobre la desaparició gradual però efectiva dels paradisos fiscals –com la continguda en el primer document de la Fundació Ideas– o les nombroses incitacions a una *new green deal*, que permeti relançar l'economia mundial sobre bases més duradores i més responsables.

En el darrer informe de l'OCDE sobre la resposta estratègica davant la crisi¹ s'afirma encertadament que “els plans de recuperació econòmica han d'incloure incentius per a la inversió en tecnologies ambientals, necessària per evitar els costos econòmics associats amb les conseqüències del canvi climàtic i garantir, d'una manera més segura, el creixement a llarg termini”. L'Agència Internacional de l'Energia (AIE), organisme dependent de l'OCDE, s'ha expressat d'una manera semblant. L'AIE insta els governs perquè aprofitin els plans de relançament de les seves economies com una excel·lent oportunitat per accelerar la “necessària revolució energètica”, sense que la dràstica reducció dels preus del cru esdevingui un pretext per retardar l'avenç cap a una economia baixa en carboni.

Pot sorprendre aquesta opinió per part d'organismes l'anàlisi dels quals s'ha centrat més en l'economia que en l'ecologia. De fet, la crisi financera actual respon exactament a les mateixes causes que han provocat la crisi ambiental, el símptoma més evident de la qual és el canvi climàtic. Ambdues crisis són el resultat d'un model de creixement en què no s'han avaluat com cal els riscos del seu propi funcionament, menystenint els efectes negatius, cada vegada més visibles, de la cobdícia, el malbaratament i la corrupció, i ignorant la complexitat derivada de la creixent interdependència a escala planetària.

L'enriquiment ràpid de segments amplis de la població, sobretot –però no solament– en els països més rics, ha nodrit el miratge d'una dinàmica aparentment positiva per a la majoria dels ciutadans, amagant els veritables costos –econòmics, socials i ambientals– d'aquest procés. Encara avui és impossible conèixer l'abast de la “contaminació” del sistema financer, com passa també pel que fa a la contaminació i la destrucció, en algun cas ja irreversible, dels ecosistemes naturals.

Per superar la crisi financera, cal retornar la confiança a aquelles institucions públiques i privades que han perdut tota la credibilitat, sancionant-ne els errors i introduint més i millor regulació, més i millor control públic, més i millor capacitat de resposta per part de tots i cadascun dels ciutadans... En síntesi, avançant cap a una democràcia de major qualitat en la qual s'incentivin comportaments responsables i beneficiosos per a l'interès general. Solament en aquestes condicions, l'enorme volum de recursos públics injectat obtindrà els objectius desitjats. Per això, a més, és imprescindible que les normes siguin globals, consolidant la coordinació de les iniciatives empreses en la reunió del G20 a Washington.

Les mateixes consideracions són vàlides per enfrontar-se a la crisi ambiental, que requereix, sobretot, ser reconeguda i valorada adequadament pels líders polítics i socials. Afortunadament, Obama sembla disposat a demostrar, amb els fets, que la superació duradora de la crisi econòmica i financera exigirà un poderós compromís dels poders públics per reorientar el sistema productiu cap a pautes de major sostenibilitat ecològica. La prova és en el seu anunci d'inversions anuals de 15.000 milions de dòlars, durant una dècada, per desenvolupar ràpidament un model energètic més net i més segur i per contribuir a la lluita internacional contra el canvi climàtic, dins del pla de relançament de l'economia nord-americana.

Un autèntic *new green deal* requereix canalitzar l'enorme volum de recursos públics cap a activitats i tecnologies menys contaminats i més eficients, i generar així les economies d'escala que permetran reduir els costos de mercat de les opcions que hem esmentat. Es tracta, en síntesi, de dur a terme, sota la pressió de la crisi, el que caldria haver fet fa temps: promoure l'ocupació i l'activitat econòmica en aquells àmbits de l'“economia real” que garantirán més benestar per a un nombre més gran de ciutadans, sense destruir la base material de l'economia, aprofitant els avenços científics i tecnològics.

La indústria de l'automòbil constitueix un exemple evident d'aquesta necessària reorientació. Des de fa dècades, les grans empreses nord-americanes seguien, impertèrrites, el seu patró de producció –grans vehicles, de gran consum i elevades emissions– totalment en contra de les exigències creixents de descongestió i de qualitat de l'aire a les ciutats. El suport públic acordat per la Casa Blanca haurà d'afavorir una innovació tecnològica accelerada, que, entre altres coses, els permeti competir amb les empreses asiàtiques que ja lideren la producció de cotxes elèctrics i híbrids.

Aquesta és també l'hora de la transformació energètica dels edificis i de les ciutats, que, gràcies a criteris de màxima eficiència i a la introducció generalitzada d'energies renovables, podria contribuir notablement a la reducció de les emissions de gasos d'efecte d'hivernacle. En el cas d'Espanya, per exemple, resulta crucial accelerar la inversió pública ja prevista per introduir les exigències del Codi Tècnic de l'Edificació als habitatges ja construïts, i aplicar part del fons creat per finançar actuacions municipals en millores energètiques en els edificis i en transports públics.

Cal insistir, tanmateix, en la dimensió ètica d'aquesta crisi. No es tracta només de dirigir els recursos públics –és a dir, de tots els ciutadans– a inversions més sostenibles, segons una nova racionalitat basada en el coneixement científic i fins ara subestimadora en nom d'un enfocament economicista de curt termini. Resulta del tot imprescindible reconèixer, com dèiem a l'inici, l'absència de valors que ha conduït fins a la catàstrofe actual. Solament així es podrà redefinir el model econòmic, en el marc d'una governança global, capaç de garantir d'una manera duradora els drets de tots els ciutadans del planeta.

Nota

1 Document del Consell de l'OCDE, C (2008) 191/REV3.

Propostes/respostes

El canvi climàtic com a risc socionatural

Text **Mercedes Pardo Buendía** Universitat Carlos III de Madrid. Presidenta del Comitè Espanyol de Recerca en Canvi Global (CEICAG)

El canvi climàtic i el seu debat científic, polític, econòmic i social són un “laboratori social” excel·lent de com les societats econòmicament desenvolupades es plantegen la qüestió del risc –en definitiva– de posar en perill l'*statu quo* d'aquestes societats. Si no fos perquè estem exercint d'“aprenents de bruixot”, seria un exercici fascinant.

Malgrat que la majoria dels riscos són conceptualment incontrolables –ja que mai no es poden conèixer plenament tots els antagonismes ni les sinergies que poden produir-se a curt, mitjà i llarg termini, ni saber si s'està fent prou per preveure un mal–, sí que són, en canvi, socialment controlables, mitjançant el que el sociòleg Anthony Giddens anomena la “colonització del futur”.

Acadèmicament, se sol distingir entre perill i risc: el perill es refereix a alguna amenaça sobre les persones i sobre les coses que tenen valor per a les persones (incloent-hi la naturalesa), mentre que el risc es refereix al grau d'aquesta amenaça pel que fa a la probabilitat (estadística) de pèrdues associades al fenomen que es presenti i la vulnerabilitat específica de l'element exposat.

Un aspecte que cal destacar és que el risc, o els efectes esperats, no solament depenen del fenomen de què es tracti, sinó també del medi receptor, en aquest cas, de la fortalesa (o resiliència) o vulnerabilitat de la societat, per la qual cosa la gestió social del risc es presenta com la clau per prevenir-lo.

També convé tenir en compte que el risc es “construeix”, com a producció de certes incerteses (fabricades a vegades) –algunes funcionals al manteniment de l'*statu quo*– que poden tenir conseqüències per a la “vida” en el sentit més ampli del terme. Així, el que és essencial del risc no és tant que passi alguna cosa dolenta com “el que podria passar”. La “magnitud” del perill és una variable rellevant. Llavors, la qüestió consisteix a ser capaços de mesurar (a capacitar) socialment el grau de risc que s'està disposat a assumir i/o acceptar. Aquesta circumstància remet aleshores a un avançament en el coneixement de múltiples qüestions, de manera que la condició *sine qua non* és el desenvolupament d'una consciència social del perill de què es tracti. Si no existeix aquesta consciència, per a la societat no existeix el risc. Tanmateix, això no vol dir necessàriament que el risc no existeixi; molt probablement el que passarà és que el risc serà traslladat des d'aquells llocs legalment controlats a d'altres on hi ha una consciència menor (o menys conflicte) i un control social menor (i, per tant, aquell risc tindrà més probabilitats d'augmentar).

Però aquesta necessària conscienciació no és una qüestió exclusivament individual, sinó, sobretot, col·lectiva, correspo-

“Les anàlisis de riscos no acostumen a tenir en compte les relacions de l’impacte tecnològic amb els sistemes socials ni amb les construccions simbòliques sobre els perills, ni tampoc la distribució social del risc”.

ment al nivell de reflexivitat de les societats. Així, quan parlem de risc, en el seu sentit més fonamental, ens referim a les adaptacions (o no-adaptacions –el risc també pot ser conceptualitzat per la no-acció–) culturals (canvis socials) per “controlar” els desastres naturals i els descobriments científics i tecnològics. En definitiva, del que es tracta és dels sistemes socials.

El risc presenta una altra característica important: és diferenciat o relatiu; és a dir, no afecta igual totes les societats, ni tots els individus. El concepte de “vulnerabilitat” és rellevant per a aquesta anàlisi. Per vulnerabilitat entenem la capacitat d’una societat –o d’una part d’aquesta societat– per anticipar-se, sobreviure, resistir i recuperar-se davant l’impacte d’una amenaça. Per tant, cal considerar els aspectes distributius del risc per comprendre plenament el fenomen, així com per controlar-lo socialment. Pel que fa a això, s’ha encunyat el terme “classes mediambientals”.

Paradoxalment, les anàlisis de riscos no acostumen a tenir en compte les relacions recíproques de l’impacte tecnològic amb els sistemes socials, ni amb les construccions simbòliques (imatges, concepcions...) que les persones elaboren en la seva vida quotidiana sobre els perills als quals estan sotmeses, ni tampoc la distribució social del risc. En alguns casos s’arriba a considerar el risc sobre les vides humanes, la salut i els valors econòmics, però es releguen altres aspectes valuosos i necessaris de l’existència humana, de la “fàbrica” social, com ara l’impacte en les xarxes de les institucions socials i els sistemes col·lectius. L’especialització del risc tendeix a enfosquir això.

La “incertesa” sobre el risc requereix fer-la intel·ligible conceptualment i pràcticament, ja que va més enllà de les racionalitats i tècniques d’anàlisi del risc, normalment basades en estadístiques “objectives”.

Les diferències entre els experts i la població no experta són grans. En general, els experts mesuren el risc basant-se en la probabilitat. Per a les poblacions afectades, en canvi, la percepció del risc és més àmplia i difícil d’explicitar estadísticament, que és el que demanen els experts.

Aquesta bretxa entre ambdós sectors exigeix canvis importants, com ara millorar la traducció del coneixement científic al vernacular de l’opinió pública i de la política, convertir l’avaluació de riscos en una part del sentit comú de cada ciutadà. I el contrari també és cert: cal millorar la traducció al camp dels experts dels valors de la ciutadania. Quan es parla de risc, seguretat, incertesa i acceptabilitat, del que s’està tractant, bàsicament, és de com organitzar millor la societat.

La “irresponsabilitat organitzada” es refereix al fet que, malgrat la gran organització burocràtica característica de les societats contemporànies, la finalitat de les quals és justament garantir el funcionament “normal” de la vida quotidiana, no és possible aquesta garantia per la impossibilitat de localitzar la responsabilitat nítida del risc, precisament per la pròpia naturalesa dels riscos (és el cas del canvi climàtic). D’altra banda, el fet de tractar-se d’un sistema complex de responsabilitats, amb múltiples parts i una plurifocalitat temàtica, no sempre ben ajustades, possibilita que cap de les parts no tingui la responsabilitat total (ni sobre el conjunt dels assumptes) i, a més, permet tendir a externalitzar la responsabilitat cap a fora, a un altre subsistema (que pot ser que no sigui el de risc menor, sinó molt probablement el de menor atenció). En resum, risc i responsabilitat estan intrínsecament relacionats.

La “coresponsabilitat organitzada” podria ser una alternativa, tot i que amb nivells diferents de responsabilitat: els qui causen els problemes/els qui els sofreixen; els qui han de solucionar-los/els qui poden solucionar-los, els qui fan de mitjancers perquè es puguin resoldre, etc.; tots tenen el dret i el deure d’aportar, amb l’objectiu de maximitzar recursos i crear sinergia positiva.

La coresponsabilitat organitzada mira de fomentar, afavorir i crear xarxes socials de caràcter permanent, que aprofundeixin en els continguts i que assumeixin les accions. Aquestes xarxes són la base per a les polítiques de coordinació entre les diverses institucions públiques i privades, ja que cal que els diversos agents socials assumeixin la seva responsabilitat, però no d’una manera aïllada, sinó mitjançant acció coordinada. La democràcia i la transparència són condicions imprescindibles per al desenvolupament de processos de coresponsabilitat.

Per tot això, la participació pública en la gestió del risc implica assumptes com ara la planificació consensuada, el desenvolupament de polítiques participatives, l’establiment de xarxes socials adreçades a aquesta gestió, la gestió de la configuració del sistema de governabilitat del risc, en definitiva. Es tracta de crear majories per a una definició i una gestió millors de les polítiques que cal desenvolupar.

La gestió social del risc requereix *a priori* acceptació i consentiment social, cosa que implica tractar el risc amb un enfocament integral i, sobretot, amb desenvolupaments del principi precautori i de participació social democràtica.

Propostes/respostes

Sostenir el creixement i protegir el món

Text **Nicholas Stern** Economista. Exdirector econòmic del Banc Mundial. Autor de “The Economics of Climate Change”

Hi ha dues lliçons fonamentals que hem d'aprendre de les turbulències financeres que el món ha experimentat. En primer lloc, aquesta crisi s'ha anat gestant des de fa vint anys i mostra molt clarament que com més temps s'oblida el risc, més grans seran les conseqüències; en segon lloc, ens enfrontem a un llarg període de recessió als països rics i de baix creixement arreu del món.

Aprenem les lliçons i aprofitem l'oportunitat de la coincidència de la crisi amb una conscienciació creixent del gran perill que suposa no gestionar el canvi climàtic. Ara és el moment d'establir les bases per a un món de baixes emissions de carboni. Aquest moment és especialment important, no solament per l'oportunitat que comporta, sinó també perquè ens trobem a mig camí entre la cimera de Bali, on es van iniciar les negociacions, i Copenhaguen, que acollirà la crucial reunió del Conveni Marc de les Nacions Unides sobre el Canvi Climàtic (CMNUCC) a finals d'aquest any, quan el món haurà de construir i acordar un pacte global sobre canvi climàtic que substitueixi l'acord de Kyoto.

Si les coses continuen igual, a mitjans de segle l'alt creixement d'emissions de carboni haurà portat les concentracions de gasos d'efecte d'hivernacle a un punt en el qual un gran desastre climàtic serà molt probable. Correm el risc d'una transformació del planeta tan radical que implicaria desplaçaments massius de població i conflictes generalitzats. Dit d'una manera més prosaica: l'alt creixement del carboni ofegaria el creixement. Per tal de gestionar el clima d'una manera raonable, hem de reduir les emissions mundials almenys en un cinquanta per cent per a l'any 2050, tal com es va reconèixer en la cimera del G8 a Japó aquest any. Com que les emissions dels països rics estan molt per sobre de la mitjana mundial, les seves retallades han de ser almenys d'un vuitanta per cent, tal com es reconeix clarament a Europa i al Regne Unit amb l'adopció governamental d'aquest objectiu abans de Poznan.

No sabem quant durarà la recessió en la qual hem entrat, però és poc probable que sigui curta. S'estan posant en marxa les polítiques pertinents per evitar que ens endinsem encara més en una crisi i per començar a construir un sistema financer més sòlid. No obstant això, mentre els bancs reconstrueixen els balanços i cerquen ràtios de capital més grans, hauran de restringir els préstecs. És poc probable que la política

“La reforma de l’estructura de la xarxa elèctrica serà necessària per permetre decisions descentralitzades i locals sobre la generació, com ara l’eòlica, la solar i la producció combinada de calor i electricitat”.

monetària per si mateixa, malgrat la seva importància, ens tregui de la recessió en un futur pròxim: la política fiscal per ampliar la demanda ha de tenir-hi un paper important. Tanmateix, qualsevol augment de la despesa pública no ha de centrar-se solament a impulsar la demanda a curt termini: hem de promoure un creixement que pugui ser sostingut.

El pròxim període de creixement s’haurà de basar fermament en infraestructures que generin baixes emissions de carboni i en inversions que no solament siguin rendibles, amb les polítiques adients, sinó que també permetin una economia i una societat més segures, més netes i més tranquil·les. I si, com és el nostre deure, aturem la desforestació, font del vint per cent de les emissions de gasos d’efecte d’hivernacle, alhora també podrem protegir i millorar els nostres sistemes de biodiversitat i d’aigua. L’Agència Internacional d’Energia calcula que, previsiblement, la mesura de les inversions mundials en infraestructures energètiques serà de prop d’un trilió de dòlars a l’any durant els pròxims vint anys. Si la majoria d’aquestes infraestructures produeixen baixes emissions de carboni i s’avancen algunes d’elles, serà una excel·lent font de demanda d’inversions. També ho seran les inversions en l’eficiència energètica, moltes de les quals poden ser intensives en mà d’obra i s’hi pot disposar immediatament.

És clar que es pot organitzar un programa que augmenti la demanda a curt termini i auguri un creixement eficient, fort i sostenible a mitjà termini. El programa ha de ser estructurat amb cura i tant el sector públic com el privat han de participar en la seva elaboració. El sector privat és el que farà la majoria de les inversions, però el sector públic ha de determinar els incentius i el clima d’inversió que permeti que la inversió tingui lloc. Això significa treballar amb la UE i amb la CMNUCC a Copenhaguen per sostenir un preu per al carboni, mitjançant l’ús del comerç de carboni i dels impostos. I això implica la regulació, per exemple, de les emissions dels automòbils per donar senyals clars que permetin economies d’escala i la reducció de la incertesa.

Tanmateix, no es tracta solament de la motivació correcta per al sector privat i de l’escala adient i l’estructura de la despesa pública. El clima d’inversió també ha de ser adequat. Podria haver-hi un límit temporal definit per a les decisions

de planificació i una estratègia energètica nacional que informés sobre les decisions. Hauríem de tenir una actitud molt oberta cap a la tecnologia i deixar que els mercats decideixin què escollir, sense posar obstacles en el camí que poguessin sorgir arran d’una antipatia cap a una tecnologia en particular. La demostració de captura i emmagatzematge de carboni per al carbó i el gas a escala comercial en la generació d’electricitat ha de ser una prioritat especial, tenint en compte la probable preponderància del carbó en el futur creixement de molts països. La reforma de l’estructura de la xarxa elèctrica serà necessària per permetre decisions descentralitzades i locals sobre la generació, com ara l’eòlica, la solar i la producció combinada de calor i electricitat. I l’estratègia energètica ha de tenir en compte factors com ara la seguretat energètica i la demanda màxima del subministrament. Amb polítiques racionals tot això és possible, en consonància amb tecnologies baixes en carboni.

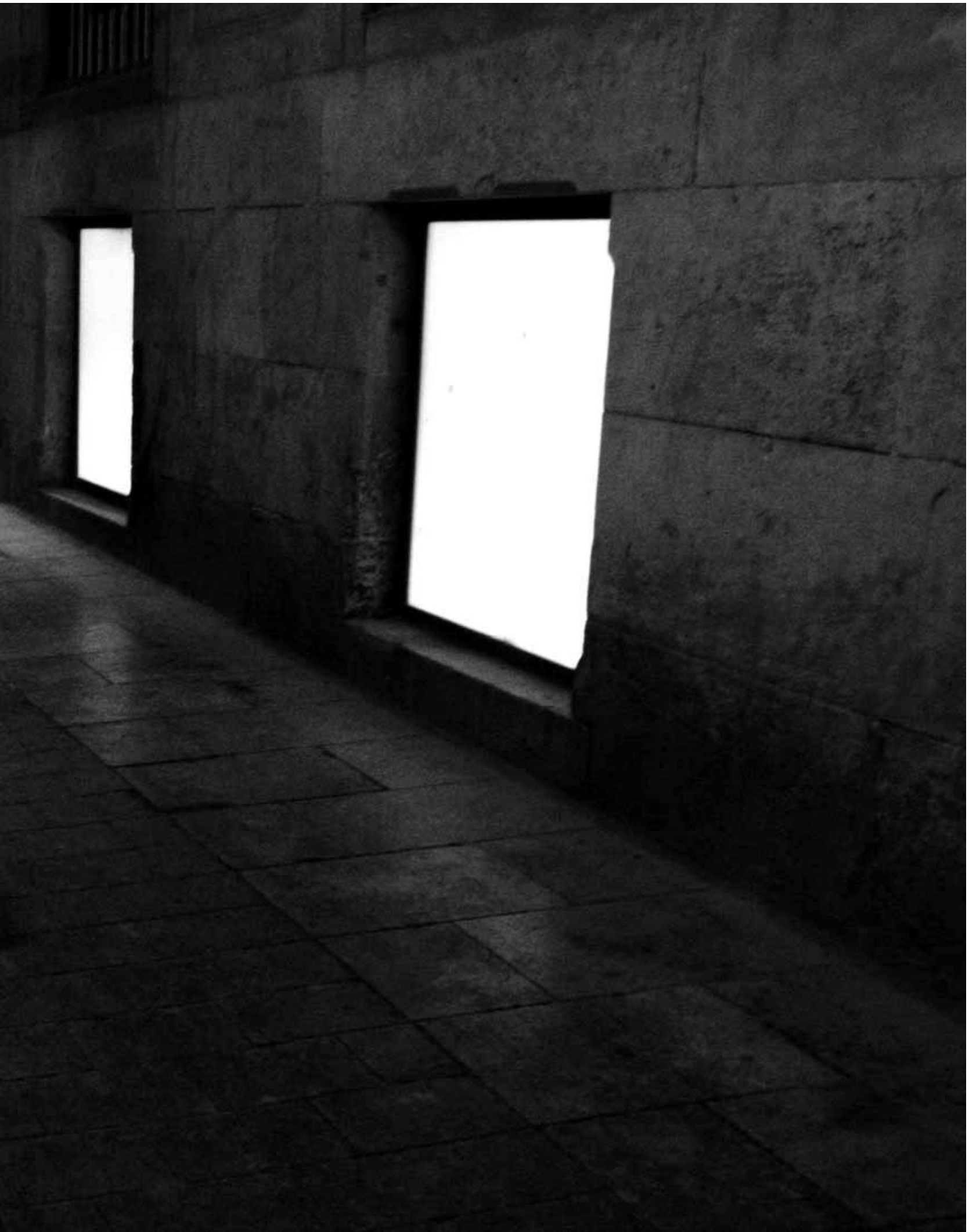
Els propers anys presenten una gran oportunitat per establir les bases d’una nova forma de creixement que pugui transformar les nostres economies i societats. Sortim d’aquesta recessió d’una manera que redueixi els riscos per al nostre planeta i desencadeni una onada de noves inversions que creïn una economia més segura, més neta i més atractiva per a tots nosaltres. I en fer-ho, demostrarem a tots, en particular al món en desenvolupament, que el creixement baix en carboni no solament és possible, sinó que també pot ser una via productiva i eficient per superar la pobresa al món.

LA MEVA ODA A BARCELONA

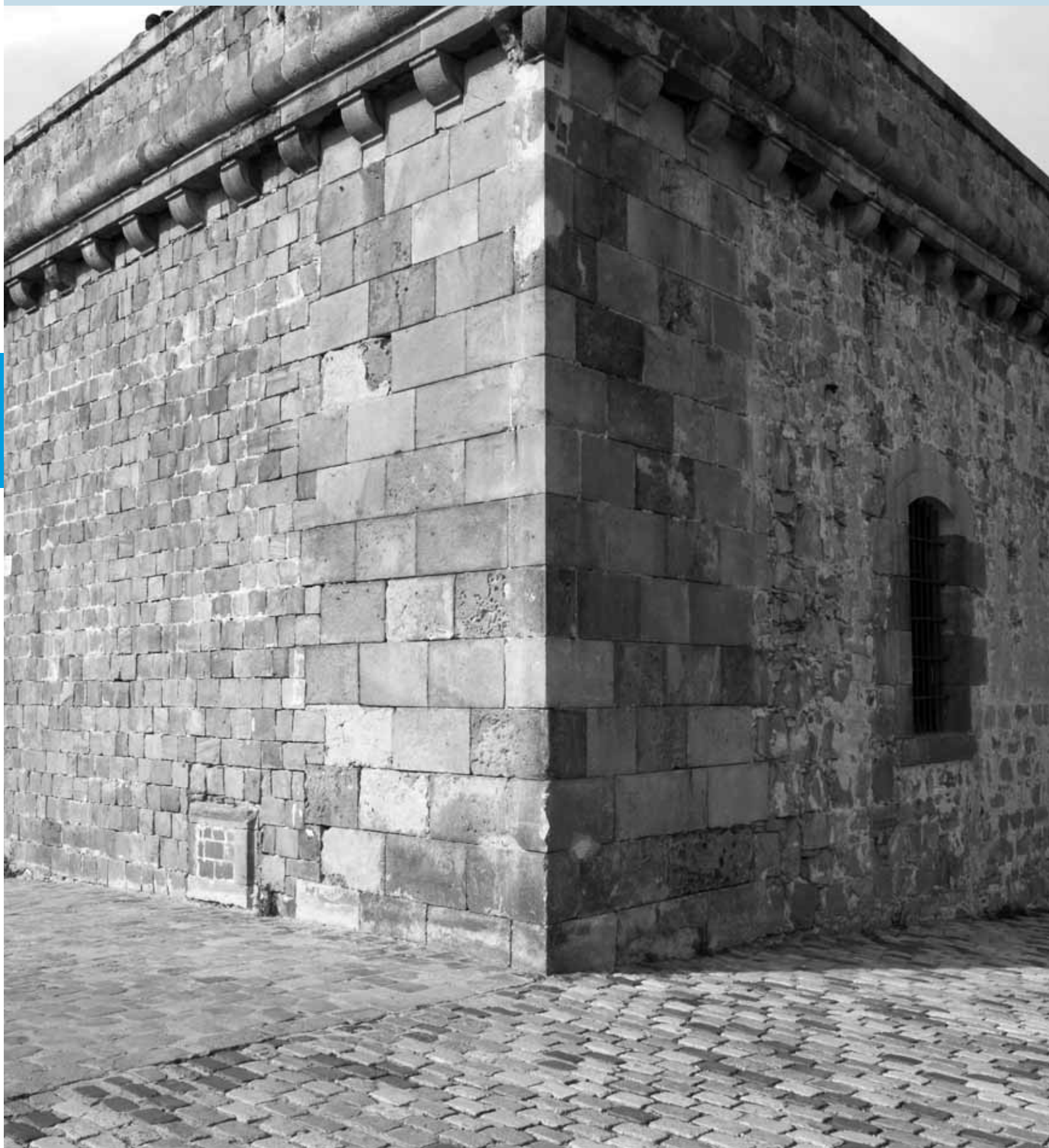
La ciutat, on tu vagis anirà. Kavafis

Aquí no he sentit mai ni la tendresa
de la llengua materna ni l'empara
de cap tradició més que la guerra
civil, just on comença per a mi el passat.
Quan he buscat sense tenir diners
el seu escalf dubtós ni m'ha mirat.
Me'n vaig enamorar quan era jove,
però ara els dos ens coneixem prou bé:
ni ella em pot enganyar
quan surt, pintats els ulls amb el crepuscle,
ni jo puc enganyar-la amb uns poemes.
Si me n'anés, mai no vindria amb mi.
I per ser més distant cada vegada,
no cal ni que me'n vagi. Però a voltes,
quan menys ho espero, alguna matinada,
quina basarda em fa sentir ressò
de les passes d'algú que va allunyant-se
davant meu pels carrers sense ningú.

© Joan Margarit
Barcelona, amor final
Raval Edicions, S.L.U., Edicions Proa
Barcelona, 2007

OSSERVATORI

CSI Barcelona:

El cas de la ciutat esquerdada

Text **Carles Geli**

Foto **Laura Cuch**

Per conèixer l'estat d'esperit del poble –i el poble mateix– de Catalunya durant els primers mesos de la Guerra Civil, Jaume Miravittles, responsable del Comissariat de Propaganda de la Generalitat, feia servir mig en broma mig seriosament les vendes del famosíssim *El més petit de tots*, que costava tres pessetes. Segons càlculs aproximats, s'havien venut 60.000 ninots portant la senyera, 20.000 duent la bandera negra i vermella de la CNT, 15.000 onejant la comunista i 5.000, la republicana. “És el primer sondeig polític conegut”, comentava l'irrepetible periodista. Un altre col·lega, Carles Sentís, en el seu famós reportatge seriat *Viatge en Transmiserià*, publicat pocs anys abans, el 1932, al setmanari *Mirador*, parlava de la “Nova Múrcia” per referir-se al barri de la Torrassa, on, segons les seves dades (equivocades), dels 22.000 habitants, 20.000 provenien d'aquella regió. Més endavant, la història, amb alguns dels seus representants més totèmics, ha deixat la fotografia fixa d'una Barcelona de 1936 obrera i interclassista per popular, unificada en el front republicà antifeixista que es va traduir en les no menys homogènies milícies que van sortir al carrer i es van convertir en la primera tropa de xoc contra els insurrectes el 1936; gairebé al marge de la instantània, s'hi veu un intent de revolució social paral·lel.

Amb poc més de 500 pàgines (el lloc comú sempre costa de desarticlar), el catedràtic d'urbanisme de la Universitat Politècnica de Catalunya, José Luis Oyón, ha desmuntat i matisat bona part de tots aquests tòpics a *La quiebra de la ciudad popular* (Ediciones del Serbal). Ras i curt: per percepció política, per procedència geogràfica, per formes de vida quotidiana i per ubicació a la ciutat, ni la unitat interclassista ciutadana i obrera era tal, ni aquell moviment va ser tan popular (entès com a barreja), ni el curt estiu de l'anarquia va ser una bajanada extremista d'uns quants, sinó una veritable revolució dels més pobres.

Es pot començar pel final: el 71% dels anarquistes afusellats pels franquistes al Camp de la Bota acabada la guerra eren obrers immigrants, nascuts de famílies de la immigració forana. Exactament el mateix perfil majoritari dels milicians catalans, que amb prou feines arribaven als 25 anys, provinents en molt bona part (gairebé un 80%) del que Oyón

bateja com a noves perifèries de Barcelona (Torrassa, Sant Adrià, Santa Coloma ..., les tres quartes parts no tenien origen català) i en una proporció molt menor dels barris tradicionals de l'obrerisme barceloní (Sants, Hostafrancs, Poblenou, Gràcia...). I un detall a tenir present: a casa seva hi acostumaven a viure sis persones (4,7 era la mitjana de la ciutat). El milicià de l'anarquista CNT mostrava alguna especificitat més: tenia una edat encara un xic més baixa (entre 20 i 24 anys), era un obrer poc qualificat (presentava una taxa d'analfabetisme més alta que la mitjana), estava vinculat a la immigració arribada feia relativament poc a la ciutat (màxim, vint anys), procedia més de l'àmbit de la mineria que no pas de la pagesia i, un cop més, un altre tòpic trencat: només en un 1,5% eren dones.

Esbrinar d'on venien i en quines condicions vivien els revolucionaris que van sortir al carrer a parar el cop feixista és l'objectiu assolit d'Oyón en aquest viatge, en el qual utilitza els mitjans de transport més inversemblants: des del padró d'habitatges de la ciutat el 1930 fins als telegrams que els soldats enviaven a les seves famílies i que recollia el diari anarquista *Solidaridad Obrera*, tot passant pels desnonaments dels jutjats, els expedients de comprovació cadastrals, les històries de vida, les actes matrimonials...

Gràcies a aquest treball de *CSI Las Vegas* televisiu aplicat a Barcelona i a les ciències socials, hom pot assistir al vertiginós i gairebé traumàtic canvi que va partir la ciutat en poc més de vint anys, entre 1914 i 1936. Unes xifres sempre ajuden; per exemple, les del pas dels 600.000 habitants de 1914 al milió de 1930 o al 1.200.000, amb els municipis dependents, el 1936. Sí, la ciutat mai no havia crescut demogràficament tant com llavors. L'expansió econòmica resultat de la Primera Guerra Mundial i la demanda de mà d'obra per a les grans polítiques d'infraestructura pública (especialment, el metro i les de l'Exposició de 1929) expliquen una població tan nombrosa, on sis de cada deu habitants eren obrers (146.000 treballadors manuals el 1905, però 233.000 ja el 1930).

La primera conseqüència de tot plegat és lògica: el nombre d'edificis a la ciutat creix un 32% entre 1920 i 1930 i el centre històric es densifica fins a la vergonya, més de mil habitants per hectàrea a barris com la Barceloneta, Santa

L'estudi dels vertiginosos canvis patits per la ciutat en el període d'entreguerres del segle passat posa de manifest que l'absència de reformes significatives en les condicions dels habitatges van crear un context ideal per als esclats revolucionaris. A la pàgina anterior, el castell de Montjuïc, una presència constant en la història de Barcelona i dels seus conflictes polítics i socials.

Caterina, el Raval del Barri Xino... Aquests espais densificats del centre històric són el millor exemple de l'inici de l'esquarterament de la ciutat. La semimarginalitat, la figura del rellogat, l'amuntegament d'aquests espais, trenquen una característica predominant de Barcelona: els artesans i els obrers qualificats fan de ciment social dels barris, creen una certa homogeneïtzació social que també impacta en la política. Ara, per primera vegada, els treballadors no qualificats se segreguen clarament de la resta de classes socials, tot dibuixant-se tres escenaris obrers diferents a la ciutat: aquests barris del centre històric amb clares bosses de lumpenproletariat; els suburbis populars (parts de Poblenou, Gràcia...), on encara hi ha una certa barreja d'obers d'ofici, artesans i algun coll blanc (oficinistes), i les segones perifèries, de predomini absolut de l'obrer immigrant i sense qualificació laboral.

L'obrer viu on pot i com pot. El lloguer mitjà d'un pis a Barcelona a principis dels anys trenta del segle passat és de 55,2 pessetes al mes, gairebé una tercera part del sou del treballador no qualificat. Una barbaritat. No hi ha un gran parc immobiliari malgrat el creixement. Es fa difícil trobar cases barates. Es fa fàcil, doncs, inventar-se de tot: els famosos tres de vuit per dormir per torns en un pis o en una fonda; el relloguer; la cohabitació, ja sigui familiar o no (una de cada cinc famílies obreres a la ciutat viu així); els quarts de casa (28 metres quadrats) de la Barceloneta; els quatre pisos per replà als edificis de Ciutat Vella... I les barraques, és clar: 3.859 (19.984 persones) el 1922, 6.500 el 1929. I és que són vint metres quadrats de mitjana amb un màxim de dos dormitoris: per unes vint pessetes al mes, no es pot demanar, es veu, gaire cosa més.

El meticulós treball d'Oyón baixa fins a l'arena de la vida quotidiana i de barri. Fixa, per exemple, en tres els quilòmetres que fa un obrer qualificat a l'hora de desplaçar-se a la feina, mentre que el obrer sense categoria laboral se'n belluga dos i la dona treballadora, només un: és la pervivència de la mobilitat encara vuitcentista, a peu de casa a la feina, perquè es viu en molts casos a prop de la fàbrica, que marcarà el lloc on viure; una situació a la qual tampoc no són aliens el preu dels bitllets i la falta de mitjans de transport en les segones perifèries de la ciutat. O sigui, els obrers que més guanyen surten del binomi barri on viure-barri on es treballa; els que tenen menys diners, no. D'alguna manera passa el mateix a l'hora de casar-se; l'endogàmia geogràfica és brutal: com més pobres són els obrers, menys distància (dels 400 metres a veïns d'escala) entre els futurs membres del matrimoni. El cercle es va fent més i més concèntric; la vida de barri és cabdal: als barris obrers, per exemple, disminueix molt menys el nombre de safareigs que a la resta de la ciutat. És el cas, per exemple, de la Barceloneta, que, dels 285

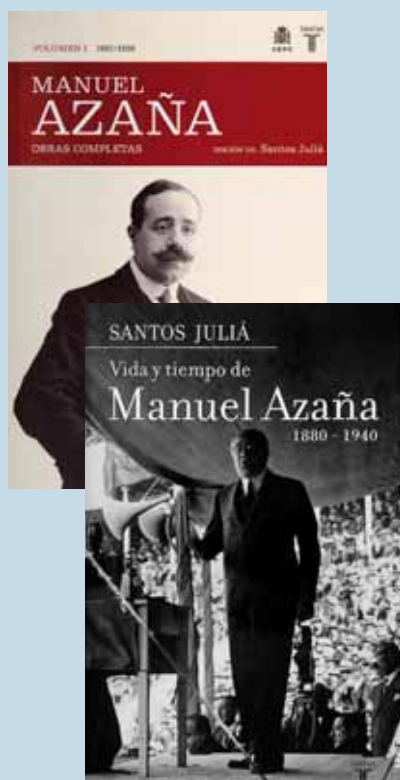
que hi havia a la ciutat, el 1933 n'acaparava vuit, un dels quals és el més gran de tots, al carrer Atlàntida, amb vuitanta places.

Són temps de militància i afiliació sindical importants, i l'autor no deixa passar l'ocasió per analitzar-ho en clau d'espai urbà. És evident que la CNT ja no tindrà mai més la força que va demostrar entre 1910 i 1920, a causa d'un descens de afiliació que en part ve donat per la seva actitud bel·ligerant amb la República. Tot i així, és fàcil endevinar que seguirà essent aclaparadorament predominant en el seu nou gran viver, els barris perifèrics, on, per cada treballador de la socialista UGT, n'hi ha sis de la CNT. En canvi, ja no és hegemònica en els barris obrers del centre històric (ara és més un territori del POUM, per exemple) i en els suburbis populars, que han estat seus entre 1918 i 1923 sense discussió. La cosa està més renyida, i és per això que als suburbis populars per cada treballador de la UGT n'hi ha només dos de la CNT. Fa falta dir que, entre els morts a les barricades dels famosos Fets de Maig de 1937, el 64% eren de fora de Catalunya (Aragó, València, Múrcia i Andalusia)? O que, sis mesos després, el 60% dels detinguts anarquistes a la presó Model de Barcelona (el 90% dels presoners totals) eren militants de segones perifèries i de les bosses del centre històric densificat? El cercle queda, doncs, del tot tancat. I ben esquerdat...

De *La quiebra de la ciudad popular* se'n pot pouar un niu, qui en sàpiga. Com que no és el cas, un parell de gotes. L'una, comprovar que l'absència de reformes significatives en les condicions dels habitatges de la ciutat en els quinze anys del període d'entreguerres es va convertir en el context ideal per al manteniment i el posterior creixement d'expectatives revolucionàries que van acabar trencant un ecosistema social. Ens vénen a la memòria els discursos i avisos de necessària revolució lampedusiana que, d'alguna manera, des de finals del XIX i començaments del XX havien fet a la burgesia barcelonina personatges com Joan Mañé i Flaquer, Joan Maragall o, fins i tot, Agustí Calvet, Gaziell. I l'altra: encara que no ho sembli, com i de quina manera marca la vida d'un el fet de viure en un lloc de la ciutat i en unes circumstàncies determinades, com ho van patir la gent de la Colònia Castells o el grup de cases d'Eduardo Aunós, per posar dos exemples del llibre.

I una tercera gota: quina memòria en guarda, de tot això, la ciutat? Què se n'ha fet institucionalment d'aquest passat? Quines proves en pedra en queden, per exemple? Vist que avui tornen a escandalitzar-nos els pisos pastera (tant per a immigrants com per a turistes), inventats fa vuitanta anys, i vist que el llibre d'Oyón no ha guanyat el premi Ciutat de Barcelona, potser caldria que fos de lectura obligada en més d'una junta directiva de patronal, cúpula sindical i despatx municipal. Per evitar futures esquerdes, vaja... **M**

OBS ZONA D'OBRES

Obras completas de Manuel Azaña

Edició de Santos Juliá

Centro de Estudios Políticos y Constitucionales / Editorial Taurus
Madrid, 2008
Vuit volums

Vida y tiempo de Manuel Azaña (1880-1940)

Santos Juliá

Editorial Taurus
Madrid, 2008
552 pàgines

Tot va començar fa anys als carrers de Sevilla. Tot va sorgir, a la manera republicana, d'una conversa peripatètica. El mestre d'historiadors que va ser Ramón Carande va recomanar a un jove Santos Juliá la lectura de Max Weber i de Manuel Azaña. Des de llavors que el professor Juliá està en això. El resultat d'aquest anar i venir a la figura i a l'obra dispersa de qui fou president de la Segona República –Weber

no és qui aquí ens ocupa– ha estat doble i admirable. D'una banda, la recopilació sistemàtica de l'obra d'Azaña. Ja hi va haver un primer intent en aquesta direcció. Molt significativament, el compilador primer va ser un home de l'exili, Juan Marichal, i els quatre volums d'aquesta edició van aparèixer en el Mèxic de mitjan anys seixanta. És a ell a qui Juliá llegia a la fi dels seixanta i dels primers setanta del segle passat. Les limitacions amb les quals Marichal va haver d'abordar la seva feina, epítom de les que afrontava la memòria del republicanisme històric a l'Espanya tardofranquista, feien imprescindible un nou i metòdic exercici filològic amb la finalitat de recuperar, per a l'Espanya democràtica, la paraula completa i complexa d'Azaña. Igual com la major part d'intel·lectuals doblats de polítics en l'Espanya del primer terç del segle XX, l'article periodístic, l'assaig fugaç, les notes i els discursos, eren, tant o més que el llibre i la labor reposada, mitjans a través dels quals es donava a conèixer la paraula, l'ideari. Retrobar, contextualitzar, organitzar, facilitar al lector d'avui tot aquest material dispers no era tasca fàcil. Això, i no altra cosa, és el que el Centro de Estudios Políticos y Constitucionales va publicar a la fi de 2007 com a *Obras completas de Manuel Azaña*. Vuit volums perfectament anotats, en acurada edició crítica, per Santos Juliá. Restituir la paraula a un republicà és, reconeguem-ho, tant com restituir-li la vida.

No content amb aquesta tasca, Juliá dóna a la impremta, ara, una *Vida y tiempo de Manuel Azaña, 1880-1940*. Tampoc no és el primer acostament de l'historiador al polític, al personatge històric. Sí que sembla el definitiu. En l'anterior, atrapat per les mateixes paraules d'Azaña –qui no reescriu la seva biografia?–, Juliá es va ocupar dels temps republicans, preferentment dels anys trenta. Durant molt de temps Azaña es va negar a ell mateix en els

seus anys joves. No obstant això, les coses van començar molt abans. Hi ha un segle, el liberal del vuit-cents, i un tram de relacions familiars –que cobreixen, per cert, tota la geografia peninsular imaginable– després de l'Azaña que neix, el 1880, a Alcalá de Henares. Hi ha un procés formatiu, complex i ric, on la religió i la família, l'entorn ciutadà i les relacions d'amistat juguen, com no podria ser d'altra manera, un paper central. Hi ha un descobriment. O uns quants. El de l'Escorial i els seus paisatges. El de Madrid. El de les tertúlies i el de l'Ateneu. El de les plurals vocacions. El dels interessos intel·lectuals, el de les solituds i el de les amistats.

Aquest món entra en crisi en la segona dècada del segle XX. Les institucions parlamentàries funcionen malament. No només a Espanya. La tasca d'Azaña anirà encaminada a trobar-hi una sortida, en sintonia amb el liberalisme social, lluny de qualsevol temptació autoritària. Es fa necessari nacionalitzar –és a dir, integrar en el cos de la nació de ciutadans a tots aquells que s'hi senten aliens– sense renunciar a la democràcia i plantant cara a les successives lluites del seu temps –la Primera Guerra Mundial, la crisi de 1917, l'adveniment de la Dictadura de Primo de Rivera, el despertar d'una nova esperança republicana–. L'episodi del Partit Reformista de Melquíades Álvarez, per la seva profunditat, explica molt de l'Azaña posterior, del reformador del primer bienni republicà, del posterior president de la República.

Tot això, a més del que potser va ser una mica més conegut, el quefer dels anys republicans, queda argumentat, recollit, articulad, en una història de vida que es defineix des de dintre, des de la pròpia experiència, i també des de la mirada dels altres. En qualsevol cas, els mites del provincianisme i de la tovor azañistes queden reduïts a això, a mites sense substància. A imatges dissenyades pels qui serien els seus ene-

“Els mites del provincianisme i de la tovor d'Azaña queden reduïts a això, a mites sense substància, a imatges dissenyades pels qui serien els seus enemics”.

mics. Les preocupacions intel·lectuals del jove Azaña són les de l'època: les multituds, la llibertat d'associació, l'agitació social i les perspectives de reforma; el pes del clericalisme, la necessitat de retornar a la ciència i a l'educació, la conveniència de civilitzar la política i de modernitzar l'exèrcit. Qüestions que defineixen una època. Qüestions que posen en solfa el llegat que prové del segle XIX i que obliguen a repensar el liberalisme. Són els anys que, al món, qualla una síntesi nova de liberalisme preocupat per la qüestió social, progressista i reformador. Un liberalisme del qual participa Azaña. Allò imprescindible no és la república, allò necessari del tot és la llibertat responsable i la participació ciutadana. Ho mantindrà sempre. O, com a mínim, fins al 1923, moment en què queda clar que la monarquia no està amatent, ella, a transitar pel camí de la democràcia. És llavors quan es fa republicà. Abans, sempre, ha estat demòcrata. Funcionari diletant i intel·lectual combatiu a favor d'un patriotisme cívic, de ciutadans, on la història només es justifica com a enquadrament per a un present de llibertats, de drets i de deures. Aliadòfil, francòfil, reformista, disposat a entendre's amb tots aquells que a Espanya estiguin disposats a transitar pel camí de la legalitat i de la llibertat. Acabarà fart d'algunes companyies, de les socialistes i, en particular, de les catalanes. Encara que, en el fons, mai no hi renunciarà perquè entén que, sense elles, no és possible l'Espanya plenament liberal i alliberada a la qual ha dedicat les seves energies.

Tal com poden comprovar els lectors d'aquesta breu nota, la biografia d'Azaña que ha dut a terme Julià, per la seva qualitat literària i pel seu rigor, així com per una no menys evident empatia encomanadissa de l'autor envers el biografat, poden arribar a tenir un efecte addicional. No només facilitar al lector una millor comprensió dels avatars de l'Espanya que va del

desastre de 1898 al de 1939, sinó també activar la curiositat per anar a l'obra d'Azaña. Directament. La biografia, en aquest sentit, constitueix el millor complement a l'edició de les *Obras completas*. **Àngel Duarte**

Urbanización

Paisajes comunes, lugares globales

Francesc Muñoz

Editorial Gustavo Gili
Barcelona, 2008
216 pàgines

Poc després de les Olimpíades, quatre arquitectes i un advocat aficionat a l'arquitectura ens vam entrevistar amb el flamant nou alcalde de Barcelona. El motiu: fer present la nostra preocupació pel que semblaven inquietants noves parts de ciutat en construcció i informar-nos, si era possible, del nou estat de coses. Coneixíem el projecte Diagonal Mar amb un cert detall. Sabíem que hi hauria torres, un parc privat que s'empassava algun carrer de l'Eixample. Sabíem que no hi hauria més botigues que una fleca i un estanc, per propiciar la compra al centre comercial de la mateixa empresa. No enteníem l'autisme agressiu de l'operació vers la trama Cerdà, ni la privatització

de l'espai de diversos carrers, ni les meravelles descontextualitzades del parc, etc. L'alcalde ens va fer entendre la qüestió clau: s'havia acabat el diner públic que havia permès la transformació de Barcelona als vuitanta i tot allò relacionat amb les Olimpíades. Sense diner públic s'aturava el motor que havia possibilitat el gran canvi i també, aproximadament, el model Barcelona. El diner públic havia permès dissenyar el buit, l'espai que prefigura l'emplaçament, les regles de joc, abans o simultàniament a la forma dels edificis adients al conjunt. L'Ajuntament va preferir "continuar creixent" a consolidar allò assolit amb èxit, però una mica massa ràpid. Continuar però canviant-ne el motor: si el diner no podia ésser públic hauria d'arribar de mans privades. Per obtenir-lo calia, doncs, organitzar les coses d'una altra manera. Calia que la iniciativa privada se sentís còmoda. I per a això, poques traves i gran visualitat de les intervencions, que havien d'ésser edificis, el que dóna rendibilitat privada. Primer obtindrien diners privats, i a través seu, imatges, notorietat. Després vindrien el turisme i les plusvàlues. Al final faríem l'espai públic, que arribava després o no arribava mai, com ha succeït amb la torre Agbar.

Molt abans, doncs, que se'n palpesin físicament les conseqüències, Barcelona va canviar el seu denominat model. Va fer el seu primer pas en el camí de la banalitat i, sí, probablement, en la seva versió *branding*, que és la que atorga a Barcelona Francesc Muñoz en el seu *Urbanización. Paisajes comunes, lugares globales*.

Llibre brillant, amb pròleg de luxe (Saskia Sassen), que pot suggerir fins i tot que els geògrafs, algun geògraf almenys, poden estar prenent la torxa que algú considerava que mantenien els arquitectes fins fa relativament poc temps, fins que vàrem ésser sistemàticament castigats en tant que envaïem sovint terrenys polítics. En efecte, hi ha ara geògrafs amb molt altes responsabi-

litats de govern i planificació del futur de Catalunya; hi ha geògrafs, totalment resistents a la depressió, que “observen el paisatge”, i hi ha també geògrafs, com el mateix Muñoz, que ensenyen, discuteixen en públic, pensen i agiten.

El seu llibre aborda no tan sols específicament la urbanitat banal, sinó que afronta altres fenòmens urbans d'estricta actualitat, que s'entrecruen amb el tronc principal del llibre i ajuden a explicar-lo. No és estrany que les reflexions sobre coses que estan vives necessitin d'excursos, *by-pass* explicatius i diverses cabrioles. És el que té cavalcar cavalls vius i no dissecats.

El primer capítol parla principalment dels fluxos, de la gran mobilitat actual com a element decisiu per entendre la urbanització actual. Defineix com a *territoriant* aquell que habita diverses ciutats alhora, segons diversos modes (si alguna cosa retrauria a Francesc Muñoz és la passió, triomfal sense dubte, que ha desenvolupat pels neologismes).

El segon explica com aquestes formes d'ocupació transformen la ciutat i les seves interrelacions. El tercer i quart abordem pròpiament la temàtica que dóna títol al volum: el tercer explicat què es pot entendre per *urbanalització* i el quart establint-ne quatre models diferents: Barcelona, Berlín, Buenos Aires i Londres. Al cinquè canvia d'escala i parla dels paisatges banals, i al darrer es posiciona en contra de la qüestió central, la *urbanalització*, tot oposant-li categories com la contextualització, l'espai públic, la diversitat funcional i la molt interessant de la lentitud, de la necessitat dels temps lents (*tempo lento maestoso*, en podríem dir?).

Encara que Muñoz aborda la *urbanalització* des de diversos plans entrelaçats, comentaré allò que considero el nucli dur, la part que té a veure amb el llenguatge de formes i signes, que és la que em sembla més interessant i nova.

La imatge de la ciutat pot ésser banal per 1) repetida, 2) ubiqüa, 3) trivial –les imatges que se'ns presenten són,

sovint, *pastiches* amb tensió o novetat zero–, 4) premeditació diguem-ne científica. Aquesta és potser l'accepció que m'interessa més. Antoni de Moragas em va explicar ja fa anys una anècdota relativa a les conseqüències de la lògica capitalista de l'ocupació de l'espai: dos quioscos en una platja passaven d'una primera implantació regular (cada un d'ells al centre d'una meitat de platja) a situar-se a tocar, els dos junts al centre del fragment de costa. Mantenien així la clientela garantida a l'esquerra o a la dreta de la platja i optaven, a més a més, a disputar-li la clientela a l'altre. La lògica de la lluita pel mercat no coincideix necessàriament amb la lògica de satisfer millor les necessitats del ciutadà.

Aplicat a les formes construïdes, la conseqüència del procés és que es filtren les alternatives fins a quedar-ne una de sola, aquella apta de vendre més. Així esdevé amb la reiteració d'edificis i, per sobre de tot, d'episodis urbans que mai no deixen, per cert, de tenir una intenció conservadora d'un ordre social afavoridor del negoci.

Les imatges de la ciutat actual són banals perquè les ciutats actuals, gràcies a la facilitat de fluxos que Muñoz explica, competeixen més que mai, i per això han d'incorporar qualsevol element d'èxit que pugui exhibir una altra competidora, i alhora, eliminar allò que no convoqui un consens massiu del gust. Sí, les ciutats es banalitzen i, en fer-ho, s'assimilen. Les ciutats s'assemblen per les mateixes raons que els cotxes. A més d'assemblar-se, les imatges de les ciutats també hauran de canviar, perquè el sagrat manament del continu flux de capital és precisament la seva acceleració contínua. Res no el pot deturar en la seva permanent “creació de riquesa”, enlloc no pot descansar.

Llavors, per què fixar-se en unes arquitectures que, en la *societat de l'espectacle*, seran ràpidament consumides? Per què aturar-se en una forma determinada, per efectiu que sigui el seu *branding*? El pas final serà el de les arquitectures

sense cara: rostres llisos aptes per rebre el maquillatge del moment. Ciutats-suport d'imatge variable, sense el pes de cap immanència o passat, sense sorpresa i, per tant, sense perill. No us comenceu a cansar ja de tanta Torre Agbar, encara que es disfressi de mil maneres per cap d'any? No s'estarà cansant el mateix Agbar, –qui accionarialment sigui això ara–, de la Torre Agbar mateixa?

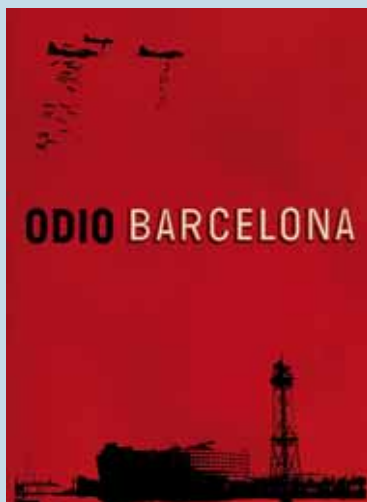
A aquest text que ara es publica, que deriva de la prèvia tesi doctoral del mateix Muñoz, li ha succeït un fenomen infreqüent, que es dóna només en períodes d'extraordinària acceleració històrica. Tractava llavors de fets d'estricta actualitat, i projecció segons dinàmiques, naturalment, de la meitat de la present dècada. Aquests processos no són pas els que ens ocupen uns mesos més tard, als inicis de l'any 09.

Si els temps que vénen fossin tan diferents de l'encara present tal com es pressuposa, si la concurrència fruit de la competència no es mantingués com a nervi principal de la nova situació, hauríem après alguna cosa de la banalitat, tal com deien Robert Venturi i Denis Scott Brown que feien de Las Vegas? Potser hauríem après a no creure'ns obligats a inventar-ho tot en cada oportunitat; a reconèixer substrats comparatibles, situacions parelles, solucions tècniques extrapolables: solucions, doncs, genèriques, com per exemple, i en un altre moment global, va concebre Pal·ladi a partir de Roma, tot construint, per fortuna, el llenguatge àulic bàsic del món anglosaxó, encara operant.

Al cap i a la fi, com ens mostren Venturi o Carver, no som nosaltres mateixos banals la major part del temps? El millor serà atendre radicalment tot allò específic en les persones i les coses, però sense anar-se'n per les branques (i els diners seran pocs); fer arquitectures genèriques, quasi banals, minades però de pous de significat, fiblades d'especificitat concentrada.

Eduard Bru i Bistuer

“Abans que se'n palpessin físicament els efectes, Barcelona va canviar el seu denominat model i va fer el primer pas en el camí de la banalitat, en versió ‘branding’, que és la que Francesc Muñoz atorga a la ciutat”.

Odio Barcelona

Diversos autors

Ed. Melusina
Barcelona, 2008
198 pàgines

Totes les editorials volen vendre llibres i si creuen que no n'estan venent prou, doncs n'inventen uns quants més. Així mateix, s'empesquen un concepte o un títol prou transgressor per atraure l'ull vagarívol del lector en potència (*Odio Barcelona*, per exemple) però no pas tant com per ofendre segons qui de debò (tal com passaria si el llibre es digués *Odio Bilbao*, posem per cas, o bé *Odio Salamanca* o –ara que hi penso– *Odio Qualsevol-ciutat-espanyola-que-no-sigui-Barcelona*). Tot seguit l'editorial, amb aquest concepte i/o títol precuinat a la mà, demana a aquells autors que considera adequats si voldrien contribuir-hi un text; i com que als escriptors en general ens val qualsevol excusa per escriure, el més normal és que diguin que sí. A partir d'aquí el repte principal és el de escriure quelcom que supera les limitacions sovint enganyadoríssimes del títol/concepte acabat d'oferir en safata per l'editorial.

A *Odio Barcelona*, la immensa majoria dels seus 12 autors les han superat,

amb escriu. Hi ha una barreja objectivament satisfactòria d'estils i tècniques, des de la veu pseudopomposa (i graciosa) de la diatriba del Javier Blánquez contra els coladors al metro, fins al text/conte autocríticament sincer sobre la por, de l'Hernán Migoya. De fet, hi ha poques mostres d'odi enlloc (jo, si més no, hauria afegit un signe d'interrogació al títol: *Odio Barcelona?*). Sí que s'hi plasmen, però, alguns disgustos provocats per certs aspectes de la ciutat, com ara la degradació turístico-delinqüent de la Rambla (un tema recurrent) o la conversió de Barcelona en una "World City" plàcida i banal (ídem). Phillip Engel –que està una mica a la tornada de tot– fins i tot es fot del llibre al qual surt, tot imaginant una festa literària més que avorrida per celebrar la "Promoción *Odio Barcelona*". Caldria destacar el text de la Lucía Lijtmaer, ple de frases tan senzilles com desarmants i que resulten més demolidores que tota una tirallonga de queixes explícites: "*Hay una exposición en el Centre Cultural Contemporánea [sic] sobre la periferia urbana de Brasil. Los jóvenes intelectuales van a esa exposición*".

Llàstima dels tres assajos que no són res més que això, assajos, tots espargits amb els noms de rigor de segons quins intel·lectuals estrangers; un d'aquests assajos pateix del tipus d'hermetisme fantasiós que caracteritza, posem per cas, els últims textos experimentals de Manuel de Pedrolo; i l'últim assaig cau en la trampa de parlar (d'una manera brutalment previsible) del suposat conflicte lingüístic barceloní, un no-tema –gràcies als déus– per a la resta dels autors.

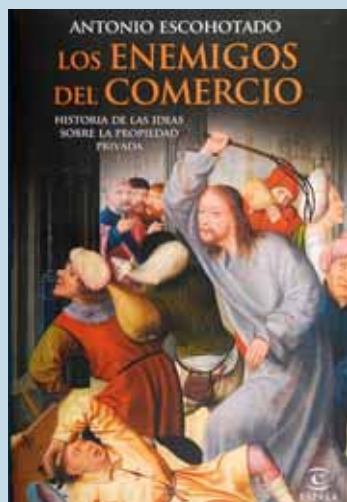
La meva Palma d'Or particular, se l'emporta l'autora més jove, la Carol París, que converteix l'antic Dispensari Antituberculós de Sert en el punt de partida d'una gira delirant de la Barcelona contradictòria que tots vivim, des del Tibidabo ("et donaré", en llatí) –des d'on els rics, segons la

París, "*nos darán y podemos intuir por dónde*" – fins a les bicicletes Bicing que semblen tretes "*del catálogo de Fisher-Price*". Aquest text funciona tan bé, en bona part, gràcies als coneixements considerables que l'autora té de la història de la pròpia ciutat.

Al contrari del dissenyador de la portada, que ha optat per mostrar un bombardeig de Barcelona com a complement visual al títol. Un dissenyador que, pel que es veu, o bé és un pseudotransgressor que ha errat el tret o bé és un ignorant empedreït que no sap que Barcelona és una ciutat que ha estat bombardejada de debò, vegada rere vegada i més recentment pels nacionalistes de Franco, fa tan sols uns 70 anys: aquell cop, hi van morir 2.700 ciutadans i 7.000 més van ser ferits i vés a saber quants milers més traumatitzats de per vida. Rarament he vist una portada de llibre que fa tanta vergonya aliena que fins aconseguix desqualificar el mateix llibre que il·lustra. I no, no en faig un gra massa. En absolut.

Aviam. Jo no odio Barcelona, però Londres, sí. L'odio de tot cor; de fet, quan vaig a Londres he de beure el triple del que normalment bec, només per mantenir la calma, de tant odi que sento per aquella maleïda merda de ciutat. Però si jo contribuís amb un text per a un llibre titulat *I Hate London* i després descobrís que l'il·lustrador hagués posat imatges del Blitz nazi al costat del títol, jo hauria agafat el llibre hipotètic i l'hauria llançat al contenidor més proper. Que és exactament el que acabo de fer amb el meu exemplar, gens hipotètic, d'*Odio Barcelona* (malgrat la qualitat ja comentada dels continguts). En fi, tots odiem alguna cosa. En el meu cas, a més de Londres, l'estúpida en estat pur.

Matthew Tree

Los enemigos del comercio
Historia de las ideas sobre la
propiedad privada
Volumen I. Antes de Marx
 Antonio Escotado

Espasa-Calpe
Madrid, 2008
615 pàgines

D'una manera detallada fins a nivells inaudits, l'últim llibre d'Antonio Escotado relata la història de les idees i les institucions socials que han determinat la prosperitat o la pobresa col·lectives des de l'antiguitat. En essència, estem davant un exercici antropològic, històric i sociològic summament ambiciós que indaga en les raons per les quals els homes s'han sumat a crides col·lectives a la igualtat extrema, o bé han promogut l'aparició d'institucions que han redundat, al seu torn, en el progrés material i moral de generacions senceres. El mateix autor descriu al començament del llibre la seva obstinació com una investigació entorn de la qüestió de per què molts han considerat al llarg de la història que la propietat privada no és més que "pecat" i "robatori", la qual cosa l'obliga a traçar un retrat simultani i entrellaçat –com les espirals de

l'ADN" – del seu contrari, és a dir, les idees i les institucions liberals.

Per les pàgines del llibre se succeïxen els escrits de Plató; la polis atenesa i l'ordre social espartà; un apassionant relat de l'auge i la caiguda de l'Imperi Romà, que entronca amb una no menys interessant –i descarnada– descripció del cristianisme primitiu i del posterior obscurantisme medieval; les posicions del judaisme i de l'islam respecte al comerç; el fanatisme milenarista; les revolucions socials dels segles XIV i XV; l'aparició de la burgesia i de la societat mercantil; la industrialització; les revolucions americana i francesa... La construcció social de l'anomenat "pobrisme" i les conseqüències polítiques i socials d'aquest "programa" es constitueixen en el fil conductor d'un relat que tant es beneficia de la detallada reconstrucció històrica de tipus i esdeveniments com queda una mica perjudicat per aquesta mateixa proximitat, que de vegades provoca que ens preguntem per la relació que tenen certs passatges o retrats amb la qüestió central de la qual s'ocupa l'autor en aquesta obra.

Un projecte com aquest, probablement una empresa inèdita a Espanya, encara que no fora –el mateix autor esmenta en diverses ocasions l'obra de David S. Landes *La riquesa i la pobresa de les nacions*, a la qual podríem sumar, per exemple, *Propietat i llibertat*, de Richard Pipes, llibres ambdós amb què comparteix objectius i afinitats–, té, si més no i en una enumeració que reconec com a personal i potser una mica precipitada, tres virtuts. En primer lloc, el contingut en si, il·lustratiu com pocs de fenòmens i institucions socials que associem des de l'antiguitat a la prosperitat i al desenvolupament, o bé a l'estancament i al declivi. En segon lloc, la seva pertinència. En temps d'una greu crisi econòmica que està provocant una profunda reflexió sobre elements bàsics de la nostra vida col·lectiva com el mercat, el capi-

talisme o l'Estat de benestar, l'exercici intel·lectual plasmat en aquest llibre hauria de ser molt útil per evitar que, amb algunes propostes de refundació de certs mecanismes econòmics i socials, *llencem el nen amb l'aigua del bany*. Finalment, una cosa que apreciarien sobretot aquells lectors que coneixin bé la trajectòria de l'autor. Amb independència de l'aparició d'altres en el futur, aquesta obra culmina amb una coherència absoluta tota una vida de treball –des de *La consciència infel·lix* i, especialment, el "cicle" que s'inicia amb *Caos y orden*– en la línia argumental del qual destaca un amor il·limitat per la llibertat humana i un menyspreu semblant per l'aversion a estudiar sense apriorismes allò que la promou o l'obstaculitza.

Arribats al final del llibre és convenient recordar les preguntes que el mateix autor planteja en la introducció. Coneixem, després de la seva lectura, quins són els motius polítics i antropològics –dit d'una altra manera, els arguments històricament transversals– de l'"odi a la riquesa"? Sabem ara què fonamenta essencialment i històricament el projecte col·lectivista, com una cosa oposada a l'individualisme liberal, i quin tipus de racionalitat hi ha al darrere? La meua conclusió preliminar és que hem d'esperar el segon volum per respondre amb certesa ambdues coses, encara que una mica d'això recomana l'autor en els primers compassos del llibre. En tot cas, un assaig fascinant i necessari. *It was high time* –que dirien els anglosaxons–, ja era hora que aparegués un treball així entre nosaltres. **Francisco Beltrán**

"L'autor indaga en les raons per les quals els homes s'han sumat a crides col·lectives a la igualtat extrema, o bé han promogut l'aparició d'institucions que han redundat en el progrés de generacions senceres".

© Dani Codina

Flavio Morais, reciclatge que es recicla

materials i el reflex de figures d'inspiració totèmica i tribal. Li emergeix el desig d'anar a l'Àfrica, però després de donar-hi voltes pensa de tornar a Brasil, concretament a Bahia, una ciutat de profundes arrels africanes. Hi passa dos anys que qualifica de molt importants. No té un duro i cap mena de possibilitat de vendre obra. Però aquesta experiència marcarà el seu futur com a artista de reciclatge. "A Bahia hi ha molta pobresa i això fa que no es llenci res. Al llarg de l'any la gent guarda i classifica qualsevol cosa. Quan arriba el Carnaval, és increïble veure com el que semblen luxoses teles són guarniments fets amb la cel·lofana dels paquets de tabac". Amb aquest aprenentatge de crear a partir de tot allò que podia recollir pel carrer, torna a Barcelona, on s'instal·la de manera definitiva, i es troba que a Barcelona (som a la segona meitat del vuitanta) hi ha un creixent interès per l'art fet amb materials de rebuig. És el moment que es crea l'associació Drap Art, que impulsarà festivals de reciclatge, i que encara ara es troba en actiu. Un ambient excel·lent per a la seva creació feta amb claus i fustes trobades i molt de color. Morais alterna, com encara fa ara, la il·lustració i la creació

artística. És un moment en què també el disseny s'apunta al reciclatge coincidint amb el fet que les idees de sostenibilitat arrelen a la societat. Dels anys noranta fins ara, aquestes pràctiques es consoliden com una altra opció artística. A més del component ideològic i econòmic, l'art reciclat recull la tradició de les avantguardes del segle XX de l'*objet trouvé*.

Després d'anys de dedicar-se a donar nova vida a materials que semblaven esmorteïts, Flavio Morais va començar a derivar els seus anhels creatius en una altra direcció. El resultat es va poder veure la primavera de 2009 a la galeria Victor Saavedra de Barcelona: allò que anomena "dibuixos amb tres dimensions".

Aquesta nova obra consisteix en dibuixos en acetat, que l'artista situa de manera paral·lela en diferents planxes de metacrilat. El dibuix complet es fa en capes, cosa que dóna la sensació de profunditat. Aquest treball té la singularitat de (tot i ser una innovació) reactualitzar l'art de sempre. És artesanía. És pintura. És dibuix i és art conceptual. Cada una de les petites peces que Morais denomina caixes són jocs de complicitats referencials amb l'espectador.

Miquel Fuster i els fantasmes del passat

Havia superat els 40 anys i, des que era un marrec, quan va entrar com a aprenent a l'Editorial Bruguera, Miquel Fuster s'havia guanyant les garrofes com a dibuixant d'històries. Va viure els moments potents pel sector als anys seixanta i setanta en què hi havia un important mercat de treball d'encàrrec per a l'estranger. L'editor Josep Toutain havia obert un pont entre les editorials europees i Catalunya, on es concentraven, sobre-

tot a l'àrea metropolitana de Barcelona, la major part de dibuixants de tot l'Estat, tots ells professionals amb talent i disponibilitat per dibuixar els guions que els venien traduïts de fora. Es tractava d'obres de gènere com ara el policíac, de guerra o el western. Però on hi havia més demanda dels editors estrangers era en el camp del gènere romàntic dirigit sobretot als adolescents. Miquel Fuster en va dibuixar moltes, d'històries

© Dani Codina

romàntiques. I durant un temps li va anar força bé. Els agents que els representaven cobraven en divises, i això feia que en pessetes significués una feina molt ben pagada. Això el va portar a una vida fàcil. Diner ràpid que fonia amb fogositat juvenil. Fins que el temps va passar. Ell va deixar de ser tan jove, i el mercat va evolucionar. Als anys vuitanta aquesta mena de còmic va decaure i, a partir dels 90, Miquel Fuster es va trobar alcoholitzat, amb la família desfeta i un ritme de vida que no era el més escaient per portar una

vida estable. Diferents circumstàncies el van fer perdre el pis del barri de Sants on vivia. I així, com si es tractés d'un malson, Miquel Fuster es va trobar al carrer.

Fuster va esdevenir un captaire d'aquells que la gent ignora que ha tingut un passat de persona corrent. Els quinze anys han estat de patiment, soledat i dolor. Tant que un dia va dir prou i es va deixar ajudar pels voluntaris de l'associació Arrels. Va iniciar la seva lluita contra l'addicció a l'alcohol, que havia estat el seu únic company de viatge al

llarg de tants anys, i va intentar refer la seva vida. Tot el seu bagatge professional no ha estat mai oblidat, i això el va encoratjar a escriure i dibuixar en aquests quinze anys de supervivència al carrer. L'obra, fins ara el treball més autèntic i de gran qualitat que ha fet mai, està pràcticament enllestida. El dibuix li ha servit per allunyar (i reviu), quan ja passa dels seixanta anys, tots els fantasmes d'un dur passat. (miquelfuster.wordpress.com)

L'humor per fer un món millor

En un dels acudits gràfics de Kap (Jaume Capdevila, Berga, 1974) recollits al llibre *Sense Kap ni peus*, una dona li diu al marit: "Mira!, mira el que el que m'he comprat a rebai-xes!". L'home se sorprèn: "Però si és una merda", diu. "Sí, però a meitat de preu!". D'això en podríem dir ironia o humor absurd. Però el seu autor no està del tot d'acord. "El que realment és absurda és la vida, molt més que l'humor. L'humor és el que ens fa suportable la vida".

Kap és humorista gràfic i un gran estudiós del tema. Publica a *La Vanguardia*, *El Mundo Deportivo* i *Regió 7*. També es poden veure els seus acudits a "El web negre" (www.elwebnegre.com). Fa el seu ofici, diu, "perquè la vida m'ha portat a fer el que havia de fer". Segons confessa, l'humor sempre li ha agradat. Era el clàssic graciós de classe en el bon sentit del concepte. "Sempre he estat una mica comediant, m'agrada fer riure perquè sóc una persona benhumorada i em complau que al meu entorn la gent també ho sigui", explica. Els seus referents són Quino i Perich. "Tot i que he llegit còmics de tota mena, quan van descobrir Quino i Perich em vaig adonar que el que volia fer, el que m'era més pròxim, era explicar una cosa amb un petit dibuix". Kap ha estat el guanyador del premi d'humor Gat Perich 2009,

creat precisament per preservar el llegat del seu autor de referència.

Kap, que viu a cavall entre Barcelona i Berga, considera que l'humorista ha de ser gamberro. "Sovint es diu, com si fos un elogi cap als humoristes gràfics, que a un diari l'acudit gràfic és com l'editorial. Però nosaltres no podem ser editorialistes, hem de dir la nostra. No podem ser políticament correctes, els dibuixants que ho són han de ser molt bons perquè tinguin gràcia. Són tan pocs que els podríem comptar 'amb els dits d'una orella', com diria Perich".

Molta de l'obra de Kap es troba recollida en llibres. Un dels darrers és "Manar!, Manar!" (que s'ha de pronunciar amb la cantarella de la música de "Barrio Sésamo"), una obra d'Angle Editorial que fa referència als polítics i al poder. "Tot i que els polítics són un dels objectes principals de l'humor, el destinatari del meu treball és la societat, perquè tot i que soni presumptuós, l'objecte de la meua feina és fer una societat millor".

La seva estimació per l'humor gràfic li provoca afany de coneixement. "L'humor gràfic és un producte que s'ha de prendre fresc, per això, per entendre'l, has de conèixer el període en què l'acudit s'ha creat. No és el mateix l'humor de la transició, que l'actual, ni el del franquisme", explica. Kap se

© Dani Codina

sent orgullós de pertànyer a una tradició con la catalana que abans de la Guerra Espanyola, amb publicacions com ara *El Bé Negre*, *Papitu* o *L'Esquella de la Torratxa*, tenien un gran nivell de qualitat que fa que els estudiosos situïn la premsa satírica catalana d'entreguerres en un tercer lloc per darrere de França i Alemanya. "Ara hem perdut aquest nivell perquè els catalans vivim un moment de desconcert en què no sabem quin ball ballem".

Com a estudiós, recentment ha publicat, sota el seu nom autèntic de Jaume Capdevila, *Canya al borbó* (Llibres de l'Índex), un recull històric de com ha tractat la premsa satírica la monarquia espanyola.

Els orígens

d'un aniversari feliç

Estem d'aniversari al teatre català. Un aniversari feliç. La Sala Beckett, situada al carrer Alegre de Dalt del barri de Gràcia a Barcelona, fa vint anys.

La Beckett s'havia gestat en el cap del dramaturg José Sanchis Sinisterra, ànima de la companyia El Teatro Fronterizo (ELF), un grup que havia nascut al redós de la transició a la democràcia i de l'esperit de canvi cultural que la nova situació política a l'Estat espanyol semblava augurar. Corria l'any 1977 i en el manifest fundacional de El Fronterizo, entusiasmat pel clima d'aquell moment, s'afirmava: "El contingut està en la forma. El teatre només pot incidir en les transformacions que engendra el dinamisme històric des d'una transformació de la teatralitat mateixa". Traduït tot això en fets, en els deu anys següents, El Teatro Fronterizo apostaria per l'autoria de casa, la del mateix Sanchis Sinisterra i la de l'escola que aquest dramaturg va saber engegar, però des d'una renovació que acudia als autors internacionals fonamentals en les revolucions teatrals i literàries del segle XX.

Teatre de text, confiança, encara, en la paraula i en el seu poder per dir coses sobre un món canviant. En un context, el nostre, on les companyies que triomfaven, Els Joglars, Comediants, La Fura dels Baus, marginaven la paraula a un rol secundari, on l'única alternativa que es consolidava sobre el teatre de text, el Teatre Lliure, optava pel gran repertori del teatre universal traduït al català. Amb El Fronterizo, Sanchis dramatitza la narrativa de Joyce, *La noche de Molly Bloom* (1979); Kafka, *El gran teatro natural de Oklahoma* (1980), o *Sábado, Informe sobre ciegos* (1982), i aposta sobretot per Beckett, *Primer amor* (1985), *Oh! Els bons dies* (1987) i *Mercier camier* (1989).

Als deu anys de la fundació, el 1987, El Teatro Fronterizo publicava un altre manifest en què es reflectien llums i ombres. Títulat provocativament *Crònica de un fracaso*, constatava que "(avui) cal fer un teatre que agradi a tots els públics, que gratifiqui tots els estómacs, que no molesti a ningú". Des de la Generalitat s'apostava llavors per un teatre complaent, que no tenia embuts a cercar el populisme, negligint tota funció crítica de les arts escèniques i optant per l'entreteniment, de qualitat, però únicament evasiu en última instància. Malgrat tot, lluny de la lamentació estèril, El Fronterizo llançava un ambiciós programa que passava pel lloguer d'uns locals al carrer Alegre de Dalt, que, dos anys després, esdevindrien la Sala Beckett.

"Seu d'un equip teatral, sí, però no plataforma d'una companyia (...) obrador per a eterns aprenents (...) un centre d'estudi de reflexió i d'aprenentatge (...) Beckett (el nom de la sala) denota una operació dura, radical, rigorosa pel quefer artístic menys complaent, menys condescendent amb les sol·licitacions de la indústria cultural, amb els reclams del mercat" (del manifest fundacional de la Sala Beckett). Samuel Beckett, mesos abans de morir, autoritzava que la

© Ferran Matéo

sala teatral portés el seu nom. La sala es va inaugurar el 30 d'octubre de 1989 i tres dies més tard es va estrenar *Bartelby l'escriptor*, una dramaturgia de Sanchis Sinisterra sobre el text de Melville. En aquella primera temporada s'engegava un cicle de teatre breu, amb noms com Josep Pere Peyró, Pilar Alba, Benet i Jornet i Harold Pinter; a la segona temporada un Memorial Beckett, amb set posades en escena a càrrec de directors com Pierre Chabert, Frederic Roda, o (atenció!) Sergi Belbel. Beckett, i Harold Pinter també: cal recordar la "Tardor Pinter" de 1996, una operació que va implicar gairebé tota la Barcelona teatral.

Però el més important ha estat oferir l'espai per a les primeres passes d'autors dramàtics del país. Hem esmentat Peyró i Belbel, però també caldria parlar d'una primera fornada amb gent com Lluïsa Cunilló o Manuel Dueso, que inicien una nòmina que anirà multiplicant-se fins a convertir la dramaturgia catalana en una de les més riques i diverses del panorama europeu d'avui. La contribució de la sala també ha estat decisiva perquè directors d'escena consolidessin la seva professió, noms que ara són el present del nostre teatre, com Xavier Albertí o Calixte Bieito, Carlota Subirós o Àlex Rigola, Rafael Duran o Magda Puyo, el mateix Toni Casares (ara director de la Beckett), deuen a aquest espai bona part de la seva realitat artística. Tanmateix, en aquest reconeixement no hauríem de deixar de banda l'espectador de la Sala Beckett, que és qui, en darrer terme, n'explica l'existència.

Roger Aixut

o l'art de reinventar instruments

Quan Roger Aixut (Barcelona, 1975) va fundar el grup Cabo San Roque, el 2001, poc s'imaginava que d'aquell divertimento inicial en sortiria una dedicació exclusiva al reciclatge musical. Però així ha estat. Des del primer bagul que va reconvertir en contrabaix, Aixut ha inventat, construït i provat els gairebé quaranta instruments amb què Cabo San Roque ha desenvolupat un univers sonor propi, experimental i inclassificable. I ara, després d'haver publicat tres discos i d'haver commogut el públic amb l'espectacle *La Caixeta*, prepara un nou muntatge basat en la seva última creació: una orquestra mecànica completa.

Serà l'última màquina inventada per aquest arquitecte, músic i luthier autodidacte que, als inicis, tal com confessa ell mateix, "no sabia ni penjar un quadre". "Ja han passat deu anys", explica, "però llavors no tenia ni un trepant, amb prou feines una serra de mà, un martell i un tomavís". L'afició a la música i la fascinació per la història dels instruments mecànics el va dur a reunir un grup d'amics –arquitectes, enginyers, un dissenyador industrial i una geòloga– en una banda sense jerarquies, on tots

aportaven instruments i els intercanviaven entre ells. Amb el temps es va reservar la feina al taller, provant i experimentant amb nous timbres i sonoritats, a partir d'instruments reciclats, joguines i objectes abandonats.

Al local d'assaig de Cabo San Roque, un antic magatzem del carrer de la França Xica, al Poble-sec, Aixut hi acumula tots els artefactes que han fet sonar en més de 200 actuacions en directe. N'hi ha de tota mena, i del tot inversemblants: des del maletòfon –a mig camí entre la maleta i el xilòfon–, la pianoleta de nit –un teclat adossat al calaix d'una tauleta de nit– o el llaüt de llauna de codony, fins al trombó de dutxa, el Vernel de vares o la guitarra de dissolvent. I així fins a quaranta. "Tots tenen una sonoritat especial, i una història personal, des del contrabaix que dona nom al grup [un bagul de fusta amb tres cordes que va trobar al carrer Notariat] fins a la pianola, el primer que vaig fer amb seqüenciadors mecànics amb una certa solvència rítmica", explica Aixut. D'entre els primers "bitxos", tal com els anomena el luthier, en destaca el banjo reciclat amb la caixa de la primera bateria i el màstil de

la primera guitarra elèctrica de dos components del grup. I entre els últims, el caixó amb goma elàstica –"fa uns greus molt interessants"–, i l'erizó, un bidó de cafè amb barres metàl·liques que "fa sonar uns harmònics aleatoris segons on toquis".

Amb aquesta base, el procés creatiu de Cabo San Roque viu una constant realimentació. "Tot està connectat, des de l'objecte trobat fins a l'instrument recreat, el so i la composició final", afirma Roger Aixut, per a qui les peces musicals sorgeixen del joc d'equilibris entre els instruments convencionals i els de nova creació. "De vegades fabriques un instrument buscant un so determinat, però sovint en tenim prou amb l'estoc acumulat". En relació amb els objectes, la recollida s'ha tornat selectiva, i cada dos anys han de fer neteja del material en desús, així com dels instruments que no han passat el control de qualitat.

Aquest estiu, més enllà de les actuacions programades al Museu Picasso, a Santander i possiblement a Mèxic, Cabo San Roque es reclourà a compondre amb l'últim invent de Roger Aixut: una orquestra mecànica completa, amb seccions pròpies de vent (amb coure i PVC), corda i percussió. Tot just enllestida, funcionarà amb un sistema d'electrovàlvules i aire comprimit, procedents d'una antiga fàbrica de galetes, que els va cedir tota la cadena de muntatge. "En realitat, serà com un tros de fàbrica", explica Aixut, "i la complementarem amb altres instruments solistes i acompanyants". Serà la base, avança, d'un nou espectacle, *Torn de nit*, que s'estrenarà a l'octubre al festival Temporada Alta de Girona.

El nou invent aportarà per primer cop un instrument de vent mecànic al repertori de Cabo San Roque. Però també la incertesa de com sonarà, i si possibilitarà un muntatge d'una o unes quantes composicions. Tota una incògnita. "Mai saps gaire bé què controls i què no. Igual que mai havíem pensat que seríem un grup professional, qui sap què ens oferirà el futur...".

La consagració tel·lúrica de Roger Mas

© Dani Codina

Aquest 2009 està sent l'any de la consagració de Roger Mas. Possiblement, la seva actuació del 8 de gener juntament amb George Moustaki al Palau de la Música va marcar el punt d'inflexió. Programat en principi com a teloner, a causa de la malaltia del veterà cantautor greco-francès, Mas va haver d'assumir el pes de la sessió i, en comptes de limitar-se a cobrir l'expedient, va aconseguir suscitar l'entusiasme dels dos mil espectadors presents a l'històric recinte modernista. Tres mesos i mig després, i amb tot el peix venut d'antuvi, Mas confirmava la seva ascensió imparabile oferint un memorable concert a l'Auditori, acompanyat d'un quartet de corda, una banda de blues-rock i dos fiscorns.

No deixa de resultar curiós que aquest reconeixement més massiu hagi arribat al cantautor de Solsona després de publicar el seu disc a priori més difícil: *Les cançons tel·lúriques*. “En aquest disc –explica Mas– no hi ha cap cançó meua, però acaba sent una culminació de les meves influències. Des de la música popular que escoltava de petit fins a la tradició anglosaxona de l'adolescència, així com el meu període al costat de Luis Paniagua (Orient i Occident) amb què vaig conèixer els cants amb harmònics tibetans”. Mas, que com Eugeni d'Ors creu que el que no és tradició és plagi, fa una extraordinària versió dels *Goigs de la Mare de Déu del Claustre de Solsona*, tot afegint-hi influències dels cants espirituals del món. Segons ell: “hi ha una nova generació que busca tota l'espiritualitat en altres tradicions, perquè la nostra no ens ho dóna. La tradició musical europea, sigui religiosa o no, no es fa servir per arribar a un estat mental de trànsit. Aquests Goigs tenen una preciosa melodia arabitzant, i entenc la Verge com el culte a la fertilitat, en el sentit primigeni de Venus”.

El disc també inclou una interpretació minimalista del Ball de l'àliga de la Patum de Berga, a banda de la musicació de sis poemes extrets d'*Al cel* de Jacint Verdaguer. “D'aquest personatge històric m'interessa sobretot –subratlla Mas– la dicotomia entre l'home i el capellà. Quan Verdaguer es deixa anar per paratges al·lucinant, immediatament hi ha el càstig. Em fascina aquesta dualitat. I a vegades, com passa a *Plus Ultra*, em recorda les cançons d'innocència de William Blake”.

En el decurs del seu concert triomfal a l'Auditori (amb tot el públic ovacionant-lo dempeus), Roger Mas va acompanyar *Les cançons tel·lúriques* amb una impecable recreació del cantautor italià Fabrizio Di André (*Amore che vieni, amore che va*): “És un referent, fins i tot dintre del mateix disc, atès que la diversitat estilística és total. Penso com Fabrizio que el cantautor no ha de tenir un estil concret, sinó que ha d'explicar una història i s'ha de rodejar dels músics necessaris. L'originalitat és inaccessible, i la millor manera de fer una cosa genuïna és fer d'eremita i prestar atenció a la natura. Però a la vida has d'estar obert a tot i, en una obra, quan hi ha tres influències, es converteix en una cosa original”.

Pel mateix preu, el cantautor solsoní també ens va regalar en directe una estimulante *Oda a Francesc Pujols*, entre els “bravos” del públic: “El que m'agrada molt d'ell és el tema de la veritat. La veritat és, hi ha sigut sempre i hi serà. Això dóna tranquil·litat, perquè encara que et manipulin i t'enredin, la veritat hi és. La veritat és com un riu subterrani, com una màquina del temps, perquè ens connecta amb la dimensió còsmica”.

És ben bé que, com deia Francesc Pujols i subscriu Roger Mas, la veritat no necessita màrtirs.

Isaki Lacuesta, a la recerca dels rastres perduts

© Dani Codina

Isaki Lacuesta és un dels cineastes catalans més originals i rellevants de l'actualitat... encara que les seves pel·lícules no hagin estat vistes per grans masses. Antic alumne del Màster de Documental Creatiu de la Universitat Pompeu Fabra, ja és considerat pels seus companys com un mestre. En la carrera cinematogràfica d'aquest gironí de 34 anys, només hi ha dos llargmetratges, *Cravan vs. Cravan* (2003) i *La leyenda del tiempo* (2006), de vocació documental però amb trets propis de la ficció.

Lacuesta ultima tres nous projectes de naturalesa diferent però que comparteixen un mateix tema: la recerca del passat, de l'invisible, de la memòria. D'una banda, aquell que pot fer que Lacuesta sigui a partir d'ara un cognom familiar, la seva primera pel·lícula plenament de ficció, *Los condenados*, sobre el retrobament de dos exguerrillers que inicien la recerca del cos d'un tercer company desaparegut. Rodada a l'Argentina i al Perú, tal com ens explica, "a la pel·lícula, mai no es parla de cap espai geogràfic ni temps concrets, però l'espectador hispanoparlant la veurà com una pel·lícula argentina perquè tots els actors són d'allà. El que m'interessava molt dels conflictes llatinoamericans és el fet que són extrapol·lables a altres llocs, però que tenen una circumstància pròpia que no serveix en altres casos per qüestions de cronologia: l'herència de les idees d'una generació a altres i com es van transformant". A més a més, el director volia que la pel·lícula tingués "l'esperit de les novel·les de Joseph Conrad i Herman Melville: plantegen dilemes morals i conviden l'espectador a preguntar-se què faria ell".

El repartiment és argentí excepte l'actriu madrilenya, però filla d'exiliats, Bárbara Lennie, vista a *Mujeres en el parque* i *Obaba*: "En principi, em feia una mica de por que la Bárbara fos massa guapa. Però vaig veure a youtube una entrevista gravada amb càmera domèstica sense il·lumina-

ció i parlant sense guió i em va agradar; semblava una persona normal".

A banda, Lacuesta està treballant en el muntatge d'un altre film, un encàrrec del canal TCM, un documental més proper als seus films precedents. Es tracta d'una investigació basada en la relació de l'Ava Gardner amb Espanya, idea que té el seu origen en el llibre *Beberse la vida* de Marcos Ordóñez. "És un documental, amb to d'assaig i biopic. Serà un collage de pel·lícules i de testimonis que l'han coneguda. M'interessa veure la història de la gent de Hollywood a l'Espanya de Franco i també veure la història no a partir dels grans personatges sinó de, per exemple, el porter de la plaça de toros de Girona, de tècnics, actors secundaris...". Ambdós films estan previstos per a la tardor.

Si en els dos projectes anteriors és la recerca del rastre d'un personatge, en el tercer la pista a seguir és la dels llocs que no surten a la, en principi omnipresent, Google Earth. Es tracta de *Goggle Earth* (sic; joc de paraules: *goggles* significa ulleres de llarga vista), una videoinstal·lació realitzada conjuntament amb Isa Campos, coguionista de *Los condenados*, que s'estrenarà l'1 d'octubre a la Fundació Suñol. "Això sorgeix de *La leyenda del tiempo*. La vam rodar en una magnífica platja que ja no existeix. Se l'han carregada per construir tres blocs de pisos de vint plantes, cent quinze cases. Volíem seguir les obres des de fora i no vam poder perquè no apareixien a Google Earth. D'aquí se'ns va ocórrer. En aquest cas va ser simplement perquè no van renovar la pàgina, però hi ha d'altres motius: camps de refugiats, seguretat militar, platges nudistes...".

L'herència i transformació de les idees, el rastre de la memòria oral i la representació oficial del món. Tres conceptes que vertebraven tres projectes sobre la desaparició i un creador que investiga les fractures de la realitat.

Els dimecres poètics de l'Orignal

Text **Gregorio Luri** Fotos **Christian Maury**

A la cruïlla dels carrers Lluna i Ferlandina un home d'uns quaranta anys, recolzat en una crosca, parla a crits amb una dona que menja pipes mecànicament. M'és impossible no sentir el que li diu mentre passo pel seu costat camí de l'Orignal: “*¡Tú me tocas a mis hijos y yo te meto una ‘opa’ que te doy fuego!*” Avui és dimecres i, si és dimecres, toca poesia.

Continuo endavant i m'encreuo amb diversos filipins que parlen en grups al costat d'un mural amb un poema de Bertolt Brecht. “Hi ha moltes maneres de matar / poden clavar-te un ganivet al ventre / llevar-te el pa...”. Algú ha escrit després de l'últim vers un contundent “mort al policia violent”. Travesso Joaquín Costa i continuo per Ferlandina fins a desembocar davant el MACBA. A l'esquerra, unes quantes persones conversen animadament a les taules d'una terrassa tranquil·la, sota el mural de Chillida que tanca per ponent la plaça dels Àngels. Una altra mà anònima ha deixat també la seva empremta literària: “El temps és el foc que ens consumeix”. Què va anar abans: el grafit o la ciutat? Les batzegades dels monopatinats dels *skaters* que fan piruetes circenses a la plaça són ensordidores. A la meua dreta, en el número 29 de Ferlandina hi ha l'entrada del restaurant Horiginal. A l'aparcador es tempta el passejant amb tapes, braves, tires de calamars, croquetes i poesia. Un “paki” que porta unes cerveses a la mà m'ofereix una Estrella. Li dic que no i entro al restaurant. Al fons hi ha l’“Obrador de Recitacions i Noves Actituds Literàries”. Per entendre'ns: l’“Orignal”.

L'Orignal és un híbrid de gruta de les nimfes, mansarda de Ronsard, taverna portuària, tertúlia literària i cafè teatre. És, també, una aposta radical per la independència. Aquí ni es reben subvencions ni es paga un cèntim d'euro als poetes que vénen a recitar. Aquí es fan les coses per amor a l'art. Però si, com ha deixat dit Wallace Stevens, “*Poetry is the subject of the poem*”, la jove poesia catalana és la protagonista d'aquest espai, on s'autocongrega cada dimecres a partir de les vuit del vespre. Això no vol dir que per l'Orignal no passin de tant en tant poetes madurs o que entre el públic raregin els cabells blancs. Un dimarts de gener en què recitava Ferran Aisa, vaig seure al costat d'un home gran que xuclava un Cacaolat de l'ampolla amb una canyeta. Em va assegurar que estava a punt de fer vuitanta anys i que es va descobrir a si mateix com a poeta el 1993. Des de llavors escriu una carpeta de poemes l'any. “Me'n surto millor amb els amorosos –em va dir–. De nit, després de sopar, en faig dos. Els que més m'agraden són els d'amor, els de ‘t'estimo’-‘m'estimes’, que em surten fàcilment. Primer els escric a llapis i després els passo a màquina”. Durant el recital em va dir a cau d'orella comentaris molt encertats sobre l'extensió de cada poema. “Aquest és llarg”, “aquest és curt”, etc.

Ferran García (Quirky) i Josep Pedrals són els encarregats de mantenir l'Orignal en ebullició. La seva presència és palpable en el punt d'entusiasme espontani i cordial amb què es viu el transcurs del temps, de vers en vers, de got en got i, és

clar, de petó en petó. En Subal, blocaire mític, em comenta referint-se a Quirky: “Aquest home és senzillament increïble. Hi ha una generació de poetes que no sap quantes coses li deu”. Li deu un espai d’acolliment per a tota la poesia, des de les noves formes, que es mouen entre els ritmes *hip-hop* dels rapsodes de carrer i l’estètica *indie* o la lírica més destil·lada (clàssica o postmoderna), fins a les esses cargolades de Cassasses (perquè aquí fins i tot els poetes mediàtics són benvinguts si ja vénen arromangats). L’Orinal, de fet, s’està

sense cap mena de dubte, que si un dia –esperem que encara llunyà– l’Orinal plega, es clausurarà el lloc que amb més fe i més honestat ha apostat pels joves poetes catalans en tota la ciutat. I –*quand vous serez bien vieille*– li agraiem amb malenconia el regal esplèndid d’aquelles nits en què la poesia es va apoderar de nosaltres com l’entusiasme dels antics rapsodes i vam ser bacants i sàtirs de la lírica, i, gronxats pels ritmes, ens vam deixar portar més enllà del company de taula, amic o desconegut, més enllà de la carn entrevista i vibrant, més

convertint en un centre d’irradiació poètica. “*Aut Orpheus aut nihil*”, va cridar un dia en Jordi Florit des de l’escenari. I no hi va haver ni un sol gest d’escepticisme entre el públic.

La influència lírica de l’Orinal s’estén, contagiosa, per la ciutat (els divendres poètics del cafè El Sortidor) i la seva perifèria (els dimarts poètics del Vins i Divins del Masnou) i el seu ressò se celebra amb complicitat per les terres de l’Ebre i a les Balears. També té, és clar, les seves ramificacions en Internet. No en va és el refugi de la que en podríem dir –amb el permís de crítics amb més seny– la “*bite generation*” de la poesia catalana. Em refereixo a un grup de poetes que trentegen integrat per Josep Pedrals, Francesc Gelonch, Joan Todó, Eduard Escoffet, Núria Martínez Vernis, Jaume C. Pons, Max Besora, Jordi Nopca, Jordi Florit... Em sembla clar que comparteixen un sentiment esportiu de l’ofici de poeta, una capacitat creativa extraordinària per jugar amb imatges semànticament molt riques i per enfrontar-les a les seves contraimatges; és per això que en ells sovintegen l’oxímoron, l’al·literació i, especialment, la ironia de l’onomatopeia i el joc de paraules. Són, a més, prou desvergonyits per disfressar, si cal, Orfeu de Jimi Hendrix i servir-li les mels de Ronsard amb espàrrecs frescos de la Boqueria. Però sospito que també comparteixen la seva rotunda negativa a considerar-se membres de cap grup poètic.

No tinc ni idea de quan de temps es mantindrà encesa a Barcelona la vitalitat d’aquesta flama poètica, però sí que sé,

enllà del got de cervesa, cap a aquell indret on només s’habita com a paraula entre les paraules i on tot ressona viu, vibrant i vertader, i, com em diu en Subal, “llavors, una calor que no saps d’on ve, però que de sobte comprens que és el que havíem vingut a buscar, ens rep amb els braços oberts.” Es tracta, és clar, “d’aquell cech foch qui ls amadors s’escal-fen” al qual cantava Ausiàs March. **M**

L’Horiginal: Cafè + poesia + restaurant.

Els recitals poètics tenen lloc els dimecres a les 20 h.

Ferlandina 29 (davant del MACBA)

horiginalpoesia@gmail.com

El blog de l’o.r.i.n.a.l. (Obrador de Recitacions i Noves Actituds Literàries): <http://horinal.blogspot.com>

En trànsit

David Rieff

“La diplomàcia, sense l’habilitat de desplegar una força militar, no serveix per a res”

Entrevista **Ana Alba**

Fotos **Pere Virgili**

Quan va acabar la Segona Guerra Mundial, els països europeus i els Estats Units van prometre que “mai més” no permetrien que es cometessin genocidis ni matances de civils, i per assegurar la pau en el futur i el diàleg entre els Estats van crear les Nacions Unides. Però, si tombem la vista cap a les últimes sis dècades, contemplem una història plena de guerres, matances i atrocitats, algunes d’elles comeses en el cor mateix d’Europa. David Rieff (1952, Boston), escriptor, periodista i analista polític, coneix de primera mà alguns d’aquests conflictes. Les guerres, la pobresa i la fam s’han multiplicat en els últims anys, malgrat les promeses dels governs occidentals, els quals Rieff critica amb duresa per la seva desídia davant els conflictes que se succeeixen en diversos punts del planeta. Les terribles situacions que vivien algunes poblacions i la manca d’acció dels Estats per solucionar-les van provocar el naixement d’organitzacions i institucions dedicades a l’assistència humanitària, l’ajut d’emergència i la cooperació al desenvolupament. El camp de l’humanitarisme ha viscut un auge increïble durant els últims vint anys. En el seu polèmic llibre *Una cama para una noche: el humanitarismo en crisis* (Taurus Ediciones, 2003), Rieff afirma que les organitzacions humanitàries, frustrades per la seva incapacitat per pal·liar amb efectivitat les catàstrofes humanes o per canviar les condicions polítiques que les produeixen, han sacrificat en molts casos la seva integritat i independència per passar a formar part d’operacions polítiques i militars i lamenta que els actors polítics manipulin el missatge humanitari en benefici propi.

Fill de l’escriptora nord-americana Susan Sontag, que va morir el 2004, Rieff ha centrat fins ara la seva obra en temes com la immigració, els conflictes internacionals i l’humanitarisme. Els seus títols més coneguts, a més del que acabem d’esmentar, són *Slaughterhouse: Bosnia and the Failure of the West* (Simon & Schuster, 1995) i *Crímenes de guerra: lo que debemos saber* (Debate, 2003). Autor de nombrosos articles

del *New York Times*, *Los Angeles Times*, *The Washington Post*, *The Wall Street Journal*, *Le Monde* i *El País*, Rieff ha publicat recentment el llibre *Un mar de muerte* (Debate, 2008), un homenatge a la seva mare i a la seva última batalla contra el càncer.

Vostè ha cobert diferents guerres com a reporter. Entre d'altres llocs, va ser a Bòsnia, on molta gent va morir perquè el món va trigar quatre anys a reaccionar davant les matances. De fet, el món continua sense reaccionar davant moltes altres guerres. Per què existeix aquesta passivitat?

És molt dur ser compassiu, especialment amb els estrangers. No m'ha sorprès mai que la gent no sigui compassiva; el que em sorprèn és que ho sigui perquè em resulta antinatural. Demanes a la gent de Barcelona que es preocupi per la de Zenica (Bòsnia): les dues són a Europa, però hi ha un gran camí entre elles, emocionalment i en termes culturals. I, si pot resultar difícil simpatitzar amb la gent de Zenica, imagina't preocupar-te per la de Rwanda o Birmània. Tot això de la compassió és per fer-nos sentir bé. Després de la Segona Guerra Mundial, en els països d'Europa occidental, excepte a la península Ibèrica, on teníeu les vostres dictadures, hi va haver una necessitat de reescriure el passat, de fer-lo menys dolorós psicològicament. Per exemple, es van dir coses com que Charles de Gaulle havia estat un resistent. Tot aquest tipus de mitologia va durar anys i no va ser fins a finals dels anys setanta que la gent va començar a desafiar aquesta versió. A Alemanya, la gent va haver d'enfrontar-se a la culpa. Va ser aleshores que es va pronunciar la frase "mai més", però es va dir per sentir-se millor, perquè no hi havia cap raó per pensar que mai més no tornaria a produir-se res de semblant. En el llibre que vaig escriure sobre Bòsnia vaig dir que "mai més" significava que els alemanys no matarien mai més jueus a Europa en els anys quaranta; no tenia res a

veure amb altres matances. I des d'aleshores n'hi ha hagut moltes, de matances. Penso en el genocidi a Cambotja en els anys setanta, a Rwanda, al Congo, on han mort uns quatre milions de persones en les guerres entre els anys 1992 i 2000. El que sí que va passar és que a Europa, que estava en guerra almenys cada trenta anys, semblava que les guerres s'havien aturat de sobte. Com que vivim d'una manera pròspera, és difícil imaginar una guerra entre països europeus avui dia. Si a Catalunya el poble tria alguna vegada la independència en un referèndum, no crec que l'Exèrcit espanyol tregui els tancs al carrer. Tampoc no ho farà el Govern de Brussel·les si Flandes s'escindeix. Les condicions a través de les quals va néixer aquesta Europa pacífica no s'han reproduït enlloc. No hi ha cap raó per pensar que no hi haurà guerres a l'Àsia, l'Àfrica, o l'Orient Mitjà. El "mai més" és solament per a nosaltres.

Només per als anomenats occidentals...

Sí, només per a nosaltres. Per tant, no em sorprèn que no es reaccioni a les guerres i que no es reaccionés a la de Bòsnia. Jo estava trist perquè aleshores creia –i ho continuo creient ara– que la Bòsnia del 1992 hauria d'haver estat defensada políticament i moralment; amb independència que el sistema anterior fos corrupte, i en alguns aspectes cruel i antidemocràtic, era millor que l'Estat sanguinari que va portar Slobodan Milosevic després de la caiguda del comunisme. Milosevic va ser un hipòcrita total i un oportunista, va utilitzar el nacionalisme per als seus propòsits polítics. Europa tenia interès a aturar la guerra, però era una mala època; hi havia el Tractat de Maastrich i la reunificació alemanya i, com acostuma a passar, els països europeus no es posaven d'acord i, al final, la solució va dependre dels americans. Europa es queixa molt dels americans, però quan hi ha problemes, vol que els americans els resolguin. La diplomàcia sense l'habilitat de des-

plegar una força militar no serveix per a res i la majoria dels principals països europeus estan reduint les seves forces; fins i tot a França i al Regne Unit, on encara són molt lleials a la idea d'un gran exèrcit poderós, la força militar s'està reduint. A l'Est, tots tenen grans forces militars, Rússia està reconstruint el seu poder militar, i la Xina, també.

Vostè està a favor de les intervencions militars “per raons humanitàries”?

Els alcohòlics anònims no diuen que estan deixant de beure, sinó que són alcohòlics en recuperació, i jo sóc un intervencionista en recuperació. Vaig estar molt a favor de la intervenció als anys noranta, primer a Bòsnia, després a Rwanda i a Kòsovo. Encara ara defensaria el cas de Bòsnia, però no estic segur d'haver tingut raó en el cas de Rwanda i Kòsovo. La ideologia oficial d'Occident d'al·legar la defensa dels drets humans és hipòcrita i la lògica d'intervenir pels drets humans és imperial. I, per descomptat, el que el meu país ha fet a l'Afganistan i a l'Iraq em preocupa molt; van utilitzar molt fàcilment el pretext dels drets humans. Tot és mentida. Potser alguns membres del Govern dels Estats Units o del Regne Unit s'ho creien, però no he entès mai, des del punt de vista de l'interès propi, per què el Govern espanyol es va implicar en la guerra de l'Iraq. Bush va somriure al vostre president i apa, ja està! La posició espanyola, sense ficar-me en la moral, tenint en compte només les raons d'Estat, no va tenir mai cap sentit per a mi. Però els britànics i els americans aleshores, i ara especialment els americans i els francesos amb el seu nou *love affaire*, són els primers aliats i tots utilitzen els drets humans quan els convé, i em posa molt nerviós. Sempre pot haver-hi excepcions, tant a la política com a la vida privada, i pot ser que es trenquin principis, però ha de ser de forma molt excepcional. En el cas dels drets humans, es violen massa fàcilment.

Precisament perquè els que violen els drets humans no quedin impunes es va crear el Tribunal Penal Internacional (TPI). Vostè creu en aquest tipus d'institucions?

No, tampoc no crec en el procés de Nuremberg; per tant, em resulta fàcil estar en contra del TPI. De fet, no és que estigui en contra d'aquest tribunal perquè existeix i fa coses; no tinc cap dubte que la majoria de gent que acusa el TPI és culpable, però no aprovo aquest tipus de justícia. Ja sabem què passarà per endavant: si inculpen algú, el ficaran a la presó. No és justícia perquè sabem que només els Estats dèbils s'hi enfrontaran; és a dir, cap general americà no estarà mai davant el TPI per Guantánamo i segons les lleis de la guerra hauria de ser-hi. Tampoc no veurem mai davant el TPI un general rus que hagi estat a Txetxènia o un ministre d'Interior xinès. El TPI només serveix per a monstres dèbils. La gent dels moviments pro drets humans diria que el que dic és cert però que, si més no, és un primer pas. Jo sóc més escèptic; espero que ells tinguin raó.

La gent normal pot convertir-se en criminal de guerra?

Sí, sí, per descomptat. Adolf Eichmann, responsable de la logística i els detalls pràctics de la matança dels jueus europeus a la Segona Guerra Mundial, parlava de la banalitat del mal. Era un home corrent, era tan sols un buròcrata. La gent és capaç de fer molt de bé i molt de mal; tots portem dins la possibilitat de fer ambdues coses. Hi ha poca gent als dos extrems i, al mig, hi ha molta gent que actua segons el costat d'on ve el vent. La gent és així, i és normal que en temps difícils com els de l'Alemanya nazi o els de Rwanda durant el genocidi, la gent es comportés d'aquella manera, no fent el mal però donant-hi la seva conformitat.

Però és molt difícil entendre com la gent pot arribar a cometre atrocitats contra els seus compatriotes, veïns, coneguts...

Crec que acostuma a passar en societats on la gent té por, és llavors quan arriben aquestes coses realment terribles. Els genocidis generalment són imaginats per la gent que els comet com a actes radicals d'autodefensa; l'amenaça de la gent perillosa que acabes matant és tan gran que l'has de matar: aquesta és la manera com els alemanys van matar els jueus, i els hutus als tutsis, etc. De vegades també hi ha una dimensió econòmica, com a Alemanya i probablement a Rwanda pel tema de les terres; de vegades és una qüestió de diners, com a Iugoslàvia. Em demano, per exemple: si no haguessin tingut aquella inflació tan terrible als anys vuitanta a Iugoslàvia, hauria passat tot allò? Hi ha gent que no mataria per molt que li fessin, que s'estimen més morir que matar, i hi ha gent que mataria amb el pretext més simple, però entre ells hi ha molta gent que ni una cosa ni l'altra.

Creu que la filantropia i l'humanisme s'estan perdent?

No, crec que cada època té les seves pròpies dificultats i les d'aquesta època són diferents de les anteriors. No crec en el progrés, però no crec necessàriament en el decreixement. La història és com una mena de cicle. Hi ha coses en l'edat moderna que són realment horribles, però d'altres probablement són millors; el passat no és un menú: no pots demanar pernil i peix, has de demanar tot el menú. Hi ha coses a les comunitats que són pitjors de com eren fa cent anys, però n'hi ha d'altres que són millors.

Hi ha gent que intenta de resoldre d'alguna manera les coses que es fan malament col·laborant amb ONG, treballant pel respecte dels drets humans...

Sí, hi ha un munt de gent així. En cada època hi ha gent que intenta fer alguna cosa bona i el fet que jo hagi estat molt crític amb el que s'ha fet fins ara en diversos àmbits humanitaris no significa que sigui del tot crític. Cada època té les seves dificultats i les seves glòries: vivim un dels moments més grans de la història de la ciència, estem vivint un temps molt interessant de descobriments, estem aprenent molt, coses inimaginables fa trenta anys.

Com vostè mateix apuntava, és molt crític amb el camp de l'humanitarisme, la cooperació al desenvolupament, el paper de les ONG... Al seu llibre *Una cama para una noche: el humanitarismo en crisis* (Taurus Ediciones, 2003) exposa aquestes qüestions obertament.

Creu que les ONG realment fan una feina efectiva?

Depèn de l'ONG. Dono suport al que fan les agències d'ajut d'emergència, però sóc molt escèptic amb l'ajuda internacional, tot i que penso que moltes ONG mediambientals d'àmbit internacional han fet una gran tasca; Greenpeace està fent una feina important arreu del món. Pel que fa al tema del desenvolupament, és un gran desastre, ha estat un fracàs.

Encara existeixen alguns tipus de cooperació, algun sector humanitarista, que perpetuen d'alguna manera el colonialisme?

El origen intel·lectuals d'aquestes activitats es troben en el colonialisme, en l'activitat missionera, sobretot en la cristiana; és molt clar, però això no vol dir que tot estigui malament. El tema del desenvolupament és el que ha tingut menys èxit. No em crec res quan, cada cinc anys, una persona significativa del món de la cooperació per al desenvolupament diu: "Aquesta vegada sabem com s'ha de fer correctament". Fa 35 anys que ho diuen, són com els vells plans quinquennals de l'antiga URSS.

“Cap general americà no estarà mai davant del Tribunal Penal Internacional per Guantánamo, ni cap general rus per Txetxènia, ni cap ministre xinès d’Interior. El TPI està fet només per a monstres febles”.

En els conflictes, sovint, a més dels que treballen a les ONG, en el camp de l’humanitarisme, els únics testimonis externs de les atrocitats són els periodistes. Amb la guerra de l’Iraq va aparèixer el nou concepte de periodistes integrats. Quin paper creu que ha de desenvolupar la premsa en els conflictes?

Vaig veure el sistema dels integrats perquè vaig cobrir la guerra de l’Iraq durant el primer any, fins que la meua mare es va posar malalta. Estava cobrint l’Orient Mitjà –amb sort no hi tornaré mai– i vaig dir als meus editors que no hi volia tornar més; n’estic tip de l’Orient Mitjà i ja no tinc res més a dir sobre aquesta part del món. Els periodistes es troben en una situació impossible: els exèrcits s’han adonat que és arriscat deixar que els periodistes siguin independents; així doncs, ara, si vols, pots anar-hi integrat, però intentar fer alguna cosa més pel teu compte és un problema, has d’anar amb la unitat. Psicològicament és molt complicat; jo ho vaig fer només una vegada a l’Iraq. Estava en una unitat amb aquells pobres nois joves a qui no vols perjudicar. A més, t’hi sents agraït perquè, de sobte, veus com un noi de vint anys del sud de Texas posa el seu cos damunt el teu per protegir-te quan comencen a caure els morters. Llavors, què has de fer? Seria fàcil criticar-los durament si fossin torturadors, però no estàs integrat a Guantánamo, sinó en una unitat normal de combat que no està fent res terrible: la majoria dels crims de guerra no acostumen a ser comesos per aquests nois; no parlo de bombardeigs, això és una altra cosa. En l’altre bàndol, probablement et mataran i no pots cobrir el seu costat de la història; és a dir, no pots fer la teua feina de forma correcta. I no considero tan important el periodisme d’opinió. L’objectivitat és una ambició, no pas una realitat; ho sé jo i tots els que fem aquesta feina. I per crear opinió no cal anar a l’Iraq; ho pots fer per Internet o SMS des de casa teua. La situació des de la nostra posició és molt difícil. Pel que fa a la part comercial de la premsa, els diaris volen menys històries, els propietaris i els que porten els diaris estan molt desmoralitzats; saben que el futur és la web, però no saben com guanyar diners amb ella. Vivim moments difícils per ser periodista.

Les seccions sobre informació internacional dels diaris espanyols van plenes de George Bush, Barack Obama i els Estats Units en general...

Sí, els americans obsessionen la gent. Amèrica no és tan forta com ho era abans, però continua sent la més forta militarment i té un bon exèrcit. Tothom vol la reconciliació entre els americans. Només els demòcrates liberals diuen que els clixés de la política americana han de canviar, que s’ha de fer marxa enrere, que l’imperi americà no es pot concebre com una mena d’empresa criminal, que és en bona manera el que ha fet George W. Bush. Haig de dir que estic fascinat amb la gran il·lusió que està generant Barack Obama.

Es pensava que Obama arribaria a la Casa Blanca? Què li sembla la fascinació que ha generat, l’anomenada *obamania*, i les esperances de canvi?

No crec que Barack Obama sigui un mal tipus i jo esperava que guanyés; serà millor, encara que no crec que sigui molt millor en política

exterior, excepte en termes d’estil. Serà una mica millor perquè està envoltat de liberals imperialistes en lloc de neoconservadors i els primers són preferibles als segons. L’ambient serà millor, Obama no farà els discursos tremends de Bush. És una persona que es controla; el millor del seu temperament és la calma, és un home civilitzat, ben educat, amb estudis. Obama sembla un home honest, però el que em fascina és veure, fins i tot aquí, a Espanya, el suport que té. Passejant a prop de la Facultat d’Història, al centre de Barcelona, he vist que a les parets hi ha missatges de suport a Palestina, contra l’imperialisme, etc. Molts estudiants simpatitzen amb el moviment antiglobalització, són de moviments d’esquerres, etc. I aquests mateixos estudiants que defensen tot això són entusiastes d’Obama. Però, com pot ser? Està molt bé ser entusiasta d’Obama, però no pots ser fan del lingüista, filòsof i analista Noam Chomsky i d’Obama alhora! O l’un o l’altre, però tots dos no! Obama és un polític de centre. Feia broma amb uns amics espanyols i els deia que en termes espanyols Obama representaria l’ala esquerra del Partit Popular! No pertanyeria ni al PSOE! Els d’esquerres adoren Obama, però ell no és gaire lluny de Mariano Rajoy.

Bé, suposo que la gent que es mostra tan entusiasta d’Obama aquí o a Europa en general és perquè pensa que serà millor que George Bush...

Sí, sí, jo també ho penso, i si és tot el que pensen, ho entenc, però és que estan entusiasmats! Crec que la gent desitja tant el canvi, que per això Obama ha generat aquestes expectatives.

La seva mare, l’escriptora nord-americana Susan Sontag, va ser sovint una veu crítica amb la política del seu país i una dona preocupada per les guerres i el patiment. Vostè acaba de publicar el llibre *Un mar de muerte*, on parla de la malaltia de la seva mare i dels seus últims mesos de vida. Com va influir ella en la seva visió del món?

No ho sé... Teníem molts interessos comuns, solíem fer broma en aquest sentit. Però jo no estic tan cultivat com ella en l’aspecte polític i l’històric. També hi ha un munt de coses que a ella li agradaven i a mi no, i viceversa, encara que ella sí que també podia estar-hi interessada perquè d’alguna manera estava interessada en tot. Però crec que algú que em conegui bé seria millor jutge que jo mateix. La influència en la teua feina és un tema complicat. A mi en certa manera em passa el mateix que passa a la pel·lícula *El Padrí*; vaig néixer en una família dedicada a un negoci, el negoci de l’escriptura, encara que també he volgut ser escriptor des de sempre. La meua mare era una escriptora famosa, el meu pare també era escriptor –va escriure alguns llibres importants en el seu camp en la seva època–, i quan ets fill de gent així i vols ser escriptor, saps que has d’escriure sobre coses de les quals ells no escriuen. Per tant, suposo que va haver-hi un efecte negatiu, en el sentit que vaig esdevenir corresponsal de guerra perquè ells no escriuen sobre això. Segur que la meua mare em va influir de la mateixa manera que espero haver influït també en ella.

Il·lustració: P. Villuendas

La Plaça del Monestir

Text **Daniel Vázquez Sallés**

L'home del pegat a l'ull es deia Moshé Dayan. El de la *kefia*, Yasser Arafat. Coneixiem l'existència de tots dos individus per les discussions familiars de sobretaula que suscitava la guerra del Pròxim Orient, per les portades dels diaris i pels telenotícies en blanc i negre. Eren els primers anys setanta i se'n parlava molt, de política, gairebé sempre des de la militància clandestina i sota el jou del capítost d'El Pardo. Malgrat Franco, aquell *caudillo* mil vegades immortalitzat en estàtues de bronze mil vegades cagades pels coloms, la societat lletrada estava extremadament polititzada i la gresca política es traslladava irremeiablement als patis de l'escola. Recordo, tot i que són borroses, les cares dels nens ara esdevinguts respectables pares i mares d'altres plançons. Ens dividíem en dos grups: el més nombrós defenia la causa d'Israel; el menys, aquell Arafat amb cara de pollet acabat de sortir de l'ou. Després d'una intensa batalla a l'arenal, vencedors i vençuts tornàvem a classe amb els genolls bruts i les galtes acolorides. Era un joc, i un dels pocs records que guardo d'AULA.

No era fàcil ser fill d'una família atea i d'esquerres a les acaballes de l'Espanya del Nodo. Amb Déu totpoderós governant el firmament i un altre déu menor i amb Parkinson controlant tot el que s'esdevenia a la Celtibèria descrita per Carandell, estudiar fora del perill de la vara dels capellans era una epopeia. Salvats de Déu, el problema dels docents d'AULA era

també espiritual, ja que estaven obsessionats per assolir l'eternitat nodrint el món de genis, una obsessió que convertia les hores d'estudi en un *apartheid* entre bons i dolents, nens forts i nens massa sensibles. Al capdavall, que si la teva sensibilitat era negra, el més proper a la felicitat era quan tocaven les cinc, hora de retorn a casa, al pis de les Corts.

La fugida es feia per un sender a l'estil dels del Vietcong, que naixia a la rebotiga del magne edifici docent i donava al carrer Montevideo. Seguint la vorera d'aquella via, passada la casa de Salvador Pániker i la promesa d'un pròxim estiu al costat de Gregorio i la seva mare, la bella Nuria Pompeya, a la seva casa de Pals, un arc donava la benvinguda a la Plaça del Monestir, un racó amagat del temps i dels mals d'una ciutat amb els fonaments *porciolitzats*. M'agradava aturar-m'hi, amb els peus clavats sobre les llambordes i la mirada il·luminada per la llum que s'escolava per les enormes branques dels plàtans. Al davant hi havia les parets del monestir de Pedralbes que guardaven el claustre majestuós i les estances de la reina Elisenda de Montcada. Gairebé mai no arribava a temps de sentir les campanades de les cinc de la tarda, però el silenci era tan preciós que es podia viatjar al passat sense tenir en compte la fila de cotxes Simca, Siscents o Dos Cavalls aparcats. A la dreta de la porta de l'església hi havia una entrada. Hi veia entrar alguns amics de jocs de guerra. Era una

porta prohibida, només permesa als qui estudiaven catequesi, una obligació que no vaig comprendre fins uns quants anys després: molts dels qui estudiaven a AULA no era pel caràcter laic de la institució, sinó perquè volien convertir-los, els seus pares i l'esperit sant, en grans genis de la humanitat.

L'interludi durava uns minuts, els suficients per descarregar la mala hòstia, després del qual tornava a reprendre la tornada a casa creuant l'arc que separa el Museu d'Història i el *conventet*, porta d'entrada al món real que desembocava a l'avinguda de la Victòria, la seva, una, gran i lliure, avui batejada avinguda de Pedralbes. Aquells efimers recolliments van desaparèixer quan vaig tocar el dos o em van fer tocar el dos d'AULA. L'única cosa important d'aquell lustre són petits records que formen part de la pàtria de la meua infància, racons que havia guardat als calaixos de la memòria.

Un segle més tard, una visita al monestir de Pedralbes fent d'amfitrió d'uns amics de Ferrara va obrir de nou aquell cau que romania segellat des dels setanta. No sé si va ser per la conjunció d'una fragància, pel silenci ocult o per la llum filtrada a través de les fulles grogues, però de sobte vaig tornar a veure alguns dels petits soldats de Moshé Dayan i d'Arafat entrar per la porta disposats a iniciar la seva hora de catequesi. Des d'aquella tarda, una tarda qualsevol, la Plaça del Monestir va esdevenir una visita obligada. **M**

“La ciutat és *la nova naturalesa*. L'antiga naturalesa és ja tan sols la nostra prehistòria, quelcom que convé que conservem per raons que estan a mig camí entre la malenconia i la supervivència, però que ocupa tot un altre lloc en la nostra representació imaginària del món. Ja no és *l'exterior* que envolta els espais humanitzats (un exterior que encara semblava estar present en expressions com ‘sortir a la muntanya d'excursió’), sinó a l'inrevés. I, així, parlem de *reserves naturals* o proposem lleis que regulin *l'accés a la natura* (expressió que inverteix la imatge clàssica: és ara la naturalesa la que es troba rodejada –si bé potser fóra millor dir assetjada– per la ciutat).”
(De l'editorial)

Núm. 75
Estiu 2009

www.bcn.cat/publicacions
www.barcelonametropolis.cat

